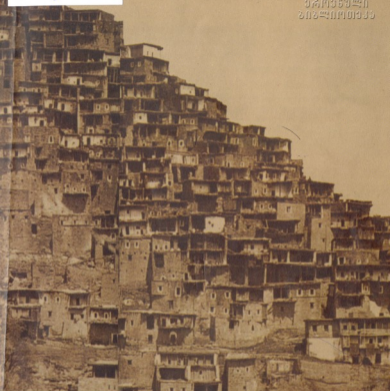

K 257229
H 3

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

როინ მებრეველი

კავკასიური ცივილიზაცია
მსოფლიო გლობალიზაციური
პროცესების კონტექსტში

188.581

3

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია

საქართველოს ისტორიის ეროვნული კომიტეტი
საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისია

როინ მეტრეველი

**კავკასიური ცივილიზაცია
მსოფლიო გლობალიზაციური
პროცესების კონტექსტში**

ბაზოზცეფლოზა არტანუჯი
თბილისი 2007

როინ მეტრეველის წინამდებარე ნარკვევში კავკასიური ცივილიზაცია განხილულია მსოფლიო გლობალიზაციური პროცესების კონტექსტში; ნაჩვენებია, რომ კავკასიას ევრაზიულ სივრცეში განსაკუთრებული ადგილი უკავია; დასმულია ამოცანა, რომ საერთო გლობალიზაციის სისტემაში არ დაიკარგოს კავკასიური ცივილიზაცია, ინტეგრაციის შეუქცევადი პროცესი ისე უნდა წარიმართოს, რომ კულტურული საუნჯეები, რაც ასე უხვად გააჩნია კავკასიულ ხალხებს, გადარჩეს და შევიდეს მსოფლიო საგანძურში.

რედაქტორი ემილ კოპალიანი

უნიკალური გეოპოლიტიკური, გეოკულტურული და ეკონომიკური მდგომარეობით კავკასია ყველა დროში იქცეოდა ყურადღებას. იგი, როგორც კაცობრიობის ცივილიზაციის უძველესი კერა, ბუნებრივი ზიგა აღმოსავლეთსა და დასავლეთს, ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის, ყოველთვის ასრულებდა უდიდეს როლს კულტურათა დიალოგში, ხალხთა დაახლოებასა და ურთიერთგაგებაში.

დღეს, XXI საუკუნის დასაწყისში, მსოფლიოში ახალი ტექნოლოგიური რეალიების პირობებში, რაც ერთგვარად აღრმავებს კაცობრიობის კატასტროფის მომასწავებელ პლანეტათშორის კრიზისს, უფრო მეტად აქტუალური ხდება კავკასიის რეგიონის როლი დასავლეთისა და აღმოსავლეთის დაახლოების პროცესში. ეს პროცესი მიზანმიმართულად დაიწყო უძველესი დროიდან, ჯერ კიდევ ალექსანდრე მაკედონელისა და დიდი აბრეშუმის გზის ეპოქებიდან. აღნიშნული მიმართულებით კვლევას ამჟამად, სამწუხაროდ, ართულებს ნარმოქმნილი შეუსაბამობა კაცობრიობის განვითარების დისპერსიულ ეტაპზე დაფუძნებულ იმპერიულ კულტურათა და ბოლო, XXI საუკუნის ხარისხობრივად ახალ მდგომარეობას შორის. შესაბამისად, როგორც ჩანს, ჯერ კიდევ არსებული სოციორეგულატორული კულტურა სავსებით არაადეკვატურია ერთიან, ურთიერთდამოკიდებულ გლობალურ სისტემად კაცობრიობის გარდაქმნის პირობებში. ამიტომ სავსებით სამართლიანად თვლიან მეცნიერები, რომ სიტუაციის განბლოკებისათვის საჭიროა ძალისხმევათა არნახული, მჭიდრო კოოპერაცია, რათა შეიქმნას სახელმწიფოთა და ხალხთა ურთიერთობის მომცველი პრინციპულად ახალი ფასეულ-ნორმატიული ცივილიზაციის ბაზისი. ამ პროცესში კავკასიის ხალხთა ჩართვას მრავალმხრივ განსაზღვრავს რეგიონში დემოკრატიული გარდაქმნებით სულა კულტურათა დიალოგისათვის, პირობების შექმნა სოციალურ-კულტურული იდენტურობის შენარჩუნებისათვის. ისტორიული გამოცდილება გვკარნახობს, რომ აუცილებელია ნაციონალურ-საზოგადოებრივი აზრისა და სამეცნიერო-ინტელექტუ-

სამართლიანი
პარლამენტის
ეროვნული
პოლიტიკის

ალური ტრადიციების ფორმირება, რაც მიგვიყვანს ღია, თვითმმართველი საზოგადოებების შექმნის აუცილებლობასთან. მათგანი, თავისი ეფექტურობიდან გამომდინარე, დაინტერესდება რეგიონალურ ინტელექტუალურ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ძალისხმევათა ინტეგრაციაში „ლოკალურ“ და „გლობალურ“ ამოცანათა ამოხსნით. სამწუხაროდ, ამ მიმართულებით წინსვლაც ნელი ტემპით მიმდინარეობს. განგაშს ინვესს აგრესიული სეპარატიზმი და კონფლიქტები, რაც საფრთხეს უქმნის სახელმწიფოების ტერიტორიულ მთლიანობას. ერთი სიტყვით, პოსტკომუნისტურმა დემოკრატიულმა გარდაქმნებმა, ცნობილი ქართველი ფილოსოფოსის, შერაბ მამარდაშვილის, სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ჩვენი თავი გვერდიდან დაგვანახვა“. ცარიზმისა და ტოტალიტარიზმის ორსაუკუნოვანი გავლენის ქვეშ მყოფი კავკასიელი ხალხის კულტურულ-ისტორიულ სინამდვილეს „ტყვეობის“ კვალი, უდავოდ, დაეტყო, ხოლო როგორც კი მოეხსნა მას იმპერიის დამორგუნეელი წნეხი, წარმოუდგენლად სწრაფად დაიშალა „ხალხთა დიადი ძმობა“ და მის ნაცვლად წარმოიშვა კონფლიქტის რამდენიმე კერა. ნაყოფიერი მიწების დეფიციტმა და შრომისუნარიანი მოსახლეობის სიჭარბემ, ისტორიულმა წყენამ, ურთიერთტერიტორიულმა პრეტენზიებმა და დეპორტაციის შედეგებმა კავკასიაში პერმანენტული არასტაბილურობა წარმოშვა.

კავკასია — ცივილიზაციის უკვლესი კერა

კავკასია მსოფლიოსათვის ყოველთვის იყო უმნიშვნელოვანესი რეგიონი. ცივილიზებული მსოფლიოს პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ კულტურული ცხოვრება წარმოუდგენელია, ნაკლული და უსრულია კავკასიის გარეშე. კავკასია ყოველთვის იყო მსოფლიოს ხალხთა თვალსაწიერში, მაგრამ უკანასკნელმა ათწლეულებმა ეს რეგიონი მსოფლიოს განსაკუთრებული ყურადღების ცენტრში მოაქცია. ამის მიზეზი ის მრავალმხრივი და მრავალფეროვანი მოვლენებია, რომლებიც პოლიტიკური თვალსაზრისით კავკასიის თითქმის ყველა კუთხეში დატრიალდა. ნებისთ თუ უნებლიეთ, ამ მოვლენებმა, სხვა ფაქტორებთან ერთად, კავკასია ე. წ. „ცხელ

ნერტილად" ან „ცხელ ლაქად“ აქცია და საერთაშორისო საზოგადოების ინტერესთა არეალში მოაქცია.

ევრაზიის კონტინენტის ცივილიზაციური სტრუქტურა რეგიონთა შორის ურთიერთობათა განსაკუთრებული სირთულითა და სპეციფიკურობით გამოირჩევა. ამ კონტინენტის ისტორიულ განვითარებას თან ახლდა გლობალური გარდაქმნები, ტრანსფორმაციები, რომლებიც ორგანულად იყვნენ დაკავშირებულნი მსოფლიო იმპერიების შექმნასა და დაცემასთან, მასობრივ მიგრაციებთან, ცივილიზაციისა და ბარბაროსობის ურთიერთბრძოლასთან, ცივილიზაციური ცენტრების ურთიერთობაში ცვლილებებთან და სხვა მრავალ ფაქტორთან. მსოფლიო ცივილიზაციური პროცესები ჯერ კიდევ ოთხი-ხუთი ათასი წლის წინათ იწყება, როცა პირველი კერები ცივილიზაციისა წარმოჩნდა დიდი მდინარეების: ტიგროსისა და ევფრატის, ინდისა და ხუანხეს ველებზე. აქედან მოკიდებული, ცივილიზაციური ზონები თანდათან გაიზარდა და ევრაზიის კონტინენტი ინტენსიურად მოიცვა. აქ განსაკუთრებული ადგილი ეკავასიურმა ცივილიზაციამ დაიკავა. ეს არ იყო შემთხვევითი. ეკავასიას განსაკუთრებული გეოგრაფიული მდებარეობა გააჩნია აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის. იგი ნაწილია როგორც აზიის, ისე ევროპისა, რამაც, თავის მხრივ, განაპირობა რეგიონის პოლიეთნიკურობა და პოლიკონფესიურობა (პეტეროგენულობა).

ეკავასია ევრაზიის კონტინენტის მნიშვნელოვანი ნაწილია. ტერმინი „ეკავასია“ პირველად მოხსენიებულია ჩვენს წელთაღრიცხვამდე VI საუკუნეში ბერძენი დრამატურგის, ესქილეს ტრაგედიაში „მიჯაჭვული პრომეთე“. იგი ეკავასიონის ქედზე, მყინვარწვერზე (ყაზბეგი) პრომეთეს მიჯაჭვას ეხება. დღეს ტერმინ „ეკავასიას“ ქვეშ მოცემული და გააზრებულია ტერიტორია შავი, აზოვისა და კასპიის ზღვებს შორის. მისი ფართობი 440 ათასი კვ. კილომეტრია. ეკავასიონის მთავარი ქედი ეკავასიას ყოფს ჩრდილოეთ ეკავასიად ანუ იმიერეკავასიად (250 ათასი კვ. კილომეტრი) და სამხრეთ ანუ ამიერეკავასიად (190 ათასი კვ. კილომეტრი).

რა შეიძლება ზოგადად ითქვას ეკავასიაზე, მასში შემავალ ქვეყნებსა თუ ხალხებზე?

ეკავასია მსოფლიო ცივილიზაციის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანე-

სი ცენტრია, ადამიანთა ერთ-ერთი უძველესი საბინადრო რეგიონია.¹ აქ ჩამოყალიბდა ერთ-ერთი უძველესი მონათმფლობელურ სახელმწიფო ურარტუ, შეიქმნა კოლხეთის (ძვ. წ. VIII-VI სს.), აირარატისა (ძვ. წ. IV ს.) და იბერიის (ძვ. წ. IV-III სს.) სამეფოები. ძვ. წ. II საუკუნეში წარმოიშვა დიდი სომხეთისა და კავკასიის ალბანეთის სახელმწიფოები.²

კავკასია აზიისა და ევროპის გზაჯვარედინზე მდებარეობს. აქ გადაეჯაჭვა ერთმანეთს დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ცივილიზაციები, რამაც თავისი გავლენა მოახდინა კავკასიაზე, მის კულტურაზე, ყოფასა და ცხოვრებაზე, განსაკუთრებული მენტალიტეტის ჩამოყალიბებაზე.

კავკასია საინტერესოა იმიტაც, რომ აქ ერების, ეროვნებათა და ენათა დიდი მრავალფეროვნებაა; თავმოყრილია ენათა რამდენიმე ოჯახი³, ძველიდან შექმნილია მაღალი დონის სამწერლობო შედეგები.

კავკასია თავისი პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული ცხოვრებით ძველთაგან რთული ორგანიზმი იყო და ეს გარკვეულ გავლენას ახდენს რეგიონის დღევანდებლობაზეც.

კავკასიაში ცხოვრობს 50-ზე მეტი ეროვნების ხალხი, რომლებიც ლაპარაკობენ იბერიულ-კავკასიურ (ქართველური, აფხაზურ-ადიღური, ნახური და დაღესტნური ენათა ჯგუფები),⁴ ინდოევროპულ (რუსული, უკრაინული, სომხური, ირანული ჯგუფის ენები) და აღ-

¹ ამის დასტურია საქართველოსა და სომხეთის ტერიტორიებზე აღმოჩენილი პირველყოფილი ადამიანის სადგომები; განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბოლო პერიოდის დმანისის ექსპედიციის აღმოჩენები. იხ. **ო. ჯაფარიძე**, ქართველი ერის ეთნოგენეზის სათავეებთან, თბ., 2006; იხ. აგრეთვე კრებ. „ქართველი ხალხის ეთნოგენეზი“, თბ., 2002.

² **Г. Меликишвили**, К истории древней Грузии, Тб., 1959; მისივე, Наир-Урарту. Тб., 1954; **С. Еремьян**, Общность судеб и культурно-политическое содружество народов Закавказья в IX-XIII вв., Кавказ и Восток, I, Ер., 1979, стр. 5-9.

³ იხ. **ჯავახიშვილი**, ქართულ-ქართველურისა და ე. წ. კავკასიის ენების შესახები მწერლობის მოკლე მიმოხილვა, თხზულებანი, ტ. X, თბ., 1992, გვ. 3-119; **Е. И. Крупинов**, О чем говорят памятники материальной культуры Чечено-Ингушской АССР, Грозный, 1961; მისივე, Древнейшая культура Кавказа и Кавказская этническая общность (к проблеме происхождения коренных народов Кавказа), СА, 1964, №1; **Р. М. Мунчаев**, Древнейшая культура Северо-восточного Кавказа, М., 1961.

⁴ **Г. Топурна**, **Г. Бурчуладзе**, **А. С. Чикобава** и языковой мир Кавказа, Caucasia, vol. 2, 1998, გვ. 198-204.

თაურ (თურქული ჯგუფის ენები: აზერბაიჯანული და სხვ.) ენობრივ ოჯახთა ენებზე. აქ მცხოვრები ხალხები სხვადასხვა რელიგიის მქონე სარებლები არიან. ქრისტიანები: ქართველებისა და აფხაზების უმრავლესობა, რუსები, უკრაინელები, ოსების ძირითადი ნაწილი, მოზდოკის ყაბარდოელები (მართლმადიდებლები), სომხები (მონოფიზიტები). დანარჩენი ხალხების დიდი ნაწილი მუსლიმები არიან, მათ შორის ლეკების მცირე ნაწილი — შიიტები; სხვები და ნაწილობრივ აფხაზები, ოსები და ქართველები (აჭარლები, ინგილოები) — სუნიტები. ქართველი (და მთიელი) ებრაელები იუდაისტები არიან.

„კავკასიის“, როგორც გეოპოლიტიკური ცნების თანამედროვე შინაარსი დაკავშირებულია რუსეთის მიერ კავკასიის დაპყრობასთან (XVIII-XIX სს.). ამ დროიდან იწყება დაყოფა „კავკაზ“-ად და „ზაკავკაზიედ“. ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ ტერმინი „ზაკავკაზიე“ (ქართ. ამიერკავკასია) იხმარებოდა არა უბრალოდ გეოგრაფიული, არამედ უპირატესად გეოპოლიტიკური მნიშვნელობით. „ზაკავკაზიეს“ შემოტანა ააშკარავებდა რუსეთის საგარეო-პოლიტიკურ კონცეფციას, იმპერიულ მიზანს — დაეცალკეებინა დაპყრობილი კავკასიის ხალხები. ეს ტერმინი (და მხოლოდ ეს ტერმინი!) გამოიყენებოდა საბჭოთა კავშირის დაშლამდე — XX საუკუნის 90-იან წლებამდე. ამ ბოლო პერიოდში „ზაკავკაზიე“ (ამიერკავკასია) პრაქტიკულად შეცვალა ტერმინმა „სამხრეთი კავკასია“, რომლის შემადგენლობაშიც მოიაზრება აზერბაიჯანი, სომხეთი და საქართველო.⁵ „სამხრეთ კავკასიაში“, გეოპოლიტიკური თვალსაზრისით, ის ქვეყნებია წარმოდგენილი, რომლებიც, განსხვავებით ჩრდილოეთი კავკასიისაგან (რუსეთის შემადგენლობაში დარჩენილი ქვეყნები), რუსეთისაგან დამოუკიდებლად არსებობენ. ამ ტერმინმა, ფაქტობრივად, დააფიქსირა კავკასიაში ახალი პოლიტიკური სიტუაცია. ეს კი თავისთავად უდიდესი ისტორიული მნიშვნელობის ფაქტია — საფუძველი ჩაეყარა ერთიანი კავკასიის შექმნის პერსპექტივას. აქვე აღვნიშნავთ, რომ გამოითქვა მოსაზრება (ვფიქრობთ, არგარიშვასანევი), რომ ტერმინი „სამხრეთი კავკასია“ მთლად ადეკვატურად ვერ

⁵ T. Gamkrelidze, "Transcaucasia" or "South Caucasus?" Towards a More Exact Geopolitical Nomenclature, Marco Polo Magazine, 1999, N4/5. <http://www.traceca-org.org/rep/Marco/mp40>. მიახვე, Transcaucasien oder Südkaukasus? Caucasia, vol. 2, 1998, გვ. 77-79.

ასახავს კავკასიაში მიმდინარე ცვლილებებისა და გეოპოლიტიკური პროცესების შინაარსს.⁶ მართლაც, არ არის გამართლებული ტერმინის („ზაკავაზიე“) მექანიკური ჩანაცვლება მეორე ტერმინით („სამხრეთი კავკასია“), მით უმეტეს, რომ კავკასიაში ზოგადად, და კონკრეტულად „სამხრეთ კავკასიაში“ არ არის შეტანილი თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი (ყარსის, არდაგანის, ართვინის, იგდირისა და სხვა ვილაიეთები) და ირანის ჩრდილო-დასავლეთი (აზერბაიჯანული პროვინციები) ოლქები. ამის გამო კავკასიის პერიმეტრი შემცირებულად წარმოდგება. ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, კავკასიის რეგიონის სტრუქტურისა და შეიქმნა ასე წარმოდგინით: ცენტრალური კავკასია — საქართველო, აზერბაიჯანი, სომხეთი; ჩრდილოეთი კავკასია — კავკასიონის ქედის ჩრდილოეთით მდებარე რუსეთის ფედერაციაში შეშავალი ავტონომიური ფორმირებები; სამხრეთი კავკასია — საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის მოსაზღვრე თურქეთისა და ირანის პროვინციები. კავკასიის პარამეტრის ამგვარი განსაზღვრა და სოციალურ-ეკონომიკური სივრცის ასეთი დაყოფა რაციონალურად წარმოაჩენს რეგიონის თანამედროვე გეოპოლიტიკურ რეალობას.⁷

ცივილიზაციური განვითარების თვალსაზრისით, უდიდესი მემკვიდრეობა დაგვიტოვა შუა საუკუნეებმა. ეს შეეხება როგორც ზოგადად ევროპას,⁸ ისე კონკრეტულად კავკასიის რეგიონს. სწორედ შუა საუკუნეებში ჩამოყალიბდა ევროპული ცივილიზაცია, რომლის ნაწილობრივი უნივერსალიზაცია შემდგომში მთელ სამყაროში განხორციელდა. შუასაუკუნეობრივი ევროპული სამყარო კი, რომელიც შეიქმნა ანტიკური საზოგადოების დაცემისა და დეურბანიზაციის ფონზე, ქრისტიანობის გავრცელებისა და დასავლეთი ევროპისა და ბალკანების შესაბამისი ბარბარიზაციის პირობებში (ახალი წელთაღრიცხვის პირველი ათასწლეულის შუა პერიოდი) წარმოადგენდა (რამდენადმე მაინც) ევროპის შემდგომი ცივილიზაციის განმსაზღვრელ ფაზას.⁹

⁶ იხ. Э. Исмаилов, В. Пянова, Центральный Кавказ: от геополитики к геоэкономике. Стокгольм, 2006, стр. 19.

⁷ იქვე, გვ. 20-21.

⁸ Е. Б. Рашковский, Средние века: Становление цивилизационного лица Европы, цивилизаций, вып. 7, Диалог культур и цивилизаций, М., 2006, стр. 129-132.

⁹ იქვე, გვ. 131.

განსხვავებით დასავლეთ-ევროპულისაგან, სადაც იდეოლოგია ქრისტიანობა იყო, კავკასიაში ქრისტიანობასთან ერთად გარკვეული ადგილი მუსლიმურ სარწმუნოებას ეკავა. საქართველოსა და სომხეთში პირველი საუკუნეებიდან იწყება ქრისტიანობის გავრცელება და IV საუკუნის დასაწყისში იგი სახელმწიფო რელიგიად ცხადდება. მოგვიანებით, რეგიონის ცალკეულ კუთხეებში ისლამიც იკიდებს ფეხს.

პოლიტიკური სირთულეების მიუხედავად, შუა საუკუნეებში კავკასიის რეგიონი ვითარდება, არსდება ქალაქები, ცხოველდება საქალაქო ცხოვრება (ხელოსნობა, ვაჭრობა), იქმნება მნიშვნელოვანი ინსტიტუტები (სახელმწიფო, სასამართლო და სხვ.), წინაურდება ხუროთმოძღვრება, მშენებლობა, მწერლობა, მუსიკა, მხატვრობა, ხელოვნების სხვა დარგები. სომხეთში მესრობ მაშოთცი (361-440) ქმნის ანბანს, წარმატებას აღწევს სომხური ისტორიოგრაფია (კორიუნი, აგათანგელოსი, ფავსტოს ფუზანდი, მოვსეს ხორენაცი, ლაზარ ფარპეცი, ანანია შირაკაცი [პირველი სომეხი მათემატიკოსი], იგება შესანიშნავი ტაძრები, ვითარდება მხატვრობა და სკულპტურა.¹⁰ შუა საუკუნეების აზერბაიჯანში დანიშნულდნენ და მსხვილ სავაჭრო და ხელოსნურ ცენტრებად იქცნენ ქალაქები: ბარდა, ბაქო, განჯა, შემახა, ნახჩევანი. აქედან აღმოსავლეთის ქვეყნებში, ბიზანტიასა და ხაზარეთში გაჰქონდათ აბრეშუმის ბამბა, შალეული, ნოხები, საღებავები და სხვ. საერთო-მუსლიმური კულტურის შექმნაში დიდია აზერბაიჯანის წვლილი (არაბებთან, ტაჯიკებთან, უზბეკებთან ერთად). უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ხაკანისა და ნიზამი განჯელის შემოქმედებას. აზერბაიჯანში ვითარდება მედიცინა, ასტრონომია, გეოგრაფია, ისტორია, ფილოსოფია. განსაკუთრებული თავისებურებით გამოირჩევა აზერბაიჯანული არქიტექტურა. დღემდეა შემორჩენილი შუა საუკუნეების დროინდელი ხუროთმოძღვრების მეტად საინტერესო ნიმუშები.¹¹

¹⁰ იხ. Культура раннефеодалной Армении (IV-VII вв.), Ереван, 1980.
¹¹ История Азербайджана, т. I, Баку, 1958, стр. 153-154. შტრ. Адам Мех, Мусульманский ренессанс, М., 1973; С. Червоная, Исламская культура Северного Кавказа: единство и многообразие, Caucasica, vol. 2, 1998, стр. 53-69; М. А.-Л. Соппело, Le Caucase et L'Islam (VIII, -XVIII siècle), Caucasica, vol. 1, 1998, გვ. 109-116; შტრ. П. Дж. Брюккенен, Враждебен ли ислам? В кн. Первые и не-правые, М., 2006, стр. 91-128.

სწორედ შუა საუკუნეებში გაერთიანდა ფეოდალური საქართველო პოლიტიკურად და ძლიერ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა. საქართველოს წინსვლა მის განათლება-კულტურაშიც გამოიხატა. აქ მოხდა მართლმადიდებელი ქრისტიანული და მუსლიმური კულტურების შეხვედრა-შერწყმა. შეიქმნა მდიდარი, მაღალმხატვრული ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურა, მაღალ დონეს მიაღწია საერო ლიტერატურამ, განვითარდა მხატვრობა (განსაკუთრებით მონუმენტური), ქედური ხელოვნება, მუსიკა, შეიქმნა ხეროთომოდერნული შედეგები.¹² ხელოვნების მაღალი დონე ნათლად უჩვენებს ქართველთა მყარ ერთობას. XII საუკუნის დასაწყისში დავით IV აღმაშენებლის თაოსნობით დაარსდა უმაღლესი განათლების ცენტრი — გელათის აკადემია. იგი რეალური მოთხოვნების საფუძველზე შეიქმნა და უწინარა იმ იდეოლოგიურ მოძრაობას, რომელიც გზას უკაფავდა ქართულ-კავკასიურ რენესანსს. XII საუკუნის დასაწყისიდან ფართოდ ვითარდება ქართული საერო მწერლობა, შეიქმნა საერო პოეზია. ქართული მწერლობის მაღალ დონეზე მიუთითებს ჩახრუბადის „თამარიანი“, იოანე შაქთელის „აბდულმესიანი“. ამ პერიოდში შეიქმნა მსოფლიო ლიტერატურის შედეგები — შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“. მეცნიერების დარგებიდან დანიშნურდა ფილოსოფია, ისტორიოგრაფია. ამ დროს მიიღო ერთიანი, გაბმული ისტორიის სახე „ქართლის ცხოვრებამ“.

რეზიუმე

ბედმა თუ ისტორიამ კავკასიის რეგიონს განვითარების ურთულესი გზა არგუნა, ქარტახილებითა და მძიმე ბრძოლებით აღსავსე. ამიტომ მშვიდობას კავკასიაში განსაკუთრებული მნი-

¹² შ. ამირანაშვილი, ქართული ხელოვნების ისტორია, თბ., 1961; შ. ნუცუბიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორია, ტ. I, თბ., 1956, გვ. 433; ვ. ბერიძე, ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება, თბ., 1974; Г. Чубинашвили, Грузинское чеканное искусство, Тб., 1959; ვ. აბრამიშვილი, პ. ზაქარაია, ი. ციციშვილი, ქართული ხუროთმოძღვრების ისტორია, თბ., 2000; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, თბ., 1979, გვ. 371-516; რ. მეტრეველი, დავით აღმაშენებელი, მეფე თამარი, თბ., 2002, გვ. 339-350; 690-704.

მწველობა ჰქონდა. მწველობა ყველგან მწველობაა. კავკასიაში კი, სადაც ომების საოცარი სიხშირე იყო, ეს ამოსუნთქვის მოკრების, კერის აღდგენის და უამრავი სხვა სასიცოცხლო ფაქტორის გადარჩენის აუცილებელი პირობა გახლდათ. ნიშანდობლივია, რომ ქართულ ენაში გვაქვს ძალზე საინტერესო პასუხი ისტორიულ ვი. არებაზე ორ ტერმინში: მისალმება ქართულად არის „გამარჯობა“ (გამარჯვება), გამოთხოვება კი „მწვიდობით“ (რუს. с миром).

ომი, თავისი არსით, გაგრძელებაა პოლიტიკისა, ოღონდ სხვა „საშუალებებით“. აი, სწორედ აზიის თუ ევროპის სხვადასხვა სახელმწიფოს „კავკასიური პოლიტიკა“ ამ რეგიონს თითქმის პერმანენტულად საომარ მდგომარეობაში ამყოფებდა.

უხსოვარი დროიდან მიიპყრო კავკასიაში უცხოელთა ყურადღება. ოქროს სანძისის ხელში ჩასაგდებად მოსული ბერძნები შეეჯახნენ კოლხეთის სამეფოს და, მიუხედავად მოხერხებული მოქმედებისა, მათ მოუხდათ საზღვაო ომის გადახდა. კავკასია არაერთხელ გახდა სკვითების, სარმატებისა და სხვათა თავდასხმის ობიექტი.

ჩვენი ნელთალრიცხვის პირველ ათასწლეულში კავკასია ბიზანტიასა და ირანს შორის ატეხილი ხანგრძლივი სამკედრო-სასიცოცხლო ომის სარბიელი გახდა. კავკასიური სახელმწიფოები იძულებულნი იყვნენ ამ ომში მიეღოთ მონაწილეობა, თანაც დიპლომატიური შორსმხედველობა გამოეჩინათ, თუ ვის მხარეზე ყოფილიყვნენ, ვისი პოზიცია დაეკავებინათ. ეს პრობლემა ძალზე მწვავე იყო და ყოველთვის სწორად ვერ წყდებოდა — ზოგჯერ პოზიციის მცდარობა გვიან (შედეგით) მტლავნებოდა.

VII-VIII საუკუნეებში კავკასია (სახელდობრ ცენტრალური კავკასია) არაბებმა დაიპყრეს. არაბებთან, შემდეგ სელჩუკთან თურქებთან და ბიზანტიასთან ბრძოლები განსახლვრავდა კავკასიის საგარეო პოლიტიკას რამდენიმე საუკუნის მანძილზე. კავკასიელთა ბრძოლა თავდაცვითი ხასიათისა იყო. ამგვარ ბრძოლებს სამართლიანს უწოდებენ ისტორიაში. ეს ბრძოლები გარკვეული ინტერვალებით მიმდინარეობდა. სწორედ ამ ინტერვალებს, ანუ მწვიდობას, მწვიდობიან პერიოდს ჰქონდა უდიდესი მნიშვნელობა კავკასიის ქვეყნებისათვის. სწორედ ამ პერიოდში, ომების პირო-

ბებში ჩამოყალიბდა ორი მსხვილი სახელმწიფო: სომხეთი და საქართველო. X საუკუნიდან დანიანურდა საქართველო, XI-XII-XIII საუკუნეებში კავკასიაში სრულ პეგემონობას მიაღწია.

კავკასიისათვის დამანგრეველი იყო მონღოლთა შემოსევები. XIII საუკუნეში მთელი კავკასია მონღოლთა მფლობელობაში მოექცა. მძიმე იყო XIV-XV საუკუნეებიც, როცა კავკასიას, განსაკუთრებით საქართველოსა და სომხეთს თავს ესხმიან უცხოელი დამპყრობლები. საქართველო მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენა ჯერ ხორეზმმაპ ჯალალედინის, შემდეგ, განსაკუთრებით, თემურის რვაგზის შემოსევამ. ჩრდილო კავკასიის ხალხები დიდხანს იყვნენ მონღოლთა ბატონობის უღელქვეშ, რამაც დიდად შეუშალა ხელი მათ განვითარებას.

კავკასიისათვის მძიმე იყო ბიზანტიის იმპერიის დაცემა და 1453 წელს კონსტანტინოპოლის ოსმალთა ხელში გადასვლა. XV საუკუნეში აზერბაიჯანში შეიქმნა თურქული სახელმწიფო ნარმონაქმნები. XVI საუკუნიდან მოკიდებული, კავკასია, კერძოდ საქართველო და სომხეთი, ირანისა და ოსმალეთის გაჭიანურებული ომების ასპარეზად გადაიქცა. ამ ომებმა გავლენა იქონიეს და პრაქტიკულად განსაზღვრეს XV-XVIII საუკუნეებში საქართველოსა და სომხეთის, ქართველი და სომეხი ხალხების განვითარების ხასიათი.

უაღრესად მნიშვნელოვანი საკითხია რუსეთის პოლიტიკა კავკასიაში. რუსეთმა ძალზე დიდი მსხვერპლი გაიღო იმისათვის, რომ კავკასიაში გავლენა და მასზე პრაქტიკული ბატონობა მოეპოვებინა. კავკასიის ომების ცნობილი მკვლევარი ვ. პოტო ხაზგასმით მიუთითებს რუსეთისათვის კავკასიის მნიშვნელობაზე: "Кавказ был ключем, без которого невозможно было овладеть обширными равнинами и запереть их от вторжений новых да новых племен и народов".

მატიანეები გადმოგვცემენ სეიატოსლავის ბრძოლის შესახებ ყუბანში, მსტისლავისა და ჩერქეზთა ბატონის ურთიერთშებრძოლებისა და სხვა ფაქტების შესახებ. კავკასიისათვის ბრძოლის მნიშვნელოვანი ეტაპი იწყება რუსეთის მეფის, ივანე III-ის დროს XV საუკუნეში. ამ საქმეს თავისი ხელი დასდო ივანე მრისხანეშვიც. XVI საუკუნის II ნახევარში ჩრდილოეთ კავკასიაში

გაჩნდა რუსული ახალშენები და ციხესიმაგრეები (თერგის, სუნჯის და სხვ.). განსაკუთრებით გააქტიურდა რუსეთი XVIII საუკუნის ნახევარში. ამ საუკუნის მეორე ნახევარში კი მტკიცედ მოიკიდა ფეხი კავკასიაში, როცა დააარსა ქალაქები: ყიზლარი, მოზდოკი, ელადიკავკაზი. ამ დროს იქმნება კავკასიის გამაგრებული ხაზი. 1783 წელს რუსეთსა და საქართველოს შორის დაიდო გეორგიევსკის ტრაქტატი — ე. წ. „მფარველობითი ხელშეკრულება“. დაიწყო საქართველოს სამხედრო გზის მშენებლობა. მიუხედავად კავკასიელთა წინააღმდეგობისა (1785 წელს აჯანყდა შიხი მანსური, 1878 წელს მოხდა ნოღაელთა და ყაბარდოელთა აჯანყება), რუსეთმა კიდევ უფრო გააფართოვა თავისი გავლენის მასშტაბები. 1801 წელს რუსეთმა შეიერთა ქართლ-კახეთი, დაარღვია გეორგიევსკის ტრაქტატი და პრაქტიკულად გააუქმა მეფობა, რითაც სახელმწიფოებრიობა დაკარგა ქვეყანამ. XIX საუკუნეში რუსეთ-ირანისა და რუსეთ-ოსმალეთის ომების შედეგად რუსეთმა შეიერთა აზერბაიჯანი, სომხეთი, დასავლეთი საქართველო. კავკასია დაიყო გუბერნიებად. 1844 წელს შეიქმნა კავკასიის სამეფისნაცვლო, რომლის ცენტრი თბილისი იყო. მეფისნაცვლები, ფაქტობრივად, ატარებდნენ კავკასიის დაპყრობის პოლიტიკას, ეს პოლიტიკა კოლონიური იყო. იგნორირებული იყო ადგილობრივი მოსახლეობის პოლიტიკური, სოციალური და კულტურული ინტერესები. რუსეთის ამგვარ პოლიტიკას კავკასიაში თავისი შედეგი ჰქონდა — კავკასიური ომები. ეს იყო იმ ბრძოლათა წყება, რომელიც რუსეთმა კავკასიის წინააღმდეგ ჩაატარა. ეს ბრძოლები მიმართული იყო ირანისა და ოსმალეთის ექსპანსიის წინააღმდეგ და ამით კავკასიის ხალხთა ინტერესებს ეხმაურებოდა, მაგრამ, ამასთან, მათი კოლონიური ხასიათი აშკარა იყო და 1817-64 წლებში რუსეთის მიერ წარმოებული ომების წყალობით დასრულდა მთელი კავკასიის შეერთების პროცესი. „Кавказ! Какое русское сердце не отзовется на это имя, связанное кровною связью и с историческою, и с умственной жизнью нашей родины, говорящее о неизмеримых жертвах и в то же время о поэтических вдохновениях“ — ეს ვ. პოტოს გულწრფელი სიტყვებია და დაუფარავად გამოხატავს იმდროინდელი რუსეთის დამოკიდებულებას კავკასიისადმი. არც ისაა შემთხვევითი, რომ

ავტორმა თავისი "Кавказская война"-ს მრავალტომეულის თითოეულ ტომს ეპიგრაფად ნაუძღვარა ციტატ გრაფი ე. სულთქანის მისასაღმებელი სიტყვიდან დიდი მთავრის, მიხეილ ნიკოლოზის ძისადმი, როცა ამ უკანასკნელს მეფისნაცვლად ნიშნავდნენ:

"Вы теперь близко увидите как живет и умирает кавказский воин, каким самоотвержением совершает он свой подвиг и сколько неизвестных истории героев молча легли для защиты знамени и долга."

ყოველივე ზემომოყვანილიდან ნათელია, თუ რაოდენ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა რუსეთი კავკასიის დაპყრობასა და მის ფლობას.

რთული იყო კავკასიისათვის XX საუკუნეც. უმძიმესი სამამულო ომების გვერდით, რომელთა სიმწარე უშუალოდ იგემა კავკასიაში მცხოვრებმა ხალხმა, იყო ცალკეული ბრძოლებიც, იყო და არის დამაბულობა პოსტკომუნისტური წყობის ნანგრევებიდან ამოსვლის პროცესში.

უფრო დანვრილებით ომებზე შეჩერება ზედმეტად მიმაჩნია. ამ საკითხებზე ფართო ლიტერატურაა შექმნილი. მხოლოდ ვ. პოტოსა და ნ. დუბროვინის¹³ მრავალტომეულების, კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტების¹⁴ დასახელება საკმარისია. ბუნებრივია, არსებობს სხვა ძველი თუ თანამედროვე ავტორების შრომებიც.¹⁵

ომები კავკასიაში სხვადასხვა ტიპისა იყო. ჩვენ ზემოთ ძირითადად დაპყრობითი ომების მაგალითები მოვიყვანეთ და აღვნიშნეთ, რომ კავკასიელთა ომები ძირითადად თავდაცვითი იყო — პასუხი იყო შემოსევებზე. იყო სხვა ხასიათის ომებიც. კერძოდ, შიდა ომები, რომლებიც სამოქალაქო ომის ნიშნით მიმდინარეობდა (ამგვარი ტიპის ომები უზვად იყო შუა საუკუნეებში და, სამწუხაროდ, უკანასკნელ პერიოდშიც გვექონდა. მაგალითად, საქართველოში, სხვა პოსტსოციალისტურ სახელმწიფოებში, ეროვნულ-განმათავისუ-

¹³ В. Потто, Кавказская война, в отдельных очерках, эпизодах, легендах и биографиях, т. I, СПб., 1887, стр. 2.

¹⁴ Акты, собранные Кавказской археографической комиссией, т. 1-12, Тифл., 1866-1904.

¹⁵ Н. А. Смирнов, Мюридизм на Кавказе, М., 1963; М. Лордкипანიдзе, К вопросу "Кавказского единого дома", Caucasia, vol. 2, Tbil., 1998, გვ. 163-169; R. Metreveli, On the Problem of War and Peace in the Caucasus, Caucasia, vol. 2, Tbil., 1998, გვ. 170-182.

ფლებელი ომები მთელ კავკასიაში).

კავკასიაში ყველა ტიპის ომების მიმდინარეობასა და შედეგების განხილვას მივყავართ ერთ დასკვნამდე. მტრის მიზანი სხვადასხვაგვარი იყო: ზოგჯერ ქვეყნისა და ერის ერთიანად ამოგდების სურვილი, ზოგჯერ ნადავლის მოპოვება, ზოგჯერ გავლენის გაძლიერება და სხვ. ასე იყო შინაომების დროსაც. ბევრჯერ მტერი გარკვეულ მიზანს აღწევდა. კავკასიას უდიდესი მსხვერპლის გაღება უხდებოდა: ადამიანების, ტერიტორიების, სხვა სახის სიმდიდრის (ნატურალური დოვლათის) სახით. ისტორიის მანძილზე იყო შემთხვევები დამარცხებისა, ამა თუ იმ ტერიტორიის დაკარგვისა, ქვეყნის დანგრევა-განადგურებისა, მაგრამ კავკასიის ყველა სახელმწიფო გადარჩა, გადარჩნენ კავკასიელი ხალხები.

ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე, ოსათიდან არაგანამდე

განსაკუთრებულად მტკიცედ, შეკავშირებულად ჩანან კავკასიის ხალხები XI-XII საუკუნეებში. უდიდეს ყურადღებას აქცევდა და თავის საგარეო-პოლიტიკურ თვალსაზრისში ნამყვან მიმართულებად მიაჩნდა დავით IV აღმაშენებელს (1089-1125 წწ.) საერთოდ კავკასიისა, და, კერძოდ, ჩრდილო კავკასიის ქვეყნებსა და ხალხებთან ურთიერთობა. მათში საქართველოს მეფე იმ მნიშვნელოვან ძალას ხედავდა, რომელსაც თურქ-სელჩუკთა წინააღმდეგ ბრძოლასა და ერთიან კავკასიურ სახლად კონსოლიდაციაში მნიშვნელოვანი როლის შესრულება შეეძლო.

დავით აღმაშენებელს კარგად ჰქონდა გააზრებული, რომ ცალ-ცალკე არსებობა კავკასიის ქვეყნებისათვის იმდროინდელ საგარეო-პოლიტიკურ ვითარებაში (ბიზანტიის სწრაფვა კავკასიაში ჰეგემონობისათვის, თურქ-სელჩუკთა შემოსევები) რთული იქნებოდა.¹⁶ სოციალური და ეთნიკური დაშორიშორება, ეკონომიკის

¹⁶ იხ. ალ. რონდელი, სუსტი ქვეყანა საერთაშორისო ასპარეზზე, ქართული დიპლომატია, 2, თბ., 1995, გვ. 5-24; მისივე, პატარა ქვეყნის დიპლომატიური საქმიანობა, ქართული დიპლომატია, 7, თბ., 2001, გვ. 5-19.

სისუსტე და მძლავრი სახელმწიფო ინსტიტუტების უქონლობა კავკასიის რეგიონს მრავალგვარ საფრთხეს შეუქმნიდა. ამიტომ გაატარა დავით IV აღმაშენებელმა ძალიან მნიშვნელოვანი სახელმწიფოებრივი რეფორმები (სამხედრო, სასამართლო, საფინანსო, ეკონომიკური და სხვ.) და სახელმწიფოში არსებულ ეროვნულ უმცირესობათა მიმართ ტოლერანტობის გზას დაადგა.¹⁷ ყოველივე ამან შექმნა როგორც საკუთრივ საქართველოს გაძლიერების, ისე კავკასიის ხალხების ერთიან პოლიტიკურ პლატფორმაზე დადგომის ნაწინამძღვრები.

კავკასია ერთიან გეოპოლიტიკურ სამყაროდ ჰქონდა წარმოდგენილი XI საუკუნის მემკვიდრე ლეონტი მროველს, რომლის მიხედვითაც კავკასიის მოსახლეობა (ქართველები, სომხები, კავკასიის ალბანელები, ჩრდილო კავკასიის ხალხები) თარგამოსის რვა შვილის (პაოსი, ქართლოსი, ბარდოსი, მოვაკანი, ლეკი, პეროსი, კავკასი, ეგროსი) შთამომავალია.¹⁸ შუა საუკუნეების ისტორიკოსის ეს კონცეფცია, ასაბუთებს რა კავკასიური სამყაროს ერთიანობას, მნიშვნელოვან იდეოლოგიურ საფანდელს უქმნის საქართველოს ხელისუფლების მიზანსწრაფვას, მის პოლიტიკურ საქმიანობას.¹⁹ კავკასიის ხალხებს აერთიანებდა არა მარტო საერთო წარმომავლობის (გენეტიკური კავშირის) რწმენა, არამედ ის ერთობაც, რომელიც შერწყმული იყო როგორც შინაგან წინააღმდეგობებთან, ომებთან და სხვ., ისე პოლიტიკურ და ეკონომიკურ კავშირებთან, ყოფისა და ადამიანების მსგავსებასთან, კულტურული მიღწევებით ურთიერთგამდიდრებასთან. XI-XII საუკუნეებში შექმნილმა პოლიტიკურმა ვითარებამ განსაკუთრებული აქტუალობა შესძინა ჩრდილო კავკასიის ხალხებთან ურთიერთობას.

ჩრდილოკავკასიელი ეთნიკური მოსახლეობისაგან თავისი სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური დონით ოსები (ალანები)

¹⁷ რ. მეტრეველი, დავით აღმაშენებელი, მეფე თამარი, თბ., 2002, გვ. 81-239.
¹⁸ ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა, ქართლის ცხოვრება, I, თბ., 1955, გვ. 3.
¹⁹ დ. მუსხელიშვილი, კავკასიური პოლიტიკა შუა საუკუნეების საქართველოში (XIII საუკუნემდე), ქართული დიპლომატია, 5, თბ., 1998, გვ. 13.

გამოირჩეოდნენ. ალანთა სამეფოს („მულქ ალლანი“) ფართო ტერიტორია ეკავა კავკასიის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში.²⁰

საქართველოსა და ოსეთის ურთიერთობები გაფართოვდა XI საუკუნიდან, როცა ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკურ გაერთიანებაში ამ პოლიტიკურმა ერთეულმა გარკვეული მნიშვნელობა შეიძინა. გიორგი I-მა (1014-1027 წწ.) და ბაგრატ IV-მ (1027-1072 წწ.) ოსებთან დამოყვრებით კიდევ უფრო განამტკიცეს მათთან ურთიერთობა და, ფაქტობრივად, განსაზღვრეს ამ ორი ქვეყნის ურთიერთდამოკიდებულების კეთილმეზობლური ხასიათი.²¹ როცა ყივჩაყთა ჩამოსახლების საკითხი დადგა, დავით აღმაშენებელი და გიორგი ჭყონდიდელ-მნივნობართუხუცესი ოსეთში წავიდნენ (არ არის გამორიცხული, რომ მათ თან ახლდა გარკვეული სამხედრო ძალაც). ამ მისიის მიზანი მხოლოდ ყივჩაყთათვის მშვიდობიანი გზის უზრუნველყოფა არ ყოფილა. არსებითი იყო ჩრდილო კავკასიის საქართველოს დამაკავშირებელი საულელტეხილო გზების დაკავება. იმხანად დარიალსა და სხვა ულელტეხილებს ოსები აკონტროლებდნენ. ძლიერი ფეოდალური საქართველოსთვის აუცილებელი შეიქნა აღნიშნული გადასასვლელების დაუფლება და დავით აღმაშენებლის მიზანიც ამ ამოცანის განხორციელება იყო.²² ნიშანდობლივია, რომ დავით აღმაშენებელს „მოეგებნეს მეფენი ოსეთისანი და ყოველნი მთავარნი მათნი...“²³ საგულისხმოა ისიც, რომ საქართველოს მეფემ მძევლები ჩამოართვა როგორც ოსებს, ისე ყივჩაყებს და „ესრეთ ადვილად შეაერთნა ორნივე ნათესავნი“. ამის შემდეგ დავითმა აიღო და დაიკავა „ციხენი დარიალისა და ყოველთა კართა ოსეთისასა და კავკასიისა მთისანი.“²⁴ კავკასიის ულელტეხილების დაკავება საქართველოს მიერ უდიდესი

²⁰ А. П. Новосельцев, К истории алланских народов, "Материалы по археологии и древней истории Северной Осетии", т. II, Орджоникидзе, 1969, гл. 132.
²¹ ოსი ისტორიკოსი გ. კოკიევი მიიჩნევს, რომ დინასტიური ქორწინებები და ნათესაური კავშირის დამყარება საქართველოს სამეფო კარისთვის ოსეთზე გავლენის გავრცელების ზურხი იყო. იხ. Г. А. Кокнев, Очерки по истории Осетии, ч. I, Владикавказ, 1926, гл. 26; იხ. აგრეთვე ჯ. სტეფნაძე, საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობა კავკასიის ხალხებთან, თბ., 1974, გვ. 74.
²² გ. თოგოშვილი, საქართველო-ოსეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1976, გვ. 140.
²³ ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, ქართლის ცხოვრება, თბ., 1955, გვ. 336.
²⁴ იქვე.

პოლიტიკური მნიშვნელობის აქტი იყო — ოსეთი საქართველოს სამეფოს სრული გავლენის ქვეშ მოექცა.²⁵

ზემოთ აღინიშნა, რომ ჩრდილო კავკასიის ხალხებიდან ოსები, კულტურული და სოციალურ-ეკონომიკური თვალსაზრისით, სხვებზე მაღლა იდგნენ, რაშიც გარკვეული როლი შეასრულა ქრისტიანული რელიგიის გავრცელებამ X საუკუნეში.

საქართველოსა და ჩრდილოეთი კავკასიის ხალხებს შორის ურთიერთობაში ერთობ მნიშვნელოვანი მომენტი მცდელობა ამ უკანასკნელთა გაქრისტიანებისა. ოსთა გაქრისტიანება უკავშირდება კონსტანტინოპოლის პატრიარქს ნიკოლოზ მისტიკოსს და აფხაზთა მეფე გიორგის (921-955 წწ.). ამ აქტიდან ამკარად ჩანს ოსეთის და მთელი ჩრდილოეთი კავკასიის ხალხთა მისწრაფება საქართველოსაკენ (ზ. ანჩაბაძე, მ. ცინცაძე). ქრისტიანობის საშუალებით საქართველო მთის მოსახლეობას თავის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ გავლენას უმორჩილებდა. ზოგჯერ ამგვარ მცდელობას ჩრდილოკავკასიელი ხალხების მხრიდან გარკვეული რეაგირებაც მოჰყვებოდა. მაგ., თამარის დროს დიდოელებისა და ფხოველების გამოსვლა, რომელიც თავისი არსით იყო ფეოდალიზაციისათვის ერთგვარი რეაქცია გაბატონებული კლასის ცდაზე — გაეძლიერებინა ექსპლუატაცია (ფეოდალურ ურთიერთობებში მთის მოსახლეობის ჩაბმით) და გავერცელებინა ქრისტიანობა.²⁶

ნიშანდობლივია, რომ ოსეთში გადასვლისას დავით აღმაშენებელს თან ახლდა გიორგი ჭყონდიდელ-მნიგნობართუხუცესი. ამ აქტში ქრისტიანული რელიგიის გავრცელება-განმტკიცებისათვის ზრუნვა მოჩანს (გ. თოგოშვილი, ზ. ანჩაბაძე, მ. ცინცაძე).

XII საუკუნეში საქართველოს ურთიერთობა პქონდა ჩაჩნეთ-ინგუშეთთან (ქართული წყაროების ძურძუკები, კავკასიანი),

²⁵ **ჯ. სტეფნაძე**, საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობა კავკასიის ხალხებთან XII საუკუნეში, თბ., 1974, გვ. 114; **გ. თოგოშვილი**, საქართველო-ოსეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 141; **ზ. ანჩაბაძე, მ. ცინცაძე**, საქართველო და ჩრდილო კავკასია XII საუკუნესა და XIII საუკუნის I ნახევარში, კრებ.: „საქართველო რუსთაველის ხანაში“, თბ., 1966, გვ. 14; **3. Панаскири**, У истоков грузино-русских политических взаимоотношений, Тб., 1982, გვ. 57.

²⁶ **რ. მეტრეველი**, მთიელთა აჯანყების საკითხისათვის XIII ს-ის ათიან წლებში. ნგნ.: მცირე გულანი, ქუთაისი, 1979, გვ. 58-75.

დალესტინის ხალხებთან, ადილესთან (ჯიქნი-ქაშაგნი). ამ უკანასკნელთან ურთიერთობაში დამაკავშირებელ რგოლს წარმოადგენდა.

საქართველოსა და ქართული კულტურის გავლენა ჩრდილო კავკასიის ხალხებზე უდავოა. ქართველებისა და ჩრდილოეთი კავკასიის ხალხთა ურთიერთობამ თავისი კვალი დატოვა. არაერთი ქართული სიტყვა შევიდა ჩრდილოკავკასიელი ხალხების ლექსიკურ ფონდში.²⁷ გავრცელდა ქართული დამწერლობა,²⁸ ხშირია ქართული წარწერები (დალესტანში ოცამდე ქართული წარწერაა დამონმებული),²⁹ შეიმჩნევა ქართული სტილის გავლენა არქიტექტურაში.³⁰

1118-1120 წლებში დავით აღმაშენებელმა ჩრდილო კავკასიიდან საგანგებოდ ჩამოასახლა ყივჩაყთა 40 ათასი ოჯახი, რომლებიც დაასახლა და ფეოდალურ ვალდებულებად თითოეულ ოჯახს თითო მოლაშქრის გამოყვანა დააკისრა. ამ გზით ქართულ ჯარს შეემატა ყივჩაყთა 40-ათასიანი ლაშქარი. ამ ნაბიჯს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქვეყნის ეკონომიკური სიძლიერის შენარჩუნებისა და ძლიერი ფეოდალური მონარქიის შექმნა-განმტკიცებისათვის. ძლიერი მუდმივი ჯარის შექმნით საქართველოს მეფე ფეოდალებისაგან სრულიად დამოუკიდებელი გახდა.³¹

ყივჩაყთა³² ერთი ნაწილი მდ. დონს გაღმა ცხოვრობდა, მეორე ნაწილი კი ოტროკის (ქართული წყაროებით ათრაქა შარალანისძე) მეთაურობით ჩრდილო კავკასიაში ოსების მეზობლად მოვიდა. ეს

²⁷ История Дагестана, М., 1967, г.г. 215; А. Шавхелишвили, Из истории взаимоотношений между грузинскими и чечено-ингушскими народами, Грозный, 1963, г.г. 54, 93, 94. X. Х. Рамазанов, А. Р. Шихсаидов, Очерки истории Южного Дагестана, Махачкала, г.г. 47.
²⁸ М. Чегтинева, История чечено-ингушской письменности, Грозный, 1958, г.г. 18.
²⁹ დალესტანში ოცამდე ქართული წარწერაა დამონმებული. იხ. История Дагестана, М., 1967, г.г. 215.
³⁰ Е. И. Крупнов, Грузинский храм Тхоба-Ерды на Северном Кавказе. Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры, т. XV, 1974, г.г. 116.
³¹ რ. მეტრეველი, დავით აღმაშენებელი, მეფე თამარი, თბ., 2002, გვ. 191-193.
³² ნ. შურულელია, ყივჩაყთა ეთნოგენეზის საკითხისათვის, თსუ შრომები, 113, თბ., 1965, გვ. 145-173.

მოხდა მას შემდეგ, რაც ისინი ვლადიმერ მონომახმა შეაღწიეს.³⁴ ყივჩაყებსა და ოსებს შორის თავი იჩინა უთანხმოებამ, ამან ხელი შეუწყო საქართველოში ყივჩაყთა ჩამოსახლება პროცესს. აგრეთვე, იმანაც, რომ დავით აღმაშენებელს ცოლად ჰყავდა ყივჩაყთა მთავრის, ათრაქა შარალანისძის, ასული გურანდუხტი.³⁴

აღსანიშნავია, რომ ოსებთან ერთად საქართველოს გვერდით იყვნენ ჩერქეზები, ძურძუკები, ლუნძები და სხვა ჩრდილოელი მეზობლები, რომლებიც აქტიურად მონაწილეობდნენ კავკასიის ერთიანი დიდი ფეოდალური სამყაროს წარმოქმნაში. თამარის მეფობის (1179-1213 წწ.) ბოლო პერიოდში იმიერკავკასიელი მთიელები საქართველოს სახელმწიფოს ძლიერ კულტურულ გავლენას განიცდიდნენ.³⁵ ქართველებისა და ჩრდილოკავკასიელი ხალხების ურთიერთობამ თავისი კვალი დატოვა.

საქართველოსა და ჩრდილოეთი კავკასიის ხალხებს შორის ურთიერთობაში ერთობ მნიშვნელოვანი მომენტია მცდელობა ამ უკანასკნელთა გაქრისტიანებისათვის. დიდოელებისა და ძურძუკების, ისე როგორც სხვა ტომების, გაქრისტიანებისათვის ბრძოლა დაკავშირებულია თამარ მეფის სახელთან. დღესდღეობით სამეცნიერო ლიტერატურაში ეს დებულება სადავო არ არის. აღიარებულია, რომ "Активная деятельность христианской церкви в Дагестане связана с именем царицы Тамары, в правление которой предпринимались неоднократные попытки христи-

³⁴ С. А. Шлегнева, Печенеги, тюрки, половцы в южнорусских степях. კრებ. Материалы и исследования по археологии СССР, №62, М., 1958; В. Г. Пашуто, Внешняя политика Древней Руси, М., 1968; Н. Ф. Котляр, Половцы в Грузии и Владимир Мономах. Сб. Из истории украинно-грузинских связей, Тб., 1968, გვ. 16-24.

³⁵ ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითის, ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 336. არსებობს ცნობა VIII საუკუნისა, დაცული ანტიოქიის პატრიარქის მაკარიოსის შვილის პაველ ალუპოელის თხზულებაში, რომ ყივჩაყთა ჩამოსახლება საქართველოში დავით აღმაშენებელმა წინასწარ საგანგებოდ შეუთანხმა ვლადიმერ მონომახს (თხზულება სათანადო კომენტარებით გამოსცა პროფ. ნ. ასათიანმა).

³⁶ В. Ё. Виноградов, О реальности грузинского влияния на Северо-западном Кавказе в X-XIII вв. შაცენ, ისტორიის სერია, თბ., 1968, 2, გვ. 162-169. ამ სტატიაში პასუხი გაცეა ზოგიერთი მეცნიერის (მაგ. ვ. კუზნეცოვის) მცდარ შეხედულებას ჩრდილოკავკასიელთა და საქართველოს ურთიერთობის შესახებ შუა საუკუნეებში.

ანიზировать северокавказские народы.³⁶ ქართული წარმოშობის ნაწარმოებების ხაზგასმით მითითება ჩრდილოეთი კავკასიის ხალხების (დიდოელები, ფხოველები) არაქრისტიანობაზე შემთხვევით არ უნდა იყოს. „ისტორიანი და აზმანი“ არ ასახელებს XIII საუკუნის დასაწყისში სამეფო ხელისუფლების წინააღმდეგ გამოსვლის მიზეზებს; თავის მცირე ცნობაში ავტორი ადგილს პოულობს იმისთვის, რომ აქცენტი გააკეთოს დიდოელთა რელიგიურ რწმენაზე. საქართველოს სამეფო, როგორც ჩანს, ძალ-ღონეს არ იშურებს დაღესტნის გაქრისტიანებისათვის. ამ პროცესთან, ასევე სხვა კულტურულ კონტაქტებთანაა დაკავშირებული დაღესტანში ქართული დამწერლობის გავრცელება. შემთხვევითი არ არის, რომ დაღესტანში აღმოჩენილია ბევრი ქართული წარწერა, რომელთაგან ზოგიერთი ბილინგვას წარმოადგენს, შესრულებულს ქართულ და ავარიულ ენებზე. არ არის შემთხვევითი, რომ კავკასიის ხალხებში ძველთაგან ერთგვაროვანი ეთნოტოპონიმები მოიპოვება.³⁷ ქართული ქრისტიანული არქიტექტურის გავლენის დაღის ბევრ ნაგებობასაც.

ბუნებრივია, ქრისტიანობის გავრცელებას მთიელი მოსახლეობა გარკვეული წინააღმდეგობით ხედებოდა, არ იღებდა ახალ რელიგიას. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მთიელთა მასა ჯერ კიდევ არ არის მთლიანად ჩაბმული ფეოდალურ ურთიერთობაში. მთის მოსახლეობის ეკონომიკური საშუალებები რამდენადმე შეზღუდული იყო, რაც ხშირად ბარის მოსახლეობის მიმართ ანტაგონიზმს წარმოშობდა.³⁸ ამის შედეგი იყო ის თავდასხმები, რომლებსაც მთიელები ბარის მოსახლეობის მიმართ ახორციელებდნენ. ყოველივე ეს განაპირობებდა მთიელთაღმი

³⁶ История Дагестана, М., 1967, გვ. 14. იხ. აგრეთვე **М. Г. Гаджиев**, Северо-Восточный Кавказ как географическая и этнокультурная область. Древние культуры Северо-Восточного Кавказа. Махачкала, 1985, стр. 19, **Н. Гарунова**, Дагестанские и грузинские источники о культурном взаимодействии народов Дагестана и Грузии, Caucasica, vol. 7, 2003, გვ. 89-95.

³⁷ **Р. Абашина**, Из истории образования древнейших этнопонимов Кавказа, Caucasica, vol. 6, Тб., 2003, გვ. 7-13.

³⁸ **გ. შელიქიშვილი**, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება და საქართველოში ფეოდალურ ურთიერთობათა განვითარების ზოგიერთი საკითხი, თბ., 1973, გვ. 79.

მტრულ დამოკიდებულებას, ერთი მხრივ, ფეოდალური ზედაფენისა, რომელიც უსწრაფოდა მთიელთა შებმას ფეოდალურ სისტემაში, მეორე მხრივ — ბარის მწარმოებელი მოსახლეობისა, რომელიც მთიელთა თავდასხმების ობიექტი ხდებოდა. თამარის დროს, როგორც ჩანს, მთიელთა ამ თავდასხმების ასალაგმავადაც გატარდა ღონისძიებები.³⁹

ამგვარად, საქართველოს ფეოდალური მონარქიის სწრაფვა მთიელთა ფეოდალიზაციისა და გაქრისტიანებისათვის თითქმის ერთდროულად მიმდინარეობდა (XIII საუკუნის დასაწყისში დიდოელთა და ფხოველთა აჯანყება სწორედ ამ პროცესის საწინააღმდეგო რეაქცია იყო).

ყურადღებას მივაქცევთ ერთ საინტერესო ფაქტსაც. ირანის ხელნაწერთა ფონდებში პროფესორმა მაგალი თოდუამ მიაკვლია და შემდეგ კიდევ გამოაქვეყნა (1979 წ.) XII-XIII საუკუნეების ქართველ მეფეთა და სახელმწიფო მოღვაწეთა მიმონერა მახლობელი აღმოსავლეთის სულთანებთან.⁴⁰ ამ მიმონერაში ქართველ მეფეებს მუსლიმი მფლობელები მოიხსენიებენ „აბხაზის, შაქის, ალანისა და რუსის მეფედ-მეფედ...“ სხვა ნერილში „აბხაზთა მეფედ-მეფედ, რუმისა და რუსის მარზბანად...“ ან კიდევ „... ქვეყანათა მფარველი, გურჯის, აბხაზის, ალანის, შაქისა და ხაზარის მეფეთა მეფე...“ ამთავითვე შევნიშნავთ, რომ პირველ ორ შემთხვევაში „აბხაზი“ ნიშნავს სრულიად (აღმოსავლეთ და დასავლეთ) საქართველოს. ეს აღმოსავლეთის სხვა ავტორებთანაც კარგად ჩანს. მაგალითად, ხაყანი შარვანი (XII ს.) გვამცნობს, რომ „აბხაზს მოსახლე ვაუხდი და ქართულად მოლაპარაკეო“ (ვიმონებთ მ. თოდუას ნიგნიდან „ქართულ-სპარსული ეტიუდები,“ III, გვ. 33). მესამე ნერილში აბხაზი და გურჯი ერთადაა ნახსენები. ე. ი. აბხაზი არ არის ნახმარი სრულიად საქართველოს მნიშვნელობით (სავარაუდებელია, იგი დასავლეთ საქართველოს გულისხმობდეს). არ უნდა გამოვიცხოთ, რომ ნერილების ადრესატი დავით აღმაშენებელია (მ. თოდუა მიიჩნევს, რომ ნერილები მიმართულია ლაშა-გიორგისადმი. თუ მ.

³⁹ იბ. ლაშა გიორგის-დროინდელი მემკვიდრე. ცხოვრება დიდისა მეფეთ-მეფისა თამარისი, ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 369.

⁴⁰ მ. თოდუა, ქართულ-სპარსული ეტიუდები, III, თბ., 1979.

თოდუას მიერ ირანიდან დაბრუნების შემდეგ ნაკითხულ ლექციას გაეხსენებო, შევნიშნავთ, რომ თავდაპირველად მეცნიერი ქართველ მეფეში დავით აღმაშენებელს გულისხმობდა. ამ შემთხვევაში გვინტერესებს ნერილების ადრესატის „რუსის მეფეთ-მეფედ“ ან „რუსის მარზბანად“, ან კიდევ „ხაზარის მეფეთა-მეფედ“ მოხსენიება. რაც შეეხება ამ უკანასკნელს, აქ „ხაზარი“ ჩანს „რუსის“ ბადალი. ამის დადგენა ქართული წყაროებითაც შეიძლება. ხაზარეთის ყოფილი ტერიტორია თამარის პირველი ისტორიკოსის („ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“) მიერ რუსეთად არის მიჩნეული. „ქართლის ცხოვრების“ სხვადასხვა ნუსხაში (დადიანისეული, მაჩაბლისეული, ფალავანდისეული და სხვ.), იქ, სადაც ხაზარეთზეა ლაპარაკი, ამიაზე ნერია: „ხაზარეთი რუსეთიაო.“⁴¹ ისიც ნიშანდობლივია, რომ მ. თოდუას მიერ გამოქვეყნებულ ნერილებში, თუ ხაზარი და ყივჩაყია დასახელებული, რუსი ნახსენები აღარ არის, ან, პირიქით.

სხვადასხვა ისტორიკოსის (ბ. ზახოდერი, ა. კოვალევსკი, ვ. ბარტოლდი, ა. შახმატოვი, ვ. მინორსკი, ნ. ხანიკოვი, ა. ნოვოსელცევი და სხვ.) მოსაზრებების გათვალისწინებით, მუსლიმურ წყაროებზე (ხაყანი, ნიზამი და სხვ.) დაყრდნობით, მართებული ჩანს მ. თოდუას დასკვნები, რომ რუსი არა მარტო თანამედროვე რუსეთის ჩრდილო ნაწილს ენოდებოდა, არამედ ამიერკავკასიაში დაფუძნებულ გარკვეულ ერთეულსაც (რუსთა ერთ გარკვეულ შტოს) აღნიშნავდა და ამავე მნიშვნელობით იყო ნახმარი ეს ტერმინი ქართველი ადრესატებისადმი გამოგზავნილ ნერილებში. ეს რუსი მონყვეტილი იყო პირვანდელ საცხოვრისს და ჩრდილოეთიდან ემეზობლებოდა საქართველოს. როგორც ჩანს, ეს ერთეული ბაგრატიონთა სამეფო სახლის გავლენის ქვეშ მოქცეულია XII საუკუნეში, რაც, თავის მხრივ, ქართველ მეფეთა ტიტულატურაშიც ასახულა.⁴²

საქართველოსთან ერთად მისი მეზობლები სამხრეთ-აღმოსავლეთით დიდად დააზიანა თურქ-სელჩუკთა შემოსევებმა XI საუკუნის

⁴¹ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 11.
⁴² რ. მეტრეველი, დავით აღმაშენებელი, მეფე თამარი, თბ., 2002, გვ. 314-315.

მეორე ნახევარში.⁴³ ბიზანტიის იმპერიის უბეშმა ჩარევამ სომხეთის საშინაო საქმეებში დამანგრეველი გავლენა იქონია. მისი მიზანობა დაკარგა სახელმწიფოებრიობა და მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ბიზანტიელებმა აპყარეს და იმპერიის სხვადასხვა მხარეში ჩაასახლეს. ასეთი დამცრობილი, საკუთარ ხელისუფლებას მოკლებული ქვეყნის დაპყრობა სელჩუკებს არ გასჭირვებიათ. მათ მიერ ოთხგზის ლაშქრობის შემდეგ სომხეთი ეკონომიკური და კულტურული დაცემისა და ეთნიკური გადაშენების საფრთხის წინაშე დადგა. ცალკეული სომხური სამთავროები (ლორე, სივნიეთი) უბრძოლველად ჩაბარდნენ თურქ-სელჩუკებს და მათ მორჩილებაში იყვნენ. ნარმოიქმნა დვინის, ანისისა და შაჰ-არმენების სელჩუკური საამიროები. თურქ-სელჩუკთა აგრესიის პლაცდარმად იქცა ქ. განძა, რომელიც 1068 წლიდან მათი გავლენის ქვეშ იყო. სწორედ აქედან დაიწყო ლაშქრობები სომხეთისა და საქართველოს წინააღმდეგ. განძის დაპყრობამ განაპირობა თურქ-სელჩუკთა გაბატონება არანში. შირვანშა ფარიზურზ I იძულებული გახდა სელჩუკთა სასარგებლოდ ხარკი ეკისრა.

სომხეთისა და შირვან-არანის დაპყრობა დიდი დანაკლისი იყო საქართველოსათვის. ამიერიდან სამხრეთითა და სამხრეთ-აღმოსავლეთით მოძმე ხალხების ნაცვლად მას დამპყრობელი გაუმეზობლდა. სამხრეთი საზღვარი, ფაქტობრივად, მორღვეული იყო.

დავით აღმაშენებელმა საქართველოდან თურქ-სელჩუკების გარეკვის შემდეგ ლორე აიღო (1118 წ.) და ტაშირ-ძორაკეტის სამეფო საქართველოს შემოუერთა. ვარდან ბარძებრდეცი გადმოგვცემს, რომ დავით აღმაშენებელმა საქართველოს შემოუერთა გაგი, ტერუნაკანი, კაინი, კაინონი, ტაეუში, მაჰკანაბერდი და სხვ.⁴⁴

უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა დავით აღმაშენებლის მიერ შირაკის სამეფოს დედაქალაქის — ანისის გათავისუფლებას და საქართველოსათვის შემოერთებას (1124 წ.). დავით აღმაშენებელზე სომეხი ხალხის კურსის აღება არ იყო შემთხვევითი. საქართველოს მეფე XII საუკუნის ოციან წლებში ძლევამოსილი

⁴³ ნ. შენგელია, თურქ-სელჩუკები და საქართველო XI საუკუნეში, თბ., 1968.

⁴⁴ Вардан Великий, Всеобщая история, пер. Н. Эмина, М., 1861, გვ. 146-147.

იყო და განუზომელი ავტორიტეტით სარგებლობდა. დავითის წინამძღოლობით ქართველი ხალხის წარმატებები სომხებს უჩვენდა, რომ საქართველოს დახმარებით თვითონაც შეძლებდნენ მომხდური მტრის ბატონობისაგან თავის დახსნას (პ. მანანდიანი, სომეხი ხალხის ისტორიის კრიტიკული მიმოხილვა, ტ. III, გვ. 93 (სომხურ ენაზე). არ არის გამორიცხული, რომ ანელ თავადთა ორიენტაცია საქართველოს მეფეზე წინასწარი შეთანხმების შედეგი იყოს. მართებული გვეჩვენება ვარაუდი, რომ სამხრეთით დაინტერესებული დავით აღმაშენებელი გაითვალისწინებდა ანელი ქრისტიანების განწყობილებას. მათ სიჭაღვლილს შედადიანებისადმი და გარკვეულ ღონისძიებასაც გაატარებდა მათი საქართველოს სამეფოსადმი კეთილად განსაწყობად.

დავით აღმაშენებლის მოქმედება თანაგრძნობასა და მონონებას პოულობდა სომეხ ხალხში იმიტომ, რომ საქართველოსა და სომხეთს შორის რელიგიური, სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული სიახლოვე იყო, თანაც საქართველოს მეფე ებრძოდა სომეხი ხალხის დამპყრობლებს.⁴⁵ ამიტომ სრულიად ბუნებრივია, რომ სომეხმა ისტორიკოსებმა დიდების შარავანდედით შემოსეს საქართველოს მეფე.

საქართველო-სომხეთის ურთიერთობაში მეტად საინტერესო მოვლენაა საქართველოს მესვეურთა მცდელობა სომხეთის ეკლესიის შემოსაერთებლად. სომხური ეკლესიის ქართულთან გაერთიანების სურვილმა განსაკუთრებულად იჩინა თავი დავით აღმაშენებლის მოღვაწეობის პერიოდში. საქართველოს მეფე, რომელიც უდიდეს პატივს სცემდა სომხური სარწმუნოების აღმსარებლებს,⁴⁶ ცდილობს სომეხთა და ქართველთა სარწმუნოებრივ გაერთიანებას.⁴⁷ აღნიშნული პრობლემის გადასაჭრელად საგანგებო კრება გაიმართა.⁴⁸ აღნიშნულ დისკუსიაში საქართველოს მეფის

⁴⁵ С. Т. Еремин, Общность судеб и культурно-политическое содружество народов Закавказья в IX-XIII вв., сб. Кавказ и Византия, I, Ереван, 1979, გვ. 5-9.
⁴⁶ ლ. მელიქსეთ-ბეგი, წარდღილ მხარეთა სომეხთა მოძღვარნი და მათი ვინაობა, თბ., 1928, გვ. 33-35.
⁴⁷ „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანი, ქართული ტექსტი და ძველი სომხური თარგმანი გამოკვლევითა და ლექსიკონით გამოსცა ი. აბულაძემ, თბ., 1953, გვ. 254.
⁴⁸ ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 356.

მონვევით მონანილობდნენ იოანე ქართლის კათალიკოსი, ამ დროის გამორჩენილი მეცნიერი არსენ იყალთოელი (განმმართველი ეპისკოპოსი), ეპისკოპოსები, მეუდაბნოეები, მეცნიერნი და სხვანი. კამათი დილაადრიან დაწყებულა და „ცხრა ჟამამდე“ გაგრძელებულა, მაგრამ საბოლოო დასკვნამდე ვერ მისულან. მაშინ თვით დავით აღმაშენებელი ჩარეულა პაექრობაში. საქართველოს მეფის სიტყვას დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია საზოგადოებაზე. მეფისთვის სომხებს მიუმართავთ: „ჩუენ, მეფეო, მონაფე გუეგონე ამათ მოძღუართა თქუენთა, გარნა, ვითარ ვხედავთ, შენ სამე ხარ მოძღუარი მოძღუართა, რომლისა ბრჭალსა ვერ მიმნუთარ არიან ეგე მოძღუარ საგონებელნი თქუენნი“.⁴⁹

„ქართლის ცხოვრების“ სომხური თარგმანის მიხედვით, დავით აღმაშენებელმა „მარტივი და ცხადი სიტყვით დააწყნარა ორივე მხარე და გაუშვა კრება“.⁵⁰

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის თხზულებისა და მისი სომხური თარგმანის კრიტიკული განხილვა ამჟამადს ხდის, რომ საეკლესიო კრების მიზანი ქართული და სომხური ეკლესიების გაერთიანება იყო.⁵¹

მიუხედავად კრების შედეგისა (საქართველოს სამეფოს სურვილი ვერ განხორციელდა, სომხური ეკლესიის შემოერთების საკითხი კი დავით აღმაშენებლის შემდგომ პერიოდშიც იდგა), ქართველ-სომეხთა ურთიერთობა მეგობრული და კეთილი იყო. სომხური ტერიტორიები კი, დავით აღმაშენებლის დროიდან მოკიდებული, საქართველოს უშუალო შემადგენლობაში შედიოდა (ეს დამოკიდებულება მონღოლების შემოსევამდე გაგრძელდა).

საქართველოს ხელისუფლება დიდ ყურადღებას უთმობდა შირვანთან ურთიერთობას. მას შემდეგ, რაც კახეთ-ჰერეთი საქართველოს ერთიან სამეფოს დაუბრუნდა, შირვანთან დამოკიდებულებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიეცა. ალბათ პოლიტიკური შინაარსიც ჰქონდა დავით აღმაშენებლის ასულის

⁴⁹ ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 357.
⁵⁰ „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანი, გვ. 254.
⁵¹ შ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს და სომხეთის ურთიერთობის წარსულიდან. კრება: XII საუკუნის საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1968, გვ. 132.

თამარის შირვანშაჰის მემკვიდრეზე დაქორწინებას.⁵² ნაბიჯი, როგორც ჩანს, გამიზნული იყო შირვანშაჰთან დამოკიდებულების დასამყარებლად და მის ჩასაბმელად სელჩუკთა წინააღმდეგ ბრძოლაში. თამარი დაქორწინდა აფრიდუს შირვან-შაჰის ძეზე — მანუჩეჰ II-ზე.⁵³

როგორც ჩანს, ქორწინების აქტმა დავით აღმაშენებლის მოლოდინი არ გაამართლა და საქართველოს მეფე აქტიურ პოლიტიკურ მოქმედებაზე გადავიდა შირვანის მიმართ. მან რამდენჯერმე დალაშქრა ეს ქვეყანა. როგორც ზემოთაც იყო აღნიშნული, შირვანის ციხე-ქალაქებში საქართველოს მეფის გარნიზონები ჩადგნენ, საქმეთა გამგებლად კი ვაზირი სვიმეონი — ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი და ბედიელ-ალავერდელი იყო. აქედან მოკიდებული, შირვანი ვასალურ დამოკიდებულებაში იყო ფეოდალური საქართველოს მონარქიასთან. სავარაუდოა, რომ სწორედ ამ დროიდან (XII საუკუნის ოციანი წლები) ატარებდნენ ქართველი მეფეები „შირვანშაჰის“ (ამის შესახებ ზემოთაც ითქვა) ტიტულს.⁵⁴ ამ ტიტულით XII საუკუნის საქართველოს მეფეთა მოხსენიება წერილობით წყაროებში (სამართლებრივი ძეგლები და სხვ.) არის ერთ-ერთი მაჩვენებელი შირვანის ყმადნაფიცობისა საქართველოს მიმართ. იმ ფაქტზე, რომ XII საუკუნის ოციანი წლებიდან მონღოლთა შემოსევებამდე შირვანი საქართველოს პოლიტიკური გავლენის ქვეშ იყო, საგანგებოდ მიუთითებენ მკვლევრები. ასე მაგალითად, აკად. ვ. ბარტოლდი წერს: „Ширваншахи фактически были подчинены им (грузинским царям)... Сами грузинские цари тоже называли себя ширваншахами.“⁵⁵ ან კიდევ: „На самом же деле Ширван находился тогда в полной зависимости

⁵² ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 334; თამარის ქორწინების თარიღის შესახებ იხ. ნ. ასათიანი, საქართველო-შირვანის პოლიტიკური ურთიერთობა XII საუკუნეში. კრებ.: XII საუკუნის საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1968, გვ. 26; ვ. მ. Бунятов, Государство атабеков Азербайджана, Баку, 1978, გვ. 148.

⁵³ ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959, გვ. 17.
⁵⁴ ნ. ასათიანი, საქართველო-შირვანის პოლიტიკური ურთიერთობა XII საუკუნეში, გვ. 39; შდრ.: ვ. სტეფანაძე, XI-XII საუკუნეების საქართველოს მეფეთა ტიტულების გაგებისათვის. კრებ.: ძიებანი საქართველოსა და კავკასიის ისტორიიდან, თბ., 1976, გვ. 161.

⁵⁵ В. В. Бартольд, Место прикаспийских областей в истории мусульманского мира. Соч., т. II, ч. I, М., 1963, гв. 692.

от грузинских царей, которые сами приняли титул "Ширваншах".⁵⁶ აზერბაიჯანის ისტორიის ცნობილი მკვლევარი ე. პახონოვი წერს: "Еще в начале XII в., при царе Давиде IV Строителе, грузины многократно вторгаются в Ширван и подчиняют его своему влиянию."⁵⁷ ცნობილი ინგლისელი ორიენტალისტი ე. მინორსკი დასაბუთებულად აღნიშნავს, რომ "в начале XII века Ширван привлек к себе внимание западных соседей – грузин, царство которых переживало период подъема и экспансии. Грузины не раз вторгались в Ширван... В течение ста лет (вплоть до 1223 г.) Ширван испытывал грузинское влияние и грузинские цари прибавили Ширваншах к числу своих титулов."⁵⁸ ასე დანვრილებით არ შევჩერდებოდით ზემომოყვანილ ცნობილ ციტატებზე, რომ ზოგიერთ ისტორიკოსს ეჭვი არ შეეძანა საქართველო-შირვანის დადგენილ ურთიერთობათა ისტორიაში.⁵⁹ კიდევ ერთი დასკვნა ცნობილი აზერბაიჯანელი კავკასიოლოგისა და აღმოსავლეთმცოდნის ზია ბუნიატოვისა: "Ширван... был политически и экономически отделен от Азербайджана и Аррана и более других испытывал на себе влияние усилившейся Грузии... В этом влиянии были заинтересованы и представители ширванской династии, поскольку Грузия могла поддерживать владычество Ширвана в Южном Дагестане. Только миром и союзом (в котором Ширван играл подчиненную роль) с Грузией можно было обеспечить мир на западной границе владения Ширваншахов."⁶⁰ ნიშანდობლივია, რომ შირვანის გამგებლად დავით აღმაშენებელმა სამეფო კარის პირველი ვაზირი დანიშნა (ჭყონდიდელ-მნივნობართუბუცესი და ბედიელ-ალავერდელი სვიმეონი), რაც იმაზე მიანიშნებს, რომ საქართველოს სამეფო კარის პოლიტიკა შირვანში სამოქალაქო-ადმინისტრაციული ღონისძიებების გატარებას ისახავდა მიზნად. დავით აღმაშენებლის მემკვიდრეების დროს შირვანის აღმოსავლეთ ნაწილში აღდგენილი

⁵⁶ В. В. Бартольд, Ширваншах (статья в "Энциклопедии ислама"). Соч., т. II, ч. I, гл. 877.

⁵⁷ Е. А. Похомов, Краткий курс истории Азербайджана, Баку, 1923, гл. 15-16.

⁵⁸ В. Ф. Минорский, История Ширван и Дербенда, М., 1963, гл. 180.

⁵⁹ იბ. P. A. Гусейнов, Историкография истории Закавказья XI-XII вв. Тюркологический сборник, М., 1976, гл. 34.

⁶⁰ З. М. Бувигов, Государство атабеков Азербайджана, Баку, 1978, гл. 159.

იქნა შირვან-შაჰის ხელისუფლება ვასალური დამოკიდებულების პირობით, დასავლეთი ნაწილი კი საარიშიანოს შემოუერთდა. საკუთრივ საქართველოს საზღვრებში შემოვიდა.⁶¹ საქართველოში და შირვანი მთელი XII საუკუნის განმავლობაში (განსაკუთრებით გიორგი III-ის (1156-1184 წწ.) დროს) ერთმანეთის მხარდამხარ იბრძოდნენ საერთო მტრის წინააღმდეგ⁶² (ასე გაგრძელდა მონღოლთა შემოსევებამდე).

საქართველოს საგარეო პოლიტიკაში დიდი ყურადღება ექცეოდა დარუბანდის საკითხს. გეოგრაფიულმა გარემომ, ეთნიკურმა, სოციალურმა და პოლიტიკურმა ვითარებამ შექმნა ის ბაზა, რომელზედაც ჩამოყალიბდა დარუბანდის ქალაქი-სახელმწიფო.⁶³ დარუბანდზე გამავალი საქარავნო გზა უაღრესად მნიშვნელოვანი იყო. დავით აღმაშენებელი დიდ ყურადღებას ანიჭებდა კასპიის კარის სტრატეგიულ მნიშვნელობას და აქედან გამომდინარე, არ იყო შემთხვევითი, რომ 1124 წლის აპრილში დავითის მოლაშქრეები ხელში იგდებენ („მოსწყდნეს ქურდნი, ლეკნი და ყივჩაყნი დარუბანდელისანი“) შირვანს (დასაწინისა და ხოზონდის ციხეებს) და მათ მიმდებარე ტერიტორიას, შემდგომში, როგორც ჩანს, დარუბანდსაც.

ჩვენ განგებ ვამახვილებთ ყურადღებას XI-XII საუკუნეების კავკასიაზე, რადგან სწორედ ამ პერიოდში რეგიონი მეტნაკლებად ურთიერთშეკავშირებული ჩანს (ჩვენ ვითვალისწინებთ რა შუა საუკუნეებისათვის დამახასიათებელი ფეოდალური წყობის სპეციფიკურობას, არ ვამახვილებთ ყურადღებას იმაზე, თუ რა პირობებით იყო ეს კავშირი). ფაქტი ერთია, რომ კავკასია (მასში შემავალი სახელმწიფოებით), ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე და ოსეთიდან არეგანამდე,⁶⁴ ერთ მთლიან პოლიტიკურსა და ეკონომიკურ ორგანიზმს ქმნიდა.⁶⁵ ეროვნულ-სარწმუნოებრივი

⁶¹ ნ. ბერძენიშვილი, აღმოსავლეთ კახეთის წარსულიდან, საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, თბ., 1966, გვ. 257.

⁶² История Азербайджана, Баку, 1958, стр. 142.

⁶³ იხ. პ. თოფურია, აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის პოლიტიკური ერთეულები XI-XII საუკუნეებში, თბ., 1975, გვ. 107-141.

⁶⁴ ანდრეძი დავით აღმაშენებლისა (1125 წ.), ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის გამოცემა, II, თბ., 1965, გვ. 19.

⁶⁵ С. Т. Еремьян, Общность сулб и культурно-политическое содружество народов Закавказья

განსხვავების მოუხედავად, კავკასიაში ხორციელდებოდა სრული თანასწორობის პრინციპი. უცხო ეროვნებათა წარმომადგენლობა და სხვა რწმენის აღმსარებელთაგან დასაქართველოს ნელსაფლავების დამოკიდებულება ლოიალური იყო, მისი სახელმწიფოებრივი პოლიტიკა სრულ თანასწორობაზე იყო აგებული.⁶⁶

კავკასიის რეგიონის ეკონომიკურ დანიანურებას ხელს უწყობდა სავაჭრო-სატრანზიტო გზები, რომელიც უძველესი დროიდან არსებობდა და მნიშვნელოვან როლსაც ასრულებდა ვაჭრობის და საერთოდ სახელმწიფოთა შორის ურთიერთკავშირის განვითარებაში. X საუკუნის შუახანებისათვის მნიშვნელოვნად გაიზარდა კავკასიის გზების სატრანზიტო მნიშვნელობა. ბიზანტიასთან შეწყვეტილი ვაჭრობის სანაცვლოდ სახალიფომ სავაჭრო ურთიერთობა დაამყარა ჩრდილო კავკასიის, ვოლგისა და დონის აუზის ქვეყნებთან. ამ ვითარებაში განსაკუთრებული მდგომარეობა მოიპოვა თბილისმა, განჯამ, ბარდავმა და დარუბანდმა. გადიოდა აბრეშუმის, საფეიქრო ნაწარმის, ხალიჩების, ნელსაცხებლების, ჩრდილოეთიდან შემოდინდა ბენვეული, ქარვა, გადმოჰყავდათ ტყვეები და სხვ. თურქ-სელჩუკთა შემოსევებმა გარკვეული დროით შეაფერხა სავაჭრო ურთიერთობები. XII საუკუნის 20-იანი წლებიდან, დავით აღმაშენებლის მიერ გატარებული აქტიური საგარეო პოლიტიკის წყალობით, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, სტაბილური პოლიტიკური ვითარება დამყარდა და კავკასიის ეკონომიკური ერთიანობის წინაპირობები შეიქმნა. ამან, თავის მხრივ, სატრანზიტო ვაჭრობის გაზრდა გამოიწვია. დმანისიდან, ყარსიდან და ბარდავიდან აბრეშუმის ირანში გაქონდათ. შემოაქონდათ მატყელი, ირანული და ჩინური ჭურჭელი. საქონლის ერთი ნაწილი ჩრდილოეთში (ძირითადად დერბენდში) გადააქონდათ და იქ ჰყიდდნენ. ბარდავიდან გადიოდა საქონელი სამხრეთით — არდებილში, თავრიზსა და სხვა ქალაქებში; ჩრდილოეთში — შამახის გავლით დერბენდში. მნიშვნელოვანი სატრანზიტო გზა გადიოდა დვინისკენ, შემდეგ ტრაპეზუნდსა და შავი ზღვის სანაპირო

Кавказ в IX-XIII вв., Кавказ и Византия, т. I, Ереван, 1979, გვ. 8; История Азербайджана, Баку, 1958, გვ. 144.

⁶⁶ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, თხზულებანი 12 ტომად, II, თბ., 1983, გვ. 385-387.

მხარეში. XIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან ჯერ მონღოლთა, შემდეგ კი თემურლენგის შემოსევებმა კავკასიის ქვეყნებს, რომელთა შორის იყო ნომიკის მკვეთრი დაქვეითება განაპირობა და დასავლეთისა და აღმოსავლეთის შემაერთებელმა სავაჭრო მაგისტრალებმა სომხეთისაკენ გადაინაცვლეს. 1453 წელს ოსმანთა მიერ კონსტანტინოპოლის დაპყრობამ კავკასია კარგა ხნით მოსწყვიტა დასავლეთის სამყაროს.⁶⁷

არ შეიძლება განსაკუთრებულად არ აღინიშნოს, რომ უდიდესი ტრანსკონტინენტური სავაჭრო-საქარავეზო გზა, რომელსაც „აბრეშუმის დიდი გზა“ ეწოდებოდა, კავკასიაზე (კერძოდ, საქართველოზე) გადიოდა. ამ გზით ჩინეთი შავსა და ხმელთაშუა ზღვების სანაპიროებს უკავშირდებოდა. კერძოდ, კასპიის ზღვით ცენტრალურ კავკასიაზე გადიოდა, გადაკვეთდა საქართველოს და ფაზისიდან ბიზანტიონსა (კონსტანტინოპოლს) და რომს აღწევდა. „აბრეშუმის დიდი გზა“ XVII საუკუნიდან დაკარგა მნიშვნელობა. საერთოდ, ამ გზის მნიშვნელობა განუზომელია — მან რეალურად განსაზღვრა აღმოსავლეთისა და დასავლეთის შორის ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობის განვითარება.⁶⁸

კავკასიური ცივილიზაციის თავისებურებანი

კავკასიის, როგორც ერთიანი ისტორიულ-კულტურული ფენომენის არსი წარმოჩნდება რეგიონში არსებული ენების მრავალფეროვნებასა და, ამასთან ერთად, მათ (ამ ენათა) ახლო ნათესაობაში. შექმნილია კონცეფცია იბერიულ-კავკასიური ენების

⁶⁷ კავკასიის სატრანზიტო გზების შესახებ იხ. დ. მუსხელიშვილი, ფეოდალური ხანის საქართველოს და ამიერკავკასიის მნიშვნელობა საერთაშორისო ვაჭრობაში, ტურნ. „ციხკარი“, 1970, 11; В. В. Бартольд, Место прикаспийских областей в истории мусульманского мира. Соч., т. 2, ч. 1, М., 1963; Я. А. Манандян, О торговле и городах Армении в связи мировой торговли древних времен, Ереван, 1954; З. И. Ямвольский, К изучению древнего пути из Каспийского моря по реке Кура через Грузию и Черному морю, сб. Жгехабшვილის საბ. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, 1956, გ. 2; История Азербайджана, Баку, 1958, стр. 134.

⁶⁸ Б. აბესაძე, მეაბრეშუმეობა საქართველოში, თბ., 1957, გვ. 116-144; Л. С. Васильев, Культурные и торговые связи ханьского Китая с народами Центральной и Средней Азии, Вестник истории мировой культуры, М., 1958, №5.

ოჯახის არსებობის შესახებ. და თუ აღნიშნულ საკითხში არის განსხვავებული მოსაზრებები, კავკასიის ხალხების ^{არქაიზმებზე} დამაჯერებლად შეტყველებენ ანთროპოლოგიური, ^{არქეოლოგიური} და ეთნოგრაფიული მასალები. ცხადია, საუკუნეების მანძილზე ადგილი ჰქონდა ადამიანთა მასების გადაადგილების, კავკასიის რეგიონში სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფის ჩამოსახლებას. შესაბამისად, შემოდიოდა სხვა ენობრივი ელემენტი და ირეოდა ადგილობრივ მოსახლეობაში. ფაქტი ერთია, რომ გენეტიკური ფესვებისაგან დამოუკიდებლად, ათასწლეულების მანძილზე არსებულ გეოგრაფიულ გარემოში ჩამოყალიბდა კავკასიელის ტიპი ერთგვარი ხასიათითა და ფსიქიკური ნყოფით. ბევრი თანხედრეა ფოლკლორში, ისტორიულ თქმულებებში, მსოფლმხედველობრივ წარმოდგენებში, კულტურაში. ამასთან ხაზგასასმელია, რომ თითოეულ ხალხს თავისი კონკრეტული საცხოვრისი პქონდა და იბრძოდა თავისი სახელმწიფოებრიობისათვის.

დღესდღეობით, როცა მეცნიერები თანამედროვე სამყაროს, მისი ცივილიზაციის გენეზისზე ლაპარაკობენ, ხაზს უსვამენ მის ევროპოცენტრისტულ ხასიათს. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ევროპული ცივილიზაცია შუა საუკუნეებში ჩამოყალიბდა⁶⁹ და მისი ნაწილობრივი უნივერსალიზაცია შემდგომი პერიოდის მსოფლიოს სტრუქტურებში მოხდა. სწორედ შუასაუკუნეობრივი ევროპული სამყარო, რომელიც ანტიკური საზოგადოების ნანგრევებზე ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველი ათასწლეულის შუა ხანებიდან აღმოცენდა, ევროპული ცივილიზაციის შემდგომი ბედის განმსაზღვრელ ფაზად იქცა.⁷⁰

კავკასიური ცივილიზაცია თავისი ხასიათით ლოკალურია; ის შემთხვევაა, როცა ლოკალურობა უნივერსალიზმის ბუნებრივი შემადგენელი ნაწილია. კავკასიური სამყაროს მნიშვნელოვანი ნაწილის იდეოლოგიას ქრისტიანობა განსაზღვრავდა, მეორე ნაწილი ისლამის მიმდევარი იყო. როგორც ერთმა, ისე მეორე რელიგიამ დიდი როლი შეასრულა ცივილიზაციური პროცესების წარმართვაში.

⁶⁹ Ж. Делорм, Основные события Средневековья, М., 2004.

⁷⁰ Е. Б. Рашковский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 131.

მეიქმნა დიდი ქრისტიანული⁷¹ კულტურა (ლიტერატურა, მუსიკა, ხუროთმოძღვრება, ოქრომჭედლობა და სხვ.). ესევე (ფაქტობრივად, ეს არაბულ-ისლამური ცივილიზაცია იყო) იძლეოდა ადრეშუასაუკუნეობრივი ბარბარიზაცია და წინარეწესანუსული შეფერილობა მიეცა შუა საუკუნეებს.⁷²

დღესდღეობით მსოფლიოში შექმნილმა ვითარებამ, დაჩქარებულად (განსაკუთრებით XXI საუკუნეში) მიმდინარე გლობალიზაციურმა პროცესებმა კონკრეტულად დააყენა ცივილიზაციების საკითხი. დასავლეთის (უპირატესად ევროპის, შემდეგ ევროპისა და ამერიკის შეერთებული შტატების) გავლენა მსოფლიოზე და მასთან წინააღმდეგობა სხვა ცივილიზაციებისა, ცივილიზაციათა შეჯახებებს განაპირობებს.⁷³ ამისი არაერთი მაგალითი არსებობს. ცივილიზაციის ზოგადი ობიექტური მონაცემებია: ენა, ისტორია, რელიგია, ტრადიციები, ასევე თვით ადამიანთა სუბიექტური თვითიდენტიფიკაცია. სწორედ ყველა ამ მონაცემებითაა უაღრესად საინტერესო კავკასიურ ცივილიზაცია; ცივილიზაცია, რომელიც, თავისი ლოკალურობის მიუხედავად, საერთო-ევრაზიული ცივილიზაციის მნიშვნელოვანი ნაწილია და მის კონტექსტში თავსდება. აქ ისმება კითხვა: რას უქადის მას გლობალიზაცია. დღეს მეცნიერები ხმამაღლა აცხადებენ, რომ XX საუკუნის სამმა მსოფლიო ომმა (შესამედ „ცივი ომი“ იგულისხმება) უდიდესი და უმძიმესი კვალი დაამჩნია კაცობრიობას და სამივე უძლიერესი იმპერიების კრახით გასრულდა. პირველმა მსოფლიო ომმა შეინარა რუსეთის, ავსტრო-უნგრეთისა და ოტომანთა

⁷¹ შემთხვევით არ დაინტერესდა ახალგაზრდა არნ. ტონიზი ქართული ქრისტიანობით: „Я стал изучать разнообразия христианства в Грузии...“ (А. Дж. Тойнби, Цивилизация перед судом истории, М., 2003, гл. 111).

⁷² Е. Б. Рашковский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 136. არ იყო შემთხვევითი, რომ არაერთი უცხოელიავტორი დაინტერესდა შუა საუკუნეების კავკასიის ისტორიით, კავკასიური ცივილიზაციით. იხ. Felix Houldak, Von der Sage und dem Reich der grusinischen Königin Tamara (verfassungsgeschichtliches und rechtsphilosophisches), Leipzig, 1906; გან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის ქვეყნებში, მ. მაგალობლიშვილის თარგმანი და კომენტარები, თბ., 1975; А. Дюма, Кавказ, Тб., 1988... და სხვ.

⁷³ С. Хантингтон, Столкновение цивилизаций, Полск, 1994, №1, стр. 34; А. Дж. Тойнби, Столкновение цивилизаций, в кн.: Цивилизация перед судом истории, М., 2003, стр. 400-407. იხ. აგრეთვე, რ. მეტრეველი, გლობალიზაციის პერსპექტივა და ისტორიოგრაფიის პრობლემები, თბ., 2006.

იმპერიები; მეორემ ბოლო მოუღო რეიხს, ბრიტანეთისა და იაპონიის იმპერიებს; მესამე კი საბჭოთა კავშირის დანგრევით დაამთავრდა. XXI საუკუნეში, ფაქტობრივად, ცივილიზაციური ომს დაუბრუნდა დასავლეთის (ევროატლანტიკური) ცივილიზაცია დაუპირისპირდა დანარჩენი მსოფლიოს ცივილიზაციებს. მიუხედავად ამ ომის „სანიფორმაციო-კულტურული“, ძირითადად მშვიდობიანი ხასიათისა (ზოგიერთი შეიარაღებული კონფლიქტის გამოკლებით), ზოგიერთი მეცნიერი თვლის, რომ შედეგი, შესაძლოა, კატასტროფული იყოს — დაიღუპოს რომელიმე ცალკეული იმპერია კი არა, მთელი ცივილიზაცია.⁷⁴

ცივილიზაცია, თავისი არსით, გლობალური ისტორიის განუყოფელი ობიექტია. გლობალიზაცია, ერთი მხრივ, ერთიანი მთლიანი, მეორე მხრივ, განვითარების ურთიერთმონინალმდევე ვექტორების მქონე დანაწევრებული პროცესი. ცივილიზაციებს (ორ ან მეტ) შორის დამოკიდებულება, შესაძლოა, იყოს რთული იმის გამო, რომ თითოეული მათგანის გლობალიზაციური ვერსია შეიძლება იყოს ურთიერთსანიანალმდეგო და კონფლიქტური.⁷⁵ გლობალიზაცია განიხილავს ცივილიზაციას ფართოდ, ისტორიის მასშტაბით, ცივილიზაციათა შორის ურთიერთშელწევისა და ურთიერთგამოკვების შესაძლებლობით. თავის მხრივ, ცივილიზაცია გლობალიზაციური იმპულსების წყაროა. თითოეულ ცივილიზაციას საკუთარი ფასეულობების საფუძველზე გლობალიზაციის პროცესის საკუთარი წარმოდგენა, საკუთარი პროექტი გააჩნია.

ცალკეულ ცივილიზაციაში არის ძალა, რომლითაც იგი ებრძვის სხვა ცივილიზაციისაგან შემოთავაზებულ გლობალიზაციის ვერსიებს. თუმცა ნებისმიერ ცივილიზაციაში მოიპოვება კულტურული ინტეგრაციის გარკვეული პოტენციალი — ახალი ინოვაციური ნაკადი შეიტანოს გლობალიზაციურ პროცესებში. ვფიქრობთ,

⁷⁴ Ф. Фукуяма, Полемика о статье "Конец истории". Диалог-США, 45, 1990, стр. 12; С. Хантингтон, Столкновение цивилизаций, Полис, 1994, №1, стр. 33. მდრ. И. Валлерстайн, Анализ мировых систем и ситуация в современном мире, СПб., 2001, стр. 49-51; П. Дж. Бьюкенен, Смерть Запада, М.-СПб., 2004; А. Дж. Тойнби, Цивилизация перед судом истории, М., 2003.

⁷⁵ А. С. Ализер, Специфика Российской цивилизации, Цивилизации, вып. 6, М., 2004, 33-219.

სწორია მოსაზრება, რომ ცივილიზაცია "... лавирует между стремлением утвердиться, укрепиться, предлагая свой цивилизационный проект всему человечеству, и страхом перед результатами собственных проектов, которые потенциально угрожают ее существованию."⁷⁶

შუა საუკუნეების კავკასიური კულტურა ტრადიციულია, შესაბამისად ცივილიზაციაც ტრადიციულია. აქ შუა საუკუნეები, ისე როგორც ევროპის ბევრ ქვეყანაში, XIX საუკუნემდე გაგრძელდა, ვიდრე მრეწველობის რეალური ჩანასახები არ შემოიჭრა რეგიონში (ევროპაში ეს პროცესი XVIII საუკუნეში საფრანგეთის რევოლუციით დასრულდა). მომდევნო პერიოდში საზოგადოება სწორედ შუა საუკუნეების მატერიალური და ინტელექტუალური ნარჩენებით ცხოვრობდა. "ტოტალური ისტორიის" კონცეფცია (ეს კონცეფცია ფრანგულმა ჟურნალმა "ანალებმა" ნარმოადგინა) კულტურასა და ცივილიზაციასთან ერთად მოიცავს მატერიალურ კულტურას — ტექნიკას, ეკონომიკას, ყოველდღიურ ცხოვრებას. ამასთან კულტურა — ცივილიზაციის და მატერიალურ კულტურას შორის არ არსებობს არავითარი იერარქია და ისინი თანაბრად მნიშვნელოვანნი არიან, ტოტალური ისტორია ეყრდნობა სოციალურ ისტორიას, რომელიც ისტორიის ქვემარტივი საფუძველია. შუა საუკუნეების ცივილიზაციაში ზოგადად და კონკრეტულად კავკასიურ ცივილიზაციაში არსებითია ადამიანთა მენტალობა, ემოციურობა და ქცევის ნყობა, რომლებიც სრულიადაც არ ნარმოადგენენ ისტორიის ზედმეტ "მორთულობას". "Символическое мышление, чувство неуверенности или вера в чудеса сказали бы нам больше о средних веках, чем изощренно построенные догмы и идеологическое анахроничные абстракции."⁷⁷

⁷⁶ იქვე, გვ. 220.

⁷⁷ Ж. Ле Гофф. Цивилизация средневекового Запада, предисловие к русскому переводу. Екатеринбург, 2005, стр. 7. უნდა აღინიშნოს, რომ "ახალი ისტორიული სკოლისა" ("ანალები") და მასზე შემავალი ისტორიკოსების (მათ შორის ე. ლე გოფის) ზოგიერთი მოსაზრება მეცნიერთა კრიტიკის სფეროში მოექცა. იხ. Карлос Антонио Агирре Роха-с, Критический подход к истории французских Анналов", М., 2006. საერთოდ ევროპის ისტორიის პრობლემატიკაც კრიტიკულად განიხილება. ცნობილი გერმანელი აღმოსავლეთმცოდნე უ. ტომპერი სრულიად უარყოფს დღეს არსებული ევროპული ისტორიის ქრონოლოგიას, სასულიერო და საერო ისტორიის კონსტრუირების შექანიზმს. იხ. У. Томпер, Великий обман. Выдуманная история Европы. - СПб., 2006. ისტორიის ე. წ. "ახალი ქრონოლოგია" შემოგვთავაზეს რუსმა მეცნიერებმა

ჩვენ შეგნებულად ვამახვილებთ ყურადღებას კავკასიური ცივილიზაციის ლოკალურობასა და ტრადიციულ მნიშვნელობაზე ისაა, რომ მეცნიერები ცივილიზაციათა კლასიფიკაციაში კავკასიურს საერთოდ არ მოიხსენიებენ. არნოლდ ტოინბი ისტორიას მოიაზრებდა როგორც ლოკალური ცივილიზაციების მიმოქცევას, რომელთაც იგი 21-ს მოითვლიდა, შემდეგ თავადვე შეამცირა 13-მდე⁷⁶ (ეს ინგლისელი მეცნიერის რამდენადმე სქემატიზებული კონცეფციაა). ა. ტოინბისთვის ცივილიზაციები ადამიანთა საზოგადოებების გარკვეული ტიპები იყო, რომლებიც ერთგვაროვან ასოციაციებს ინვესტდნენ რელიგიის, ხუროთმოძღვრების, მხატვრობის, ადათ-წესების — ზოგადად კულტურის სფეროში. თანაც მეცნიერი კულტურას განიხილავს დროსა და სივრცეში და თვლის, რომ ასე შეიძლება ცივილიზაციის ერთეულის განსაზღვრა. ა. ტოინბისეული ცივილიზაცია ესაა თვითიდენტიფიკაციის საზღვარს მიღწეული კულტურა, რაც შეიძლება იყოს ადამიანური და გლობალური ცივილიზაციის ფარგლებში. მეცნიერი ე. ნ. დამოკიდებულ ცივილიზაციათა შორის მოიხსენიებს მართლმადიდებლურ-ქრისტიანულ ცივილიზაციას რუსეთში.⁷⁷ ეს ჩვენ სრულიად მართებულად მიგვაჩნია, მაგრამ ამ ფონზე გაუმართლებლად გვეჩვენება კავკასიური ცივილიზაციის არ მოხსენიება, იგნორირება.⁸⁰

თავის მხრივ, ევრაზიის გეოეკონომიკური და გეოპოლიტიკური ერთობა ყალიბდებოდა ათასწლეულების მანძილზე და ძველი ბაბილონი თუ ასურეთი, აქემენიდური ირანი თუ ალექსანდრე მაკედონელის სახელმწიფო, რომის იმპერია თუ არაბთა სახალიფო, ჩინგიზიდების იმპერია მეტ-ნაკლები წარმატებით ისწრაფოდნენ გაევრთიანებინათ უზარმაზარი ევრაზიული სივრცე და ერთიან

(არაისტორიკოსებმა) ა. ტ. ფომენკომ და გ. ვ. ნოსოვსკიმ. მათი ერთ-ერთი ბოლო ნაშრომი "Царь славы" 2005 წელს გამოიცა პეტერბურგში. აღნიშნულის კრიტიკული მიმოხილვა იხ. С. О. Шмидт, "Феномен Фоменко" в контексте изучения современного общественного исторического сознания, М., 2005.

⁷⁶ А. Дж. Тойнби, Построение истории, М., 2004, гл. 97-101.

⁷⁷ იქვე, გვ. 98.

⁸⁰ ეჭვი არ არის, რომ არნ. ტოინბიმ იცოდა კავკასიისა და კრძოდ, საქართველოს ისტორია. იხ. А. Дж. Тойнби, Цивилизация перед судом истории, М., 2003, гл. 111.

პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ძალად ექციათ იგი.⁸¹ ამასთან
ანტიკური თუ შუასაუკუნეობრივი დიდი იმპერიები ემყარებოდნენ
ცალკეულ ცივილიზაციურ ცენტრებს. ერთ-ერთი ასეთი ცენტრი
ვერაზიის კონტინენტისათვის იყო სწორედ კავკასიის რეგიონი,
თავისი ცივილიზაციური სისტემით.

გლობალიზაციური პრობლემები

ამჯერად, როცა გლობალიზაციური პროცესები ხდება ყოველ-
ლისმომცველი და შეუქცევადი, სახელმწიფოები, ეთნოსები,
ცალკეული ინდივიდები გარკვეული სიფრთხილით (ზოგჯერ
შეშფოთებითაც) უყურებენ მათ. წინა ხაზზე გამოდის პრო-
ბლემები, რომელთაც საყოველთაო ხასიათი აქვთ ყველა ხალ-
ხებისა და სახელმწიფოებისათვის. ამასთან, მათი გადაჭრა
შეუძლებელია ერთი ცალკეული სახელმწიფოსათვის. ესაა უსაფ-
რთხოების, საერთაშორისო ტერორიზმის, ნარკობიზნესის წინა-
აღმდეგ ბრძოლის, ეკოლოგიური საკითხების გადაწყვეტის,
ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებების დაცვის (მათ შორის ადამიანის
უფლებებისა და თავისუფლების) პრობლემები. მატე-
რიალური წარმოების ინტერნაციონალიზაცია სტიმულს აძ-
ლევს სახელმწიფოთა ეკონომიკურ, ფინანსურ და სავაჭრო
ურთიერთობების გააქტიურებას. ინტეგრაციული პროცესები
ინტენსიური ხდება გლობალური სამეცნიერო-ტექნიკური რევო-
ლუციის, პლანეტათმორისი საინფორმაციო სივრცის შექმნისა
და კულტურული და სოციალური მიღწევების ურთიერთგაცვლის
ფონზე. გლობალიზაციას ცვლილებები შეაქვს ცივილიზაციის
კონცეფციაშიც კი, რადგან გლობალური ბირთვული კატასტროფის
საფრთხე თანამედროვე მსოფლიოში პირველად სვამს საზოგა-
დოების თვითგადარჩენის საკითხს. ყოველივე ეს კი სახელმწიფოთა
წინაშე სახავს ახალი მსოფლიო წესრიგის ჩამოყალიბების
ამოცანას, მსოფლიო წესრიგისა, რომელიც ყველა ხალხისა და

⁸¹ В. В. Лавшин, В. И. Пантин, Россия и Евразия в контексте глобальной политической истории: проблемы идентичности и политики. Цивилизации, вып. 6, М., 2004, стр. 13.

სახელმწიფოს უსაფრთხოებას უზრუნველყოფს, ხელს შეუწყობს მათ თანამშრომლობას ეროვნული და საერთაშორისო ინტერესებს პარამონიზაციისათვის.⁸² გლობალიზაციური პროცესები უნიმგებენ სახელმწიფოებს გლობალური პროცესების წინაშე ერთიანობისაკენ, ამასთან, მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეაქვს სახელმწიფოთა საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკაში.

გლობალიზაციას გარკვეულ პოზიტიურ სიკეთესთან ერთად თან ახლავს ნეგატიური შედეგებიც. საქმე გვაქვს ამერიკელ მენარმეთა სწრაფად მზარდი კაპიტალის გვერდით, ე. წ. მესამე სამყაროსა და პოსტსაბჭოთა ქვეყნებს შორის ეკონომიკურ დაპირისპირებასთან, რაც ანტიგლობალური მოძრაობის გამომწვევი მიზეზია. მსოფლიოს ეკონომიკური სისტემის განვითარება და საერთაშორისო საფინანსო სისტემის მართვა ე. წ. განვითარებად ქვეყნებში არყვეს ხალხის რწმენას გლობალიზაციის კეთილი მისიისა და მისი გავლენით ჩატარებული რეფორმების რაციონალურობაში.

გლობალიზაციისადმი გარკვეული უნდობლობა ბევრ სახელმწიფოშია და გამონაკლისს არც კავკასია წარმოადგენს. მით უმეტეს, რომ რეგიონში მრავალი გადასაჭრელი პრობლემაა. დღესდღეობით კავკასიის ცალკეულ სახელმწიფოთა ტერიტორიული მთლიანობა დარღვეულია, ლტოლვილთა რიცხვმა რამდენიმე ასეულ ათასს გადააჭარბა. ყოველივე ამან დღის წესრიგში უპირველეს ადგილზე მშვიდობის პრობლემა დააყენა.

ისტორიულად იყო პერიოდები, როცა მშვიდობა ომებს შორის ხანმოკლე დროით სუფევდა მხოლოდ და არ იყო შემთხვევითი, როცა კაცობრიობა ძველიდანვე ოცნებობდა მშვიდობიანი საზოგადოების შექმნაზე. მშვიდობისათვის ბრძოლამ თავის მხრივ განაპირობა დიპლომატიური საქმიანობის სისტემის წარმოშობა და განვითარება. დიპლომატიური საქმიანობის ორგანიზაცია მჭიდროდ უკავშირდება სახელმწიფოს საგარეო-პოლიტიკური მოქმედების ფუნქციას, დიპლომატია იქ იწყება, სადაც ომები მთავრდება. ომის დამთავრება უდიდესი მოვლენა იყო და ქმედითი დიპლომატია

⁸² Л. А. Морозова, Влияние глобализации на функции государства. Известия международной академии наук высшей школы, М., 2005, №3(33), стр. 88. იხ. აგრეთვე Г. Чогонадзе, Глобализм, гл. Культура глобализации и глобализация культуры, М., 2006, стр. 76-89.

უზრუნველყოფდა (ყოველი შემთხვევისათვის ცდილობდა უზრუნველყო) ხანგრძლივ მშვიდობას.⁸³

კავკასიაში ძველიდანვე მოჩანს ხალხური თუ სახელმწიფო თვისებები. იგი თავის დასაწყისში, რასაკვირველია, არ იყო სრულყოფილი. აქ, ისე როგორც სხვა რეგიონებში, დიპლომატია არ ყოფილა აღჭურვილი სრულყოფილი პოლიტიკური ფორმებით. ზოგადად დიპლომატიური სამსახურის ნორმა შეესაბამება საზოგადოების იმ ბაზისს, რომელიც მოცემულ სახელმწიფოში არსებობდა. კავკასიაში, ისე როგორც მსოფლიოს სხვა რეგიონებში, დიპლომატიური საქმიანობა განისაზღვრებოდა შეთანხმებებითა და მოლაპარაკებებით, ხელშეკრულებებით, რომლებიც სხვადასხვა ქვეყანას შეიძლებოდა გამართულიყო და დადებულიყო.⁸⁴

კავკასიის რეგიონის საგარეო პოლიტიკა ორი მიმართულებით ვითარდებოდა: 1. პოლიტიკური და დიპლომატიური ურთიერთობები კავკასიის რეგიონს შიგნით, კავკასიის ქვეყნებში. ეს თავისთავად მნიშვნელოვანი პრობლემა იყო. როგორც ზემოთაც ვნახეთ, კავკასიაში დიდი სიჭრელა ეროვნული თუ რელიგიური თვალსაზრისით, სოციალური თუ კულტურული დონის მიხედვით და, ცხადია, შიდაკავკასიური პრობლემები უზვად იყო ისტორიის მთელ მანძილზე. ამდენად, პირველი რიგის ამოცანა სწორედ შიდაკავკასიური მშვიდობა იყო.⁸⁵

2. საგარეო ურთიერთობები რეგიონს გარეთ მდებარე ქვეყნებთან: რომის იმპერიასთან, ბიზანტიასთან, ირანთან, ოსმალეთთან, ევროპის, აზიისა და აფრიკის სხვა ქვეყნებთან.

ჩვენ უსათუოდ უნდა გავითვალისწინოთ კავკასიის ქვეყნების პოლიტიკური ტრადიციები, ამ ტრადიციების გავლენა საგარეო პოლიტიკაზე. დიპლომატია გარკვეულ დონეზე ამსახველია საზოგადოების პოლიტიკური კულტურისა, რომელიც, თავის მხრივ,

⁸³ რ. მეტრეველი, გ. ბოლოთაშვილი, ქართული დიპლომატიის ისტორიის შესწავლისათვის, ქართული დიპლომატია, 1, თბ., 1994, გვ. 5-19.

⁸⁴ Э. Хоштария-Броссе, Кавказский политический узел в прошлом и настоящем, ქართული დიპლომატია, 9, თბ., 2002, გვ. 45-68.

⁸⁵ А. Койчубев, Северный Кавказ: проблемы мира и международного согласия, Caucasicca, vol. 2, 1998, стр. 137-147.

პოლიტიკური ტრადიციებით განისაზღვრა. ამ უკანასკნელში ჩადებულია ამა თუ იმ სახელმწიფოს ეთნოკულტურული სებურებები.

საზოგადოების საგარეო კავშირები მისი განვითარების ყველა ეტაპზე ამდიდრებს მოცემული ეთნოსის საშინაო ცხოვრებას, გარდა იმ კრიზისული პერიოდებისა, როცა ეთნიკური ტერიტორია ხდება უფრო დაბალი კულტურის მქონე ხალხების შემოსევის ასპარეზი. კავკასიაში ამგვარ მოვლენებს საკმაოდ ხშირად ჰქონდა ადგილი.

კავკასიაში, კავკასიის ხალხებმა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ისტორიის დიდი გზა გაიარეს. ესაა ადრინდელი, პროტოფეოდალური ხანა, ფეოდალური შუღლისა და დაქუცმაცებულობის პერიოდი, პერიოდი უცხოელთა ბატონობისა, ცარიზმის კოლონიური ჩაგვრისა და საბჭოთა იმპერიის მარნუხებისა. ჩვენ გვინევს დაფიქსირება იმ ფაქტისა, რომ ნყაროების მონაცემებით ყველაზე ახლოს კავკასია ერთიანობასთან XII საუკუნეში იყო, როცა საქართველოს ჰეგემონობით თითქმის მთელი რეგიონი გაერთიანდა. მაგრამ ეს არ იყო, თანამედროვე გაგებით, „კავკასიური სახლი“. ეს ფეოდალური ტიპის გაერთიანება იყო.

საქართველოს ძველთაგანვე მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა კავკასიის მთიანეთისა და ცენტრალური კავკასიის მთისწინა ქვეყნებთან. საქართველოს მეფეები მჭიდრო სამხედრო-პოლიტიკურსა და კულტურულ ურთიერთობას ამყარებდნენ ჩრდილოეთის მეზობლებთან. ჩერქეზ-ოსები და ღურძუკ-ღუნძები აქტიურად მონაწილეობდნენ კავკასიის ერთიანი დიდი ფეოდალური სამყაროს წარმოქმნაში და, ცხადია, ისინი ვერ დარჩებოდნენ იმ სამყაროს გარეთ, რომელიც ხსენებული პროცესის შედეგად საქართველოს მოთავჯობით წარმოიქმნა. თამარის მეფობის ბოლო პერიოდში (XIII ს. დასაწყისი) ჩრდილოკავკასიელი მთიელები საქართველოს მეფის ყმადნაფიცთა შორის იყვნენ და ფეოდალიზაციის გარდა ერთიანი საქართველოს ძლიერ კულტურულ გავლენას განიცდიდნენ. აქ ჩვენ ვეყრდნობით როგორც რუს, ისე სხვა ჩრდილოკავკასიელ და ქართველ ისტორიკოსთა მოსაზრებებს და „ქართლის ცხოვრების“ მონაცემებს. ეს უკანასკნელი მინდა მოვიყვანო კიდევ. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი: [დავით აღმაშენებლის] „ჩრდილსა

შეკრებილ იყვნეს ერნი, ტომნი და ენანი, მეფენი და ხელმწიფენი
ოვსეთისა და ყივჩაყეთისანი, სომხეთისა და ფრანგეთისანი, სპარსეთისანი და სპარსეთისანი".⁸⁶

საქართველოს
საქართველოს

„ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ გვაუწყებს, რომ გიორგი III-ს „სძღვნობდეს და სძმობდეს... მეფენი ბერძეთანი, იერუსალიმს ალამანთანი, და პრომთანი, და პინდოთანი, და ხონელნი... სკვითნი, ხაზარნი, ალანნი, ხუარასანი და ხუარაზმმა...“ და ა. შ. „ყოველნი ენანი და ნათესავნი მაშრიყით მალრიბამდე“.⁸⁷

კავკასიის ქვეყნებში (მათ შორის საქართველოში) სწორედ ომებისა და სხვა ხელისშემშლელი პირობების (შინა დაძაბულობა და წინააღმდეგობები გვაქვს მხედველობაში) გამო ძლიერი სახელმწიფოები ხანგრძლივად ვერ არსებობდა; ვერც ძლიერი სახელმწიფოებრიობისაკენ მისწრაფება იქცა პოლიტიკური ტრადიციების მაგისტრალურ ხაზად.

ისეთ დიდსა და მძლავრ სახელმწიფოებში, როგორცაა აშშ, ინგლისი, საფრანგეთი, იაპონია პოლიტიკური ვითარება შედარებით მდგრადია, სახელმწიფოთა პოზიციების ბევრი კომპონენტი უცვლელია და მათი ეროვნული ინტერესები ნაკლებადაა დამოკიდებული იმაზე, თუ როგორი რეჟიმებია ამ ქვეყნებში. ქვეყნის გეოგრაფიული მდებარეობა, ზღვაზე გასასვლელის არსებობა, საზღვრების დაცული კონფიგურაცია და, რაც მთავარია, გეოპოლიტიკური მდებარეობა — ერთნაირად მნიშვნელოვანია როგორც XVIII საუკუნის მონარქიისათვის, ისე XX საუკუნის რესპუბლიკისათვის, როგორც ტირანული რეჟიმის, ისე დემოკრატიული სახელმწიფოსათვის.

პოლიტიკური ცხოვრების თანამედროვე ეტაპი ხასიათდება ეროვნული ინტერესების ცნების გართულებით. დღეს მსოფლიოს ქვეყნები ისეა ერთმანეთზე გადაჯაჭვული, რომ ეროვნული ეგოიზმის გამოვლინების არც ერთი ფაქტი არ რჩება რეაქციის გარეშე. გეოპოლიტიკური სივრცის სიმჭიდროვე განაპირობებს ძალთა ბალანსის მტკიცედ დაცვას. ეროვნული ინტერესები, ისე როგორც საერთაშორისო ურთიერთობის თეორიის სხვა საკითხები, ისტორიული კატეგორიაა. იგი განვითარების გარკვეულ სტადიებს გა-

⁸⁶ ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 360.

⁸⁷ ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 22-23, 360.

დის და ისტორიული განვითარების გარკვეულ ეტაპზე „სახელმწიფო ინტერესების“ კატეგორიას შეესატყვისება.

კავკასიის რეგიონისათვის, ისე როგორც ყველა ქვეყნისათვის, უაღრესად მნიშვნელოვანია საგარეო და საშინაო პოლიტიკის ურთიერთკავშირი.⁸⁸ ანალიზი გვიჩვენებს, რომ მტრები, რომლებიც ქვეყნის დაქუცმაცებასა და დამორჩილებას ისახავენ მიზნად, ყოველთვის ეყრდნობოდნენ ქვეყნის შიგნით არსებულ სეპარატისტულ ძალებს. სეპარატიზმს ჩვენში დროზე არ მიექცა ყურადღება. ვერავინ იფიქრა, რომ შეიძლებოდა ძველი ნიუბის დამბობა და, რომ ამის შემდეგ სეპარატიზმს ხელ-ფეხი გაეხსნებოდა. იმპერიისაგან თავდასხმის მომენტი ცალკეული რეგიონების მიერ (მაგალითად, საქართველოში) გამოყენებული იქნა გამოყოფისათვის. ცხადია, იქ გარეშე ძალებმა შეასრულეს დიდი როლი. დესტრუქციული ნაციონალიზმი და მისი უკიდურესი გამოვლენა — სეპარატიზმი ძვირი უჯდებათ ხალხებს.

დაძაბული მშვიდობის (არ ვიცი რამდენად ზუსტია ეს ტერმინი) პირობებში, განსაკუთრებით მსოფლიო სოციალისტური სისტემისა და საბჭოთა კავშირის დანგრევის შემდეგ, კავკასიის ქვეყნების, ისე როგორც სხვა პოსტსაბჭოთა დამოუკიდებელი სახელმწიფოების წინაშე, დადგა ძალზე სერიოზული ამოცანა: განსაზღვრონ თავისი ადგილი მსოფლიო პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ურთიერთობებში.

თანამედროვე მსოფლიოში საკუთარი ადგილის პოვნა საკმაოდ რთულია. ამისთვის საჭიროა არა მხოლოდ ეკონომიკური სტრუქტურის, არამედ მენტალიტეტისა და საზოგადოებრივი თვითშეგნების შეცვლა. ეს საკმაოდ მტკივნეული პროცესები ნაკლებადაა საგრძნობი ბუნებრივი რუსურსებით, კერძოდ, ნიალისეულით მდიდარ ქვეყნებში, როგორიცაა: აზერბაიჯანი, ყაზახეთი, უზბეკეთი, თურქმენეთი. უფრო რთულადაა საქმე იმ სახელმწიფოებში, სადაც ნიალისეული სიმდიდრე არ არის. ასეთთა შორისაა სომხეთი, საქართველო და შავი ზღვის აუზის უმრავლესი ქვეყანა.

აქ მნიშვნელოვანია ისეთი ბუნებრივი რესურსი, როგორიცაა

⁸⁸ Дж. Квициანი, Грузино-северокавказские отношения сегодня (реальность и перспективы), Caucasica, vol. 3, Тб., 1999, стр. 81-85; Э. Копалиани, Дж. Квициани, Кавказ в XX веке, Тб., 2001.

კავკასიის
სტრატეგიული
ინსტიტუტი

ეკონომიკურ-გეოგრაფიული (პირველ რიგში, სატრანსპორტო-გეოგრაფიული) მდებარეობა. კავკასია თავისი გეოგრაფიული მდებარეობით ევროპასა და აზიას შორის არსებული ბუნებრივი ხიდია. კავკასიაზე ვადის აღმოსავლეთსა და დასავლეთს, ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის უმოკლესი გზები. ამგვარმა ეკონომიკურ-გეოგრაფიულმა მდებარეობამ კავკასიის წინაშე გადაშალა საუკეთესო პერსპექტივები სატრანზიტო გადაზიდვებისა და საერთაშორისო ვაჭრობისათვის, წარმოშვა სტიმული რეგიონში ინფრასტრუქტურისა და წარმოების განვითარებისათვის.⁸⁴

აქვე უნდა შევნიშნოთ ისიც, რომ კავკასია თავისი ხანგრძლივი არსებობის მანძილზე ძალზე მცირე ხანს სარგებლობდა ხელსაყრელი ეკონომიკურ-გეოგრაფიული მდებარეობით, ისიც მაშინ, როცა რეგიონის პოლიტიკური ვითარება იძლეოდა ამის საშუალებას. აქ სწორედ ომებისა და სხვა გართულებებისა და მშვიდობის შეფარდების საკითხი დგება დღის წესრიგში.⁸⁵

„აბრეშუმის დიდი გზა“, ეს უმნიშვნელოვანესი საქარავნო გზა, რომელიც ჭეშმარიტად მშვიდობის გზა იყო, კავკასიის გავლით აღმოსავლეთ ჩინეთს აერთებდა რომთან, გარკვეულ პერიოდში დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთანაც. მას შემდეგ, რაც XV საუკუნეში ოსმალებმა დაიპყრეს კონსტანტინოპოლი და პრაქტიკულად შავი ზღვის აუზს დაეუფლნენ, კავკასიამ (კერძოდ საქართველომ) დაკარგა ის უპირატესობა, რომელიც მას ხელსაყრელი გეოგრაფიულ-ეკონომიკური მდებარეობით გააჩნდა.

ამჟამად ეკონომიკურ-გეოგრაფიული მდებარეობის ფაქტორს კვლავ მიეცა დიდი მნიშვნელობა კავკასიისათვისა და ცენტრალური აზიისათვის. ამდენად, აქტუალური გახდა „აბრეშუმის დიდი გზის“ მარშრუტი.

ახალ ვითარებაში, თანამედროვე გეოპოლიტიკურ პირობებში, შავი ზღვის აუზის 11-მა სახელმწიფომ შექმნა შავი ზღვის ქვეყნების ეკონომიკური თანამშრომლობის ორგანიზაცია (1992 წ.), 1993 წლის მაისში კი, ბრიუსელში სომხეთის, აზერბაიჯანის, საქართველოს,

⁸⁴ B. Amir Ahmadian, *Caucasica: Geopolitical Buffer Region (A New Concept for Development)*, *Caucasica*, vol. 2, 1998, გვ. 24-35.

⁸⁵ P. Метрелин, *Кавказ на рубеже тысячелетий*, *Caucasica*, vol. 4, 2001, стр. 81-86.

ყაზახეთის, ყირგიზეთის, თურქმენეთისა და ევროკავშირის წარმომადგენლების მონაწილეობით შეიქმნა ევროპა-კავკასია-აზიის სატრანსპორტო კორიდორის პროექტი, რომელსაც 1996 წელს უკრაინა და მონღოლეთი შეუერთდნენ.¹¹

საბჭოთა კავშირის დასაშლელის პროცესში, როგორც ზემოთაც აღინიშნა, რეგიონში მძიმე ეთნოპოლიტიკური კონფლიქტები წარმოიშვა, რომლებიც ყოფილი ცენტრის მიერ იყო ინსპირირებული. იმისათვის, რომ „ჭირვეული“ რესპუბლიკები შეენარჩუნებინა, „ცენტრმა“ ზოგიერთ რესპუბლიკაში „ინტერფრონტები“ შექმნა, ზოგან კი მოახერხა რესპუბლიკური ხელისუფლებისათვის ავტონომიების დაპირისპირება. ამგვარი ქმედება ბუმერანგვით შემოუბრუნდათ. დაიწყო სუვერენული ავტონომიების „პარადი“ ყოფილი საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე. იმპერიული ძალები მაინც ცდილობდნენ და დღესაც არ აკლებენ ხელს, რომ როგორმე აღადგინონ საბჭოთა კავშირი და კომუნისტური რეჟიმი. ამის ნიშნულია რუსეთის ცალკეული საპარლამენტო ჯგუფების წარმატებული ანტიქართული (შესაბამისად, ანტირუსული) საქმიანობა აფხაზეთსა და ე. წ. სამხრეთ ოსეთში. ეს, ფაქტობრივად, იყო ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი ეთნოკონფლიქტების დაწყებისა, რაც, სამწუხაროდ, ქართველებსა და აფხაზებს, ქართველებსა და ოსებს შორის შეიარაღებულ ბრძოლაში გადაიზარდა. 1988 წლიდან აქამდე გრძელდება სომეხ-აზერბაიჯანელთა კონფლიქტი მთიანი ყარაბაღის გამო. ყოველივე ამან კავკასიის ქვეყნების ეკონომიკას დიდი ზიანი მიაყენა, გამოიწვია პოლიტიკური მდგომარეობის მნიშვნელოვანი დესტაბილიზაცია და რეგიონის ასობით ათასი ადამიანი ლტოლვილად იქცა.

ომის შეწყვეტა და რუსეთის მონაწილეობით კონფლიქტის მშვიდობიანი მონესრიგების პროცესი ძალზე გაჭიანურდა.¹² სეპარატიზმი და ტერორიზმი პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოებში ვითარების დესტაბილიზაციის ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორია.

¹¹ V. Papava, *Strategic Economic Partnership in Caucasus*, Caucasica, vol. 2, 1998, გვ. 189-197.

¹² ა. რონდელი, დსა: საფრთხე თუ უსაფრთხოება? ქართული დიპლომატია, 4, 1997, გვ. 5-17.

საჭიროა რუსეთის „მშვიდობისმყოფელ“ როლს მიეცეს თავისი ლოგიკური დასასრული — დამყარდეს მშვიდობა რეგიონში კავკასიაში. კავკასიის ხალხებმა აღარ უნდა გაიმეორონ ახლო წარსულში შეცდომები, როცა 1918-21 წლებში⁵² სამი დამოუკიდებელი რესპუბლიკა (საქართველო, სომხეთი და აზერბაიჯანი) არსებობდა და როცა ინგლისმა, საფრანგეთმა, იტალიამ და აშშ-მა გამოიჩინეს ინტერესი და რეგიონზე თავისი პროტექტორატის გავრცელება მოინდომეს. ამიერკავკასიაში გამუდმებული შიდაომებისა და ეთნოკონფლიქტების გამო მსოფლიოს ეს უდიდესი სახელმწიფოები იძულებულნი გახდნენ ამ იდეის განხორციელებაზე უარი ეთქვათ. ამით რუსეთმა ისარგებლა და ყველაფერი გააკეთა ამიერკავკასიაში დამკვიდრებისათვის.

ფაქტობრივად, რუსეთის მთავრობის პოზიციის განსაზღვრისა და მათთვის კავკასიის მნიშვნელობის გარკვევისათვის ძალიან საინტერესოა ი. სტალინის ინტერვიუ, რომელიც „პრავდაში“ დაიბეჭდა 1920 წლის 30 ნოემბერს: „Важное значение Кавказа для революции определяется не только тем, что он является источником сырья, топлива и продовольствия, но положением его между Россией и Турцией, и наличием важнейших экономических и стратегических дорог (Батум — Баку, Батум — Тавриз, Батум — Тавриз — Эрзерум).“

კავკასიის მნიშვნელობა განუზომლად დიდია დღეს, როცა ევრაზიის კონტინენტზე მშვიდობაა, დაძაბული მშვიდობა. მაგრამ დღის წესრიგში მნიშვნელოვანი საკითხები დგას. ესაა სახელმწიფოებისათვის ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენა, თუ სხვა საკითხების მშვიდობიანი, პოლიტიკური გზით მოგვარება. საქართველოს სახელმწიფოს მიერ ნამოყენებული დევიზი „მშვიდობიანი კავკასიის“ შესახებ მიღებულია რეგიონში და ვაზიარებულია მთელს მსოფლიოში. საჭიროა ყოველმხრივ შეენყოს ხელი კავკასიაში მშვიდობას, და, როცა ყველა საკითხი მოგვარდება, ყველა პრობლემა გადაიჭრება, მშვიდობას დაძაბულობა მოეხსნება და იგი მასშტაბურად დამკვიდრდება მთელს რეგიონში, მაშინ შეიძლება ეთქვას, რომ კავკასიაში ომებისა და მშვიდობის პრობლემა,

⁵² Г. Аветисян, Идея конфедеративного объединения Кавказских республик в 1918-1921 годах, Caucasica, vol. 2, Тб., 1998, стр. 43-52.

უფრო სწორად ომებისა და მშვიდობის ბალანსი ამ
— მშვიდობის სასარგებლოდ გადაწყდება.

* * *

დღესდღეობით მთელი სიგრძე-სიგანით დადგა საკითხი ეროვნებათშორისი კონფლიქტების რეგულირება-მოგვარებაში საერთაშორისო საზოგადოების მონაწილეობისა. საერთაშორისო დონეზე საკმაოდ ნათლადაა ჩამოყალიბებული ადამიანის უფლებათა უნივერსალური კონცეფცია, რომლის აღიარება და პატივისცემა აყვანილია საერთაშორისო სამართლის პრინციპების დონეზე. სახელმწიფოებს გაუჩნდათ საერთო ინტერესები, რომელთა ერთიანობა ზოგადასაკაცობრიო ინტერესების ბაზაზე განაპირობებს ამ სახელმწიფოთა ეროვნული ინტერესების ინტერნაციონალიზებას.⁵⁴ ცხადია, ყველა სახელმწიფოა დაინტერესებული მსოფლიო წესრიგში და მხარს უჭერს მის დამყარებას. აქ დღის წესრიგში დგება კოლექტიური უსაფრთხოებისა და ერთობლივი თავდაცვის საკითხები, რადგან დღეს არც ერთ ცალკე აღებულ სახელმწიფოს არ შეუძლია თავის დაცვა.⁵⁵

ერთი რამ ცხადია, რომ მსოფლიო სოციალისტური სისტემის კრაზმა ხელი შეუწყო საერთაშორისო ვითარების გაჯანსაღებას, სახელმწიფოთა შორის ნდობის განმტკიცებას, შესაძლებელი გახდა მათ შორის გლობალურ საკითხებზე მოლაპარაკება-შეთანხმება. ეს გლობალური პროცესებისათვის წამახალისებელი მძლავრი მუხტი იყო.

რეალობა ისაა, რომ, მიუხედავად სახელმწიფოთა ურთიერთობის ინტენსიურობისა, რასაც თან სდევს სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო ფუნქციებისათვის საერთაშორისო ასპექტების შექმნა, ეროვნული პოლიტიკა და ეროვნული ინტერესები შინაგან ფუნქციებში კვლავ დომინირებენ. კვლავ ძალაშია ძრითადი ეროვნული ინტერესები: ქვეყნის შიგნით წესრიგის დაცვა, სახელმწიფოს

⁵⁴ Э. Исмаилов, В. Папава, Центральный Кавказ: от геополитики к геоэкономике, Стокгольм, 2006; Р. Метрели, Кавказ на рубеже тысячелетий, Caucasica, vol. 4, 2001, стр. 81-86.

⁵⁵ И. И. Лукашук, Глобализация, государство, право, XXI век., М., 2000, стр. 23.

კასუხისმგებლობა თავისი მოსახლეობის კეთილდღეობისათვის, კანონმდებლობის ეფექტურობა, განვითარების სტაბილურობა, ქვეყნის ძლიერებისათვის ზრუნვა. ეს ინტერესები სახელმწიფო პოლიტიკის ძირითადი წარმმართველი ძალაა.

მიზანი — მშვიდობიანი კავკასია

სახელმწიფოთა მნიშვნელოვანი ნაწილის ერთ ეკონომიკურ სისტემად ინტეგრირებას, ყველა სახელმწიფოს ერთმანეთზე ურთიერთდამოკიდებულების გაფართოებას, ადამიანურ ფასეულობათა სახელმწიფოთაშორისი ურთიერთობის მთავარ ორიენტირად აღიარებას არ შეუძლია შექმნას საფუძველი მსოფლიო ნესრიგის დედამიწაზე დამყარებისა. ნიშანდობლივია, რომ მსოფლიო ნესრიგის მოდელი უნიპოლარულობას (ერთპოლარულობას) გულისხმობს.⁶⁶ აქვე უნდა ვაღიაროთ, რომ თანამედროვე მსოფლიო ჯერჯერობით შორსაა ერთპოლარულობისაგან. ამისი მიზეზი კი ისაა, რომ სახელმწიფოთა შორის დიდი სხვაობაა ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების თვალსაზრისით. ძნელია თანამშრომლობა დასავლეთის განვითარებულ ქვეყნებსა და ე. წ. „მესამე სამყაროს“ სახელმწიფოებს (მათ სოციალისტური ბანაკის ქვეყნებიც შეუერთდა) შორის. ეს განსაკუთრებით მაშინ, როცა გააფთრებული კონკურენციაა გასაღების ბაზრებისათვის, ბრძოლაა საზღვარგარეთული კაპიტალის შემოჭრის წინააღმდეგ, როცა ეროვნული ეკონომიკა დამოკიდებული ხდება საზღვარგარეთ მიღებულ გადაწყვეტილებებზე. კონკურენტთა შერწყმა ერთ მთლიან ორგანიზმად პრაქტიკულად შეუძლებელია.⁶⁷ კავკასიის რეგიონი, აქ არსებული რთული პროცესების გამო, რიგი მოუგვარებელი პრობლემების მიზეზით ძნელად შედის ინტეგრაციულ-გლობალიზაციურ პროცესებში. პირველი რიგის კავკასიური პრობლემაა ეთნოკონფლიქტების მოგვარება, ცალკეული სახელმწიფოების (აზერბაიჯანი,

⁶⁶ იხ. П. Дж. Бьюкенен, Правые и не-правые, М., 2006, стр. 281-285.

⁶⁷ А. Л. Страус, Униполярность - концентрическая структура нового мирового порядка и позиция России, Политические исследования, 1997, №2, стр. 27-44.

საქართველო) ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენა და საერთო მშვიდობის დამყარება. რომელიც აღნიშნულ სიტუაციაში იმ გამოწვევას, რაც კავკასიაში შექმნილმა ვითარებამ განაპირობა, გარკვეული პასუხი სჭირდება. გამოწვევა არნ. ტოინბის ისტორიის მამოძრავებელ ძალად მიაჩნია, მასზე პასუხი კი ისტორიის განვითარებას გარკვეულ მიმართულებას მისცემს.⁹⁸ კავკასიურ გამოწვევას პასუხად „მშვიდობიანი კავკასიის“ კონცეფციის განვითარება უნდა დაედოს საფუძვლად და იგი უნდა იქცეს ხალხებს შორის კულტურული დიალოგის საფუძვლად. ამ კონცეფციის რეალობამდე მიყვანისათვის აუცილებელია კავკასიის რეგიონში შემავალი ქვეყნების ერთობლივი მუშაობა იმ სახელმწიფოებთან, ვინც კავკასიითაა დაინტერესებული, ვისაც ეს მზარე „სჭირდება“. ეფექტური ინტელექტუალური და პრაქტიკული საქმიანობის „მშვიდობიანი კავკასიის“ კონცეფციის განხორციელებისათვის უპირველესად აუცილებელია რეგიონის ღრმა და საფუძვლიანი შესწავლა ყველა პარამეტრით, მისი „შეცნობა“.⁹⁹ ამისათვის საჭიროა მეცნიერულ-პრაქტიკული და ექსპერტულ-ანალიტიკური მუშაობის ფართოდ გაშლა.

მართებულად მიგვაჩნია ქართველ მეცნიერთა (მ. ქანთარიას, გ. გოცირიძის და სხვ.) მოსაზრებები, რომ მსგავსი გეოგრაფიული გარემო, მეურნეობის სპეციფიკური პირობები, მჭიდრო კულტურულ-ისტორიული კავშირი ქმნიდა საერთო-კავკასიური კულტურული სამყაროს ფორმირების ნინაპირობას.¹⁰⁰ ზოგიერთი მეცნიერი (რ. აბდულატიპოვი, ვ. ჩერნოუსი, რ. ხანახუ და სხვ.) მიიჩნევენ, რომ საჭიროა ერთიანი კავკასიის კულტურის შექმნა და მისი ადაპტაცია ახალ, თანამედროვე ნიადაგზე. ამასთან, ხაზი ესმება იმ გარემოებას, რომ კავკასიის ხალხთა დაახლოების შემდგომი ტენდენცია არ უკავშირდება ეთნიკური სხვაობის ნიველირებას და გაურკვეველ სუპერერთობაში შერწყმის ლტოლვას, რადგან შინაგანად ყოველი ეთნოსი თავის ტრადიციებს ანიჭებს

⁹⁸ К. Э. Сорокин, Кто про что, а американцы про униполярность, Политические исследования, 1997, №2, стр. 48.

⁹⁹ А. Дж. Тойчиби, Вызов-и-ответ, в кн. Постыжение истории, М., 2004, стр. 113-132.

¹⁰⁰ Р. Метревели, Кавказ на рубеже тысячелетий, Caucasica, vol. 4, 2001, стр. 81-86; Э. Копалиანი, Дж. Квициანი, Кавказ в XX веке, Тб., 2001.

პრიორიტეტს და სამართლიანად მიიჩნევს, რომ მოცემული ეთნოსის ღრუნული უნიკალურია რეგიონალური კულტურის სისტემაში. ამასთან დაკავშირებით დგება რეგიონალური ეთნოლოგიის სამსახურის შექმნის საკითხი.¹²² მით უმეტეს, რომ მსოფლიოს რიგ ქვეყნებში (მაგ., საფრანგეთში, ესპანეთსა და ისრაელში) ფუნქციონირებენ საგანგებო ეთნოლოგიური საკოორდინაციო საბჭოები, რომლებიც შესაბამის პროცესებს იკვლევენ. ამას გარდა, ამავე ქვეყნებში სპეციალურად ამზადებენ კულტუროლოგებს, რომლებიც აქტიურად არიან ჩაბმულნი ადმინისტრაციულ და სამეურნეო სისტემის სხვადასხვა დანესებულებაში, თანაც ეთნიკურ ჯგუფებს შორის ურთიერთობის მდგომარეობას სწავლობენ და საჭირო შემთხვევაში სახელმწიფოებრივ დონეზე აყენებენ გადასაჭრელ პრობლემებს.

დადებით როლს კავკასიის „შეცნობასა“ და მის მომავალზე ასრულებს კავკასიის ხალხების თანამედროვე პოსტსაბჭოური სახელმწიფოებრიობის ჩამოყალიბებისა და განვითარების პროცესი. ამჟამად ქართულ-ჩრდილოკავკასიურმა ურთიერთობამ, ფედერაციული ურთიერთობების ნინსვლით რუსეთში, შეიძლება მიიღოს ახალი შინაარსი. ჩვენს ჩრდილოელ მეზობლებს გააჩნიათ რესპუბლიკების სუვერენიტეტისა და კონსტიტუციის დეკლარაცია, ფედერაციული ხელშეკრულება და რუსეთის კონსტიტუცია, რესპუბლიკების ხელშეკრულება ფედერაციულ ცენტრთან და ურთიერთდელეგირება და უფლებამოსილების გამიჯვნა, მრავალმხრივი და ორმხრივი ხელშეკრულებები, შეთანხმებები რესპუბლიკებსა და ფედერაციის სხვა სუბიექტებს შორის. მაგალითად, ყაბარდო-ბალყარეთის რესპუბლიკის კონსტიტუციაში ვკითხულობთ, რომ ის არის სუვერენული, დემოკრატიული, სამართლებრივი სახელმწიფო რუსეთის ფედერაციის შემადგენლობაში და იმავე კანონით ფლობს ფართო უფლებებს, ითანამშრომლოს კულტურისა და

¹²² М. В. Кантария, Г. Ш. Гоциридзе, О создании региональной этнологической службы Грузии, Научная мысль Кавказа, Ростов, 1997, №3, стр. 74.
¹²³ Р. А. Ханаху, Традиционная культура Северного Кавказа: вызовы времени (социально-философский анализ), Машук, 1997, стр. 31.

ეკონომიკის სფეროებში საერთაშორისო არენაზე.¹⁰³

ექვევარეუბა, რომ ამ და სხვა დოკუმენტებით იქმნება სამართლებრივ პრინციპებს, პრობლემების გადაჭრის მექანიზმებსა და პროცედურებს, მათ შორის, სახელმწიფოსათვის მთავარი ფუნქციის შესრულებას — ეთნიკური რეპროდუქციის უზრუნველყოფასა და მის განვითარებას. ცხადია, რომ მეზობელი რეგიონის ასეთი ეთნოპოლიტიკური განვითარება ხელს შეუწყობს საქართველოსთან თანამშრომლობის ფართო სექტორის დამყარებას, აგრეთვე, კავკასიის სხვა სახელმწიფოებთან თანამშრომლობას.¹⁰⁴ ამ უკანასკნელებმა კი უნდა შეიმუშაონ შეთანხმებული საკანონმდებლო და სამართლებრივი აქტები, რომლებიც ხელს შეუწყობს კავკასიის ქვეყნების ინტეგრაციას და შექმნის საერთო-კავკასიურ ეკონომიკურ და კულტურულ სივრცეს.

რეგიონების თვითმმართველობის განვითარების დანყებული პროცესის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ თანდათან იქმნება ინტელექტუალური, ეკონომიკური, პოლიტიკური პირობები ელიტის თავისუფლებისა და თვითგამოხატვის ფორმირებისთვის. უფრო მეტიც, რეგიონში ამ ტენდენციის შემდგომი განვითარება უეჭველად მიგვიყვანს (ცალკეულ შემთხვევებში მიგვიყვანა კიდეც) მოთხოვნილებასთან „ქვემოდან“ როგორც შიდასახელმწიფოებრივ, ისე სახელმწიფოთაშორის რეგიონალურ ინტეგრაციამდე.

ახალი, ინტეგრირებული კავკასია, თავისი კულტურულ-ეკონომიკური და პოლიტიკური პრობლემებით, მოითხოვს ცვლილებას ყველა პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწის აზროვნებაში. დღის წესრიგში დგას ისეთი კარდინალური პრობლემა, როგორცაა აზროვნების პარადიგმების ცვლა. მომავლისადმი ბუნებრივ-მეცნიერულმა მიდგომამ უნდა მიგვიყვანოს მიდგომის იმ ცვლამდე, რომელიც დაკავშირებულია ახალი სისტემის კონსტრუირებასთან და პროექტირებასთან, სოციალურ კავშირებთან და ურთიერთობებთან. ეს პროცესი უნდა განხორციელდეს არა ინდივიდუალურად, „ეგოცენტრიზმზე“ დაყრდნობით, არამედ კო-

¹⁰³ М. В. Кантария, Г. Ш. Гошвидзе, იქვე. ამ საშახურმა პრიორიტეტული მნიშვნელობა უნდა მიანიჭოს ყოფასა და ხალხურ გამოცდილებას და მათ საფუძველზე — ინოვაციის დანერგვას.

¹⁰⁴ Р. Аюф, Планирование будущего кооперации, М., 1985, стр. 100.

ლექტორი აზრთმომოქმედებით იმ სუბიექტებისა, რომლებიც გვად
 ლევენ რეალური პერსპექტივის გარანტიას. არსებითად, სუბიექტული
 ეხება კავკასიის რეგიონის მომავალი მოდელის ინტეგრირებას
 დაგეგმვას.³⁰⁵ იგი ემყარება სამ საბაზო პრინციპს. ესენია: მო-
 ნაწილობის პრინციპი (კრიტიკული და კონფლიქტური სიტუა-
 ციების „განბლოების“ პროცესში რაც შეიძლება მეტი დაინ-
 ტერესებული მხარისა და პირის ჩაბმა), „უნყვეტობის“ პრინ-
 ციპი (სიტუაციის მუდმივი და სისტემატური კონტროლი და
 რეალიზებულ სტრატეგიაში კორექტივების შეტანა), „ხოლიზმის“
 პრინციპი (დაგეგმვა „ყველასგან უცებ“, რაც ითვალისწინებს
 კოორდინაციას, „ერთი და იმავე დონის“ მხარეების ურთიერ-
 თმოქმედებას, ინტეგრაციას, „სხვადასხვა დონის“ მხარეების
 ურთიერთმოქმედებას). ამასთან, სასურველია, პარალელურად
 აყალიბებდნენ კოალიციას და ურთიერთობის ინფრასტრუქტურას
 მეცნიერები, პედაგოგები, კულტურის მოღვაწენი, სხვადასხვა
 კონცეფციის წარმომადგენლები, ჟურნალისტები, ყოფილი სამხედ-
 როები, შეიარაღებული კონფლიქტის მონაწილენი, არასამთავრო
 სტრუქტურების აქტივისტები და ა. შ.

მაშინ ნაბიჯ-ნაბიჯ, ნელა, მაგრამ მაინც შეიცვლება სასიკეთოდ
 სიტუაცია კავკასიაში და შეწყდება საუბარი ამ რეგიონზე, როგორც
 პლანეტის ცხელ წერტილზე. მხოლოდ ასე მოხერხდება მხარეთა
 თანასწორუფლებიანი არსებობა, „მტრის“ ხატის წარმოდგენის
 დაძლევა, სრულყოფილ შიდაკავკასიურ დიალოგზე გადასვლა, მშვი-
 დობიანი და უსაფრთხო კავკასიის მომავლის ერთობლივი დაგეგმვის
 დაწყება, ესე იგი, გადასვლა განვითარების ახალ სტრატეგიაზე.

დაბოლოს, საჭიროა კავკასიის „შეკრება“, თანაც ისე, რომ არც
 ერთი მხარის მიერ შემოთავაზებული არც ერთი დასმული საკითხი
 არ დარჩეს ყურადღების მიღმა. ამის მიღწევა შეიძლება მხოლოდ
 ერთი პირობით: ეს პირობაა რეგიონის ცალკეულ სახელმწიფოთა

³⁰⁵ დღესდღეობით, როგორც არასდროს, საჭიროა ძალების მჭიდრო და მტკიცე კოო-
 პერირება ცივილიზაციის პრინციპულად ახალი ღირებულებით – ნორმატიული
 ბაზისის შემუშავებისათვის, რომელშიც მოცული იქნება ხალხებისა და სახელმწი-
 ფოების ურთიერთობის პრობლემები (იხ. Э. С. Марксарян, Планетарный кризис сквозь
 призму научно-образовательной культуры, Научная мысль Кавказа, Ростов, 2000, №3, стр.
 106.

მიდგომების შეთანხმების აუცილებლობა, რეგიონალური განვითარების უმთავრესი საკითხების დადგენა და შეფასება. საქართველოს რეგიონალური ფასეულობების სისტემის შემუშავებაში უნდა შემუშავდეს პოლიტიკა, რომლის მთავარი ამოცანა იქნება კონფლიქტების შემსუბუქება და ადაპტაციურ მექანიზმებში დარღვევების გამოსწორება, შეთანხმების მიღწევა ძირითადი საკითხების შეფასებაში. უთუოდ გასათვალისწინებელია გერმანელი ფილოსოფოსის, კ. მანჰეიმის აზრი, რომ „... საზოგადოების მომავალი დამოკიდებულია იმაზე, შევძლებთ თუ არა ძირითად ღირებულებებსა და სოციალური რეფორმების მეთოდებში შეთანხმების მიღწევას.“ თანამედროვე კავკასიაში ხალხთა კონსოლიდაციის როლი უნდა შეასრულოს რეგიონალიზმის იდეამ, რომელიც არ მისცემს საშუალებას კავკასიის თანასაზოგადოებებს, ერთი მხრივ, ჩაიძირონ კოსმოპოლიტურ უნივერსალიზმში, როგორც ამას წარმოაჩენენ მონდიალისტურად განწყობილი მეცნიერები (მაგ., ფ. ფუკუიამა და სხვ.), მეორე მხრივ, გაექცნენ „ეთნოცენტრიზმის“, ნაციონალიზმის, ეკონომიკური იზოლაციონალიზმისა და ქარბი სუვერინიზაციის უკიდურესობებს. ყოველივე ეს უკავშირდება „კავკაზოცენტრიზმის“ კონცეფციის შემუშავებას, რაც, თავის მხრივ, მიჩნეულია რეგიონალური დემოკრატიის მოდელად და განიხილება როგორც „გლობალურ-ლოკალური“ ანტინომიის მოხსნის ოპტიმალური ვარიანტი. თუ მოხერხდება აღნიშნული კონცეფციის ცხოვრებაში გატარება, იგი შექმნის წინაპირობებს — აღარ იქნება არასტაბილური რეგიონი, მტრობასა და კონფლიქტს შეცვლის მშვიდობა. ყველა სახის პოლიტიკური კრიზისი, მით უფრო გარედან პროვოცირებული, აგრეთვე შიდა კონფლიქტები და ჰუმანიტარული კატასტროფები, რაც, ნესისამებრ, უმაღრესად რეაგირდება საერთაშორისო ჩარევით, აღარ უნდა დაატყდეს თავს კავკასიას. ძალზე მტკივნეულია კავკასიის ისტორიის გაკვეთილები (ტრაგედია ჩეჩნეთში ამის კიდევ ერთი დადასტურება!).

კავკასიის მომავლის (ძირითადი მიმართულებების) განვითარებისას გათვალისწინებული უნდა იქნეს მნიშვნელოვანი საკითხები: სამეცნიერო-კვლევით და საუნივერსიტეტო ცენტრებში მოდერნიზებული საგანმანათლებლო პროგრამის რეალიზაცია;

სახსნავლო კურსებისა და სპეცკურსების დამუშავება; დასახული გამოყენება კოლოსალური შესაძლებლობებისა ლეიცი ჩართავს მას გლობალური ინფორმატიკის ქსელში ველესად, ინტერნეტში; რეგიონის ინტელექტუალური ძალების ინტეგრაცია. ყოველივე აღნიშნულის განსახორციელებლად მაქსიმალურად უნდა იქნეს გამოყენებული ის მძლავრი პოტენციალი, რომელიც კავკასიაში შემავალ ქვეყნებს გააჩნია. ამას გარდა, ფართოდ უნდა გატარდეს კავკასიაში პუმანიტარული ღირებულებების განმტკიცებასთან დაკავშირებული ღონისძიებები ეროვნული უმცირესობის და ადამიანის უფლებათა დაცვის კანონმდებლობის შექმნის თვალსაზრისით; საჭიროა ამ მიმართულებით არსებული საერთაშორისო ნორმების პროპაგანდა; რეგიონში სახელმწიფოთაშორისო სამრეწველო-ფინანსური ჯგუფების შექმნა-საქმიანობა ხელს შეუწყობს ხალხთა შორის ნდობისა და ურთიერთშეთანხმების ჩამოყალიბებას, მრეწველობის იმ დარგების ფორმირებასა და განვითარებას, რომლებიც მუშაობენ ადგილობრივ ნედლეულზე. სხვადასხვა ინვესტორის დახმარებით ხელი უნდა შეეწყოს კერძო და სახელმწიფო სექტორებს, მედიცინაში, ეკოლოგიაში, ტრანსპორტსა და ენერგეტიკაში საერთო-კავკასიური პროგრამების დაფინანსებას. საჭიროა ყველა დაინტერესებული პირის ძალისხმევის გაერთიანება და სამშვიდობო პუმანიტარული ცენტრების სამოქალაქო გაერთიანებების საფუძველზე აღნიშნულ ძალთა ალიანსის ჩამოყალიბება. განსაკუთრებულ ყურადღებას საჭიროებს სამოქალაქო ინიციატივები ახალგაზრდული ორგანიზაციების მხრიდან და მათი ჩაბმა მიმდინარე პროცესში. დღეს იმის გაგებაა მთავარი, რომ მხოლოდ მიზანმიმართული, ხანგრძლივი და რუდუნებითი სამუშაო შეიძლება გახდეს კავკასიის განვითარების ერთადერთი მყარი საფუძველი.

მსოფლიოს მოსახლეობა (კაცობრიობა) დღესდღეობით იყოფა ეთნიკურ ერთეულებად. ესენია: ეთნოსი, ეროვნება და ერი. ერები დასახლებულნი არიან გარკვეულ კონკრეტულ ტერიტორიაზე და ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან: ენით, ისტორიული ბედ-იღბლით, ეროვნული ერთობით (იდენტურობით), რომელშიც შეიცნობა ესა თუ ის ერი. ცალკეულ ტერიტორიაზე არსებული ნებისმიერი სახელმწიფო პოლიტიკურ სტრუქტურაში მოაქცევეს საზოგადოებას. ეს საზოგადოება, ქმნის რა სახელმწიფოს, აყალიბებს ე. წ. „პოლიტიკურ ერს“. პოლიტიკური ერი, თავის მხრივ, სამოქალაქო ერთობაა, რომელიც ერთიანი სახელმწიფოს ჩარჩოებში ცხოვრობს. ერი გულისხმობს წარსულის ერთობას, საერთო ანმყოსა და საერთო მოავალს. პოლიტიკური ერი, რომელიც წარმოშობს ეროვნულ სახელმწიფოს, გულისხმობს არსებობას მყარი ისტორიული საფუძვლისა: ხალხს თავისი ენით, რწმენით, კულტურითა და ამ სახელმწიფოსთან დაკავშირებული ისტორიული ბედ-იღბლით.

კავკასიის ქვეყნები და საზოგადოებები, XX საუკუნის მინურულიდან მოკიდებული, ახალ ეპოქაში, პოსტიმპერიულ ანუ პოსტსაბჭოთა ეპოქაში იმყოფებიან. ესაა ეპოქა, რომელსაც თავისი სოციოკულტურული და ფსიქოლოგიური სპეციფიკა აქვს. საბჭოთა კავშირი უნიკალურ იმპერიას წარმოადგენდა. ამ იმპერიამ ამონურა თავისი თავი და დაინგრა. ხალხები (მათ შორის კავკასიის ხალხები) სრულიად ახალ ისტორიულ ვითარებაში აღმოჩნდნენ. ახალმა ვითარებამ ახალი პრობლემები დააყენა: საზოგადოებაში ყალიბდება ახალი ვითარების შესაბამისი სრულიად ახალი მენტალური სტრუქტურები, გამომუშავდება კულტურული და ფსიქოლოგიური ფაქტორები ახალ, შეცვლილ სამყაროში ცხოვრებისათვის.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ კავკასიის ხალხების ასიმილაცია ნაკლებად ხდება. საქმე ისაა, რომ ტრადიციულ ისტორიულ ხალხს შეუძლია შეიერთოს ახალი ეთნიკური და კულტურული ნაკადები და პოლიტიკურ ერად გადაიქცეს. მაგრამ იმისთვის, რომ ასიმილაციის სფეროში მოაქციო რაიმე და შექმნა

პოლიეთნიკური ერთობა ან მულტიკულტურული ორგანიზმი აუცილებელია თავად გქონდეს მყარი მთლიანობა. აი, ამ ეფექტურად ეთნოკულტურულ ფუძეზე შეიძლება შემოკედლებული იქნენ ხმაფა ერები და ეროვნებები, რომლებიც სახელმწიფოში შემოვიდნენ ისტორიული განვითარების მსვლელობაში. ასიმილაციის პროცესი არის მრავალი ფაქტორის (დემოგრაფიული, სოციალური, პოლიტიკური და ზოგადკულტურული) ჯამი. ისტორიამ ბევრი მაგალითი იცის ასიმილაციური პროცესებისა.¹⁰⁶ საერთოდ ძალიან ძნელია დაასახელო ქვეყანა, ხალხი, რომელსაც გარკვეული დემოგრაფიული სახეცვლილება არ განეცადოს. ეროვნულად „სუფთა“ ქვეყანა პრაქტიკულად ძნელად მოსაძებნია. როცა ვლაპარაკობთ კავკასიის ქვეყნებში ნაკლები ასიმილაციის თაობაზე, მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ აქ მოსახლე ხალხები, განსაკუთრებით ქართველები და სომხები, რომლებსაც რუსეთის იმპერიაში შესვლამდე სახელმწიფოებრიობის და ცივილიზაციის ხანგრძლივი ისტორია აქვთ, მნიშვნელოვნად მცირე ასიმილაციურ ინტენციას აჩვენებდნენ, უიღრე ის ეთნოსები, რომლებიც პირველად მოხვდნენ რუსეთის სახელმწიფოს მდგრადი, რეგულარული ხელისუფლების პირობებში.

ფაქტი ისაა, რომ ახალი დროის ისტორიამ შექმნა იმპერიის ხალხების პოლიტიკურ ერებად გარდაქმნის შექანიზმები. იმპერიულიდან პოლიტიკურ ერად გარდაქმნის პროცესს კრიზისული ხასიათი აქვს. იმპერიული კულტურული და პოლიტიკური ტრადიციის გარდაქმნა ეროვნულად მოითხოვს ახალი, ეროვნული იდენტურობის სტრატეგიის შემუშავებას.¹⁰⁷

კავკასიის რეგიონში ინტეგრაციული პროცესების პარალელურად ამკარად შეიმჩნევა ეთნოსეპარატისტული ტენდენციები. მეცნიერები ადასტურებენ ჩრდილოეთ კავკასიაში დერუსიფიკაციისა და რუსების ეთნიკური გამოდევნის ტენდენციებს. ადრე რუსული ეროვნების ხალხის დასახლება ჩრდილო კავკასიაში ინტენსიური იყო, თანაც ადგილობრივი მოსახლეობის რუსიფიცირება და

¹⁰⁶ А. В. Кухлингазе, Кавказоцентристская концепция демократии, Научная мысль Кавказа, Ростов, 1995, №4, стр. 66-74.
¹⁰⁷ И. Г. Яковенко, Постсоветская Россия: логика разворачивания этнокультурных процессов в свете конца империи и глобализации, Цивилизации, вып. 6, М., 2004, стр. 78.

ასიმილირება ხდებოდა. ამასთან, მკვიდრი რუსული ოლქები კავკასიიდან მოსახლეობის მიგრაციისათვის დაკეტული რუსული ტრადიციული კულტურები, როგორც წესი, თვითნაკეტები არიან, ამ კულტურის მატარებლები კი არ ისწრაფვიან ურბანიზებული იმპერიული ცენტრებისაკენ. უკანასკნელ ხანს ეს ვითარება შეიცვალა: კავკასიელები ზენოლის გზით რუსულ მოსახლეობას თავიანთი ოლქებიდან „გამოდევნიან“, თვითონ კი რუსეთში მიდიან და სახლდებიან უპირატესად დედაქალაქში და სხვა მსხვილ ქალაქებში. ბოლო პერიოდში კავკასიიდან დიდი რაოდენობის (განსაკუთრებით აზერბაიჯანელების, ჩეჩნების, ქართველების) მიგრაციაზეა ლაპარაკი. ეს რუსეთის ხელისუფლებისათვის სერიოზული პრობლემაა, რადგან რუსი ეროვნების ბიოლოგიური აღწარმოება საგრძნობლად შემცირებულია. რუსეთი, ცხადია, ცდილობს მართოს ქვეყნის დემოგრაფიული პერსპექტივა. სოციალისტური სისტემიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლამ განაპირობა საუკუნოვანი იზოლაციიდან გლობალური განვითარების კონტექსტში ჩართვა. სპეციალისტთა შეფასებით, თანამედროვე რუსეთში 10,8 მილიონი ადამიანი უმძიმეს სოციალურ მდგომარეობაშია. აქედან, 3,4 მილიონი ლატაკია, 3,3 მილიონი ე. წ. ბომჟია, 2,8 მილიონი უზედამხედველო ბავშვია, 1,3 მილიონი ქუჩის მეძავია.¹⁰⁹ რუსეთის სახელმწიფოში გენეტიკური ანომალიებიც უზვადაა. უკანასკნელ წლებში საშუალო სკოლაში ჩარიცხულთა 10%-ს არ შესწევს პროგრამის ათვისების უნარი.¹¹⁰ ნვევამდელთა ნახევარს ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუარესების გამო გარკვეული შეზღუდვები აქვს.¹¹¹ სამხედრო სამსახურში განვეულთა 25% ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამო თავისუფლდება.¹¹² მალალია თვითმკვლელობის რიცხვი. ამ მხრივ რუსეთი შრი-ლანკისა და ყაზახეთის შემდეგ მესამე ადგილზეა. სოციალური უსაფრთხოების სააგენტოს მონაცემებით, რუსეთში ახალგაზრდობაში ყოველ ასი

¹⁰⁸ И. Г. Яковенко, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 84.

¹⁰⁹ *Человек и реформы*. Под ред. И. М. Римашиенской, М., 2003, стр. 134.

¹¹⁰ იქვე, გვ. 64.

¹¹¹ *Медицинский вестник*, М., 2001, 27 сентября.

¹¹² *Собеседник*, М., 2000, №140.

ათას კაცზე დაფიქსირებულია თვითმკვლელობის 53 შემთხვევა, საერთოდ ქვეყანაში ყოველწლიურად 50 000 თვითმკვლელობა ხდება, მკვლელობა — 40 000.¹¹³ ორ მილიონამდე ბავშვი ეწევა.¹¹⁴ ყოველ 100 ათას კაცში 605 პატიმარია და ციხეებში იხდის სასჯელს. რუსეთი ამ მონაცემებით მეორე ადგილზეა. პირველი ადგილი აშშ-ს უკავია (700 პატიმარი 100 ათას კაცზე). რუსეთის ყოველი მეოთხე მამაკაცი ყოფილი პატიმარია.¹¹⁵ მილიონ რუს პატიმართაგან 100 ათასი ტუბერკულოზითაა (აქტიური ფორმით) დაავადებული. ალკოპოლიზმის ტრადიციას ემატება ნარკომანიაც (2,5 რუსეთის მოქალაქე რეგულარულად მოიხმარს ნარკოტიკებს).¹¹⁶ ეს სტატისტიკა მიანიშნებს იმ სერიოზულ კრიზისზე, რომელიც თანამედროვე რუსეთშია და რომლიდან გამოსვლაც მნიშვნელოვან რისკებთანაა დაკავშირებული. აქედან გამომდინარე, არ არის გასაკვირი ის მკვეთრი (ზოგჯერ უხეშიც) ნაბიჯები, რომლებსაც რუსეთის ხელისუფლება მიმართავს (სამაგალითოდ დავასახელებთ აზერბაიჯანელების, ჩეჩნებისა და ქართველების დეპორტაციას), ზოგჯერ ფართოდ აღიარებული საერთაშორისო ნორმების დარღვევითაც. შეიძლება კონსტატირება იმ ფაქტებისა, რომ "в российском обществе произошел разрыв континуитета и слом культурных механизмов, задающих картину мира, систему ценностей и ориентиров, механизмов, формирующих сферу смысловожизненных позиций".¹¹⁷ საქმე ისაა, რომ სოციალურ-კულტურული ფაქტორების ახალ ვითარებაში გადასვლის იდეური კრიზისი თავის მხრივ იწვევს რუსული საზოგადოების ბიოლოგიური აღნარმოების შეფერხებას. ამიტომ გასაგებია, რომ სახელმწიფო (მაგ., რუსეთი) დაინტერესებულია მთელი საზოგადოების ინტეგრირებაში, რათა

¹¹³ Самоубийства: мифы, реальность, статистика, интернет-издание "Криминальные новости", 11 июня, 2002.

¹¹⁴ Т. И. Заславская, О смысле и предварительных итогах российской трансформации. Куда пришла Россия? Итоги социальной трансформации. М., 2003, стр. 396.

¹¹⁵ Данные об относительном количестве заключенных по некоторым странам, интернет-издание "Тюрьма и воля". www.prison.org.

¹¹⁶ Н. Герасимов, Выступление на парламентских слушаниях "О демографической ситуации в России и мерах правительства РФ по ее оптимизации", ноября 2002 г., Интернет-сайт "РФ сегодня", Сообщение 15. XI. 2000. www.russia-today.ru (archive)

¹¹⁷ И. Г. Яковенко, Постсоветская Россия: логика разворачивания этнокультурных процессов в свете конца империи и глобализации, Цивилизация, вып. 6, М., 2004, стр. 81.

შექმნას და დახვეწოს (სრულყოს) პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული და სამართლებრივი კვანძი, რომელიც მოქმედდებდა ერთ მთლიან ძალად გააერთიანებს.

ს ი ზ ლ ი რ ი თ ე ქ ე

ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ მიგრაციული პროცესები მხოლოდ დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის (დსთ) მოსახლეობით არ მიმდინარეობს. კავკასიაში ბოლო პერიოდში შეიმჩნევა ჩინელების, ნანილობრივ თურქების ჩამოსახლება. ნიშანდობლივია, რომ ჩინელები რუსეთის იმპერიაში XX საუკუნის დასაწყისშიც სახლობდნენ. დღესდღეობით რუსეთში (უპირატესად ციმბირსა და შორეულ აღმოსავლეთში) 1,5 მილიონზე მეტი ჩინელი ცხოვრობს (საექსპერტო მონაცემებით, 2010 წელს რუსეთში 8-10 მილიონი ჩინელი იცხოვრებს). ყოველივე ეს მკვეთრად ცვლის რუსეთის დემოგრაფიულ მონაცემებს.¹¹⁸

საქართველოში და ზოგადად კავკასიაში ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე სახლობენ რუსები, აზერბაიჯანელები, სომხები, ჩრდილოკავკასიელი ხალხები. ასევე ითქმის სომხეთსა (აქ შედარებით დიდი რაოდენობითაა ადგილობრივი მოსახლეობა) და აზერბაიჯანზეც. აქ ასიმილაციურ პროცესებზე არ არის ლაპარაკი, რადგან თითოეული ეროვნების წარმომადგენელი ნებისმიერ რესპუბლიკაში ავითარებს თავის კულტურას (სწავლა-განათლება შესაბამისად იმ ენებზეა, რომელი ეროვნების მოსახლეობაც კონკრეტულ ტერიტორიაზე სახლობს). მთავარი ერთია, ახლად ჩამოსახლებული მოსახლეობა რამდენად მზადაა ეზიაროს შესაბამისი რეგიონის (ამ შემთხვევაში კავკასიაში შემავალი ცლაკეული სახელმწიფოების) კულტურასა და იქონიოს მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობა სახელმწიფოს მიმართ. მეორე მხარე საკითხისა ისაა, რამდენად შეძლებს კავკასიური სახელმწიფოების საზოგადოება შეეგუოს მიგრაციულ პროცესებს, რაც ეგრერიგად დამახასიათებელია გლობალიზაციისათვის; რამდენად შესაძლებელი იქნება საკუთარი სახის, საკუთარი კულტურისა და თვითმყოფადობის შენარჩუნება. ეს პრობლემა ბევრ ქვეყანას ანუხებს და ამიტომაცაა მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში

¹¹⁸ В. Малахов. Осуществим ли в России русский проект? Отечественные записки, М., 2003, №3.

(მათ შორის აშშ-სა და ევროპის ქვეყნებში) ანტიგლობალიზტური გამოსვლები.¹¹⁹

საქმე ისაა, რომ „გლობალიზაცია“ (მოუხედავად ზაციური პროცესების მიმდინარეობის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიისა) თანამედროვე ისტორიაში განსაკუთრებული მოვლენაა და მაჩვენებელია იმისა, რომ დგება ეპოქალური გარდატეხის ხანა, იბადება (ჩნდება) კაცობრიობის ცივილიზაციის განვითარების ახალი საფეხური (ხარისხი). აქედან ადამიანთა მოდგმის ნინსვლა, ე.წ. კაცობრიობის პროგრესი მიმდინარეობდა თანამიმდევრული ნაბიჯებით თუ ნახტომებით და ხელს უწყობდა ადამიანთა ცხოვრების სოციოგენეზს და გლობალიზაციას. ესაა გზა იქით, რომ დედამიწაზე ჩამოყალიბდეს (იდეაში ეს ამგვარადაა) ერთიანი სამყარო (თუმცა ჯერჯერობით ამგვარი იდეალური სამყაროს შექმნა ვერ ხერხდება).¹²⁰ ცხოვრებაში არსებობს სხვადასხვა მამოძრავებელი ძალა და ფაქტორი, რომლებიც მოიცავენ ადამიანთა ცხოვრება-მოღვაწეობის სფეროებსა და მიმართულებებს, მათ, შესაძლოა ხელი შეუწყონ გლობალიზაციურ პროცესებს. ესენია მაგალითად: ადამიანის მსოფლშემეცნების განვითარება (ცოდნის გაღრმავება გარემო სამყაროზე); მოთხოვნილებათა გაფართოება და უნიფიცირება; შრომითი ჩვევების უნიფიცირება (პროფესიული მიმართულებების ერთგვაროვნების უზრუნველყოფა და პერმანენტული გავრცელება); კავშირგაბმულობისა და ინფორმაციის სრულყოფა; სატრანსპორტო და საკომუნიკაციო საშუალებების განვითარება; ეკონომიკური ურთიერთობების (ვაჭრობა, ფულის მიმოქცევა, სავალუტო, ფინანსური და საკრედიტო სისტემების ფუნქციონირება) განვითარება; მსოფლიო რელიგიების, განათლების სისტემის (ერთიანი), კულტურის ელემენტების გავრცელება; მეცნიერების პროგრესი; სპორტის ინტერნაციონალიზაცია და სხვ. ყველა ეს მიმართულება არ არის ერთმანეთისაგან იზოლირებული. ისინი ორგანულად არიან შეკავშირებული ადამიანთა ცხოვრების ურთიერთმოქმედი ფაქტორებით.

¹¹⁹ Л. А. Морозова. Влияние глобализации на функции государства, Вестник международной академии наук высшей школы. 2005. №3(33), стр. 88-89.

¹²⁰ Х. А. Барлыбаев. Общая теория глобализации и устойчивого развития, М., 2003, стр. 43.

გლობალიზაციურ პროცესებში, როგორც აღენიშნეთ, მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია განათლების ერთიანი სისტემის შექმნა-გავრცელებასა და მეცნიერების პროგრესს; ამჯერად ჩვენ ამ პრობლემას ზოგადად შევხებით. მამ ასე:

გლობალიზაცია და განათლება და მეცნიერება...

ერთიანი საგანმანათლებლო სივრცის შექმნა-კონსტრუირება XXI საუკუნის დასაწყისის ევროპის განვითარების ნამყვანი ტენდენციაა. მისწრაფება, რომ შეიქმნას არა მხოლოდ საერთო-სავალუტო, საბანკო და ეკონომიკური სისტემები, არამედ საფუძვლიან ინტელექტუალურ, კულტურულ, სოციალურ და ტექნიკურ საფუძველზე დამყარებული ცოდნის ერთიანი მასივი — ესაა ადეკვატური პასუხი დროის გამოწვევაზე. თანამედროვე საზოგადოება სწორედ ცოდნაზეა დაფუძნებული. სწორედ განათლებაა ადამიანის უფლებების, დემოკრატიის, განვითარების მნიშვნელოვანი საყრდენი. გამომდინარე აქედან, ამოცანა ისაა, რომ განათლება მიღწეადი იყოს ყველასათვის, თანაც მთელი სიცოცხლის მანძილზე, რათა ხელი შეუწყოს ადამიანთა ცოდნისმიერ ინტეგრაციას.

საუკუნეთა მანძილზე მეცნიერება და განათლება საზოგადოების გარდაქმნისა და პროგრესის სამსახურში იყო. დღესდღეობით კი გარდაქმნებისა და პროგრესის ტემპი მეტად მასშტაბურია და განათლება (კერძოდ, უმაღლესი განათლება) და სამეცნიერო კვლევები ადამიანის, საზოგადოებათა და ერების კულტურული, სოციალურ-ეკონომიკური და ეკონომიკურად მდგრადი განვითარების აუცილებელი პირობაა.¹²¹ ამდენად, განათლება, საერთაშორისო მასშტაბით, სახელმწიფო პრობლემად იქცა. სწორედ ცოდნა-განათლებამ გახადა ჩვენი საზოგადოება ე. წ.

¹²¹ Заключительный доклад Всемирной конференции по высшему образованию, Париж, 5-9 октября, 1998, стр. 20.

პოსტკაპიტალისტურად.¹²² მართლაც, მეცნიერება ყველაზე თანამედროვე ინსტრუმენტია მატერიალური და სულიერი ცხოვრებისათვის, საზოგადოების ინტელექტუალური და მხატვრობის დონის ინდიკატორია. ცხადია, ნებისმიერი სახელმწიფოს ბედი მთლიანადაა დამოკიდებული ინტელექტუალური რესურსების მდგომარეობასა და პერსპექტივებზე.¹²³

სამეცნიერო ცოდნის შექმნაში გადამწყვეტი როლი სამეცნიერო კადრებს ეკუთვნის. ამიტომ სრულიად ბუნებრივია, რომ ამ კადრების მომზადება პრიორიტეტულ ადგილს იკავებს განვითარებული და განვითარებადი ქვეყნების სამეცნიერო-ტექნიკურ პოლიტიკაში. ამ ქვეყნების გამოცდილება სამეცნიერო პოტენციალის შექმნაში საინტერესოა, მეცნიერებისა და განათლების სფეროში საკადრო პოლიტიკის შემუშავებისას დანვრილებითაა შესასწავლი და გასათვალისწინებელი.

განვიხილოთ საუნივერსიტეტო განათლების ნანამძღვრები. თანამედროვე საუნივერსიტეტო განათლების ფესვები ადრეულ და განვითარებულ შუა საუკუნეებშია გადგმული. თუმცა უფრო ადრეც არსებობდა უნივერსიტეტების პროტოტიპები: პლატონის აკადემია (ძვ. წ. IV ს., ათენში), ალექსანდრიის მუსეონი (ძვ. წ. III ს., პტოლემეაოსების დედაქალაქში); ადრეულ შუა საუკუნეებში უმაღლესი სკოლები იყო ბიზანტიის იმპერიაში (კონსტანტინოპოლში), საქართველოში (ფაზისის რიტორიკული სკოლა), ხალიფატის სამფლობელოში და ჩინეთში. კავკასიური სამყაროსათვის მეტად მნიშვნელოვანი იყო 1045 წელს მანგანის აკადემიის ბაზაზე კონსტანტინოპოლის უნივერსიტეტის დაარსება. ეს იყო საგანმანათლებლო ცენტრი, რომელიც მონოდებული იყო ანტიკური აზროვნების განახლებისათვის.¹²⁴ ასევე მნიშვნელოვანი იყო ბაღდადის აკადემია, რომლის შექმნასაც ხელი შეუწყო ნიზიბინის აკადემიამ.¹²⁵

შუა საუკუნეების დასაველეთ ევროპაში უმაღლესი განათლების

¹²² П. Друкер. Постэвиталистическое общество. Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология, М., 1999, стр. 98.
¹²³ იბ. Россия: национальная стратегия и социальные приоритеты, М., 1997, стр. 113.
¹²⁴ შ. ნუჯუმიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორია, I, თბ., 1956, გვ. 438.
¹²⁵ იქვე.

ცენტრები (უნივერსიტეტები) XI საუკუნიდან წარმოჩნდნენ. მათი აღმოცენება უშუალოდ იყო დაკავშირებული შუა საუკუნეების ქალაქების ზრდასა და საქალაქო ცხოვრების დანიხაურებასთან, ეკონომიკის და კულტურის ამაღლებასთან. ახალი ტიპის საერო სკოლები იტალიაში გამოჩნდა. მათ შორის უძველესია ქ. სალერნოს საექიმო აკადემია, სადაც IX საუკუნიდან არსებობდა ექიმთა კორპორაცია. აქ საექიმო ხელოვნებას ასწავლიდნენ და ავადმყოფებსაც მკურნალობდნენ.¹²⁶ მნიშვნელოვანი იყო ბოლონიის სკოლა, სადაც რომის სამართალი შეისწავლებოდა. მოგვიანებით (XII ს.) ამ სკოლამ უნივერსიტეტის სტატუსი მიიღო (პირველი საკანონმდებლო აქტი, რომელიც ამ უნივერსიტეტს ეხებოდა, იყო ფრიდრიხ I ბარბაროსას მიერ 1158 წელს გამოცემული ქარტია). 1200 წელს ანალოგიური სიგელი პარიზის მაგისტრებსა და სტუდენტებზე გასცა მეფე ფილიპე II ავეუსტემ.¹²⁷ 1215 წელს დაფუძნდა სორბონის უნივერსიტეტი. უმაღლესი სკოლის (Studium generale) სტატუსი სხვადასხვა დროს მიიღეს: ოქსფორდის (1200 წ.), სალამანკის (1218 წ.), პადუის (1222 წ.), ნეაპოლის (1224 წ.), კემბრიჯის (1225 წ.), სალერნოს (1280 წ.), მონპელიეს (1289 წ.), ლისაბონის (1308 წ.), პრალის (1348 წ.), კრაკოვის (1364 წ.), ვენის (1365 წ.), პაიდელბერგის (1385 წ.), კიოლნის (1388 წ.), ლაიფციგის (1409 წ.), ბარსელონის (1450 წ.), კოპენჰაგენის (1479 წ.) უნივერსიტეტებმა (საუნივერსიტეტო გაერთიანებებმა).

ნიშანდობლივია, რომ შუა საუკუნეების უნივერსიტეტები იურიდიულად, ადმინისტრაციულად და ფინანსურად ავტონომიურები იყვნენ; ჰქონდათ მმართველობის ორგანოები, თავისი სასამართლო და რიგი პრივილეგიებია, რომელთაც მათ უბოძებდნენ პაპები, იმპერატორები და მეფეები. ხარისხები, რომლებსაც თავის კურსდამთავრებულს ანიჭებდა უნივერსიტეტი, აღიარებული იყო მთელს ქრისტიანულ სამყაროში. მხოლოდ უნივერსიტეტები გასცემდნენ სამასწავლებლო ლიცენზიებს. შუა საუკუნეების უნივერსიტეტებში სწავლება ლათინურ ენაზე მიმდინარეობდა. უნივერსიტეტებისა და საგანმანათლებლო დაწესებულებების რიცხვის ზრდამ დღის

¹²⁶ В. Н. Терновский, Ю. Ф. Шульц, Салернский кодекс здоровья, М., 2002.

¹²⁷ История средних веков, т. I, М., 2003, стр. 555.

ნესრიგში ნიგნებზე მოთხოვნილება დააყენა. ნიგნი ძველად, განსაკუთრებით კი იოჰან გუტენბერგის მიერ ნიგნის ბეჭდვით გამოქვეყნების შემდეგ, ფუფუნების საგანი იყო. ნიგნის ფურცლები ტყავის დამუშავებით მიიღებოდა. ეს იყო პერგამენტი (მზადდებოდა მცირე აზიის ქ. პერგამონში ჩვენს ერამდე 180 წლიდან). შუა საუკუნეების უნივერსიტეტებში, როგორც წესი, სამი ძირითადი ფაკულტეტი იყო: საღვთისმეტყველო, სამართლის (იურიდიული) და სამედიცინო. „ფაკულტეტის“ (ლათ. facultas – უნარი, ცოდნა, ტალანტი) ცნება 1232 წელს პაპმა გრიგოლ IX-მ შემოიღო იმ მასწავლებელთა კოლექტივების აღსანიშნავად, რომელთაც შესწევდათ უნარი ესწავლებინათ პარიზის უნივერსიტეტში ესა თუ ის სპეციალობა. უნივერსიტეტში არსებობდა თავისუფალ ხელოვნებათა მოსამზადებელი ფაკულტეტი, სადაც შეისწავლებოდა საბაზო სასწავლო დისციპლინები. ეს იყო სწავლა „ტრივიუმისა“ (Trivium) და „კვადრიუმის“ (Quadrivium) პრინციპით. ტრივიუმის ციკლით შეისწავლებოდა გრამატიკა, რიტორიკა, დიალექტიკა, კვადრიუმის ციკლით კი – მათემატიკა, გეომეტრია, ასტრონომია და მუსიკა.¹²⁶

უნივერსიტეტის მასწავლებლებს სხვადასხვა ხარისხი ჰქონდათ: ბაკალავრის (ლათ. baccalaureus – პირველი აკადემიური ხარისხი შუა საუკუნეებში), მაგისტრის (ლათ. magister – აღმზრდელი, დამრიგებელი, „შვიდი თავისუფალი ხელოვნების“ მასწავლებელი – მეორე აკადემიური ხარისხი), დოქტორის (ლათ. doctor – მასწავლებელი, დამრიგებელი). XV-XVI საუკუნეების ევროპის უნივერსიტეტებში შემოღებულ იქნა „პროფესორის“ წოდება (ლათ. professor – რიტორი; მასწავლებელი, რომელიც ასწავლის საჯაროდ).¹²⁷ სიტყვა „სტუდენტიც“ ლათინურიდან მომდინარეობს („studere“ – „სწავლა“). XV საუკუნემდე სტუდენტებად უპირატესად სასულიერო პირები იყვნენ. სტუდენტების ხელმძღვანელად ფაკულტეტის თანამშრომ-

¹²⁶ ამ პროგრამით მომდინარეობდა სწავლა დაეთი აღმამენებლის მიერ XII ს-ის პირველ ათწლეულში დაარსებულ გელათის უნივერსიტეტში (აკადემია). იხ. რ. შეტრეველი, დაეთი აღმამენებელი, მეფე თამარი, თბ., 2002, გვ. 343; მისივე, გელათი – მეორე იერუსალიმი და ახალი ათინა, თბ., 2006, გვ. 31-32.

¹²⁷ ტერმინი „პროფესორი“ ძველი რომიდან მოდის. პირველი პროფესორი იყო რიტორიკის მასწავლებელი მარკუს ფაბიუს კინტილიანე (35-10 წწ., ჩვ. წელთაღრიცხვამდე).

ლები ირჩევდნენ ათისთავს — დეკანს (ლათ. decanus; decem — ათი), რომელიც ფაქულტეტს თავკაცობდა. უნივერსიტეტის სწავლების რეკტორი იდგა — Rector magnificissimus (უმთავრესი ხელმძღვანელი). ეს ტერმინიც ლათინურია (rector — მმართველი; regere — მართვა, ხელმძღვანელობა).

XII-XIII საუკუნეებში სწავლების ძირითადი მეთოდი დაფუძნებული იყო ფორმალურ ლოგიკაზე. ეს იყო სქოლასტიკა (ლათ. scholasticum). ტერმინი ბერძნული “schole”-დან ნარმოსდგა, რაც ნიშნავს ადგილს, სადაც მასწავლებელი და მოსწავლე ხედებიან ერთმანეთს (სკოლა). “Scholasticus” — ნიშნავს რიტორს, “scholion” — განმარტებას. სქოლასტიკის შემადგენელი არის ჭეშმარიტების ფილოსოფიური და თეოლოგიური კვლევის მეთოდი ფორმალური ლოგიკისა და მსჯელობის გზით. მისი მთავარი დებულებები არისტოტელეს სწავლებას (არისტოტელიზმს) ეყრდნობა.¹³⁰ პირველ ხანებში სქოლასტიკა თავისუფალი იყო ეკლესიის დოგმატების გავლენისაგან, მაგრამ XIII საუკუნიდან მეცნიერება რელიგიური იდეოლოგიის ხისტ ჩარჩოებში აღმოჩნდა. კლასიკური შუასაუკუნეობრივი სქოლასტიკის ძირითადი მიმართულებები თომა აქვინელმა (1225-1274) ჩამოაყალიბა.¹³¹ მას მიაჩნდა, რომ რწმენა არ უნინააღმდეგება გონებას და ავითარებდა რწმენისა და გონების პარამონიულობის იდეას. თომა აქვინელს სწამდა, რომ ღმერთის რაციონალური შეცნობა მეცნიერების ყველა დარგის მიზანია („ყველა ცოდნა — ცოდვია, თუ მას მიზნად არა აქვს ღვთის შეცნობა“). XIII საუკუნის დასასრულიდან თომა აქვინელის სწავლება კათოლიკური ეკლესიის ოფიციალური დოქტრინა გახდა.¹³² განვითარებული შუა საუკუნეების დროს დაგროვილმა ცოდნამ ჩამოაყალიბა ობიექტური ნანამძღვრები აღორძინების ეპოქაში მეცნიერების განვითარებისათვის.

აქ შევწყვეტთ ისტორიულ ექსკურსს, რომელმაც ცხადად გვაჩვენა, რომ მეცნიერება და განათლება უშუალო კავშირშია საუნივერსიტეტო მოძრაობასთან. სწორედ ამიტომ შემდგომ

¹³⁰ Всемирная история с древнейших времен и до 1800 г., М., 1999, стр. 319.
¹³¹ თომა აქვინელი დომინიკანელი ბერი იყო. მან, ფილოსოფოსმა და თეოლოგმა, განათლება კოლნის უნივერსიტეტში მიიღო. ლექციებს კითხულობდა პარიზში. 1323 წელს ნიონდანად შერაცხეს.
¹³² История средних веков, т. I, М., 2003, стр. 553.

ეპოქებში უნივერსიტეტები მთელ მსოფლიოში გამრავლდნენ გაიზარდნენ და გაფართოვდნენ. როგორც აღვნიშნეთ, ეკოლოგიური პროგრესის მანძილზე მეცნიერება და განათლება საზოგადოების პროგრესს ემსახურებოდა. ასეა დღესაც — უნივერსიტეტების როლი ზედმინევით გაზრდილია, რადგან დღეს, როგორც არასდროს, მსოფლიოს განვითარებას, კაცობრიობის წინსვლას ინტელექტუალური პოტენციალის განსაკუთრებული გამოვლენა სჭირდება. ამას ემსახურება მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის უნივერსიტეტები. დღეს, გლობალიზაციის პროცესის მიმდინარეობისას, უმაღლესი სკოლის ინტერნაციონალიზაციისა და ერთიანი საგანმანათლებლო სივრცის შექმნის საკითხი დგას. განვიხილოთ ამ ფონზე, თუ რა ვითარებაა თანამედროვე მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნების უმაღლეს სასწავლებლებში, სწავლების რა ფორმები და მეთოდებია გავრცელებული, რა მსგავსება და სხვაობაა სასწავლო პროგრამებში. ყოველივე ეს კი საშუალებას მოგვცემს ამოცანის განსაზღვრაში — რა ღონისძიებების, რა გარდაქმნების გატარებაა საჭირო, რომ არ დაიკარგოს არსებული, ათეულ წლებში დაგროვილი დადებითი ტრადიციები და რა უნდა გაკეთდეს უმაღლესი განათლების პერმანენტული მოდერნიზაციის (ეს ყველაფერი მიმდინარეობდა კავკასიის უმაღლეს სასწავლებლებში, უნივერსიტეტებში) პროცესში, ერთიან ევროპულ საგანმანათლებლო სისტემაში ჩართვისათვის.

მეცნიერული კვლევების მასშტაბითა და სამეცნიერო კადრების მომზადების მიხედვით მსოფლიოში გამორჩეულია ამერიკის შეერთებული შტატები. აქ კადრების მომზადების ორგანიზაცია და შინაარსი განსაკუთრებულია, სპეციფიკურია. აშშ-ში ჩამოყალიბდა ტრადიციული მიდგომა მეცნიერებისადმი: წინა პლანზე წამოწეული საბუნებისმეტყველო დარგები და პუმანიტარული მეცნიერება რამდენადმე იგნორირებულია. ძირითად სამეცნიერო მიმართულებებად აღიარებულია მათემატიკური (მათემატიკა, სტატისტიკა, კომპიუტერული მეცნიერებები), სიცოცხლის შესახებ (ბიოლოგიური, სამედიცინო, სასოფლო-სამეურნეო), ფიზიკური (ფიზიკა, ქიმია, ასტრონომია, სხვ. ფიზიკური მეცნიერებები), მეცნიერებები გარემო სამყაროს შესახებ (დედამიწის შემსწავლელი

მეცნიერებები, ოკეანოგრაფია, გეოფიზიკა, გეოლოგია, გეოგრაფია, სეისმოლოგია, მეტეოროლოგია), საინჟინრო მეცნიერებები (სამშენ-ქოლოგია, საზოგადოებრივი მეცნიერებები (ეკონომიკა, სოციოლოგია, ანთროპოლოგია და სხვ.).¹²³ ეს დარგები მიზნულია სამეცნიეროდ და ტექნიკურად (Science and engineers), სპეციალისტებს კი მეცნიერ მუშაკებსა და ინჟინერებს (scientists and engineers) უწოდებენ. სამეცნიერო კვლევებსა და კადრების მომზადებაზე განეული ხარჯები აშშ-ში ყოველწლიურად იზრდება. თუ ამ მიმართულებით 1960 წელს გამოიყო 13 მილიარდ 711 მილიონი დოლარი, 2000 წელს დაფინანსებამ შეადგინა 264 მილიარდ 622 მილიონი დოლარი. მეცნიერებასა და განათლებაზე განეული დანახარჯების შესაბამისად გაიზარდა მაგისტრებისა¹²⁴ ფილოსოფიის დოქტორების (Ph.D)¹²⁵ მომზადების მასშტაბი. დოქტორის ხარისხს აშშ-ში ანიჭებენ სადოქტორო კვლევითი უნივერსიტეტები. ასეთები სულ 261 უნივერსიტეტია. ეს უნივერსიტეტთა საერთო რაოდენობის (3941) 6,6%-ია.¹²⁶ სამეცნიერო კადრების მომზადება აშშ-ში ორგანიზაციული თვალსაზრისით განსხვავდება ევროპული მოდელისა და პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოების პრაქტიკისაგან. ასპირანტურისა და დოქტორანტურის ნაცვლად აქ ფუნქციონირებს დიპლომის შემდგომი სწავლების სკოლები (Graduate Schools), რომლებიც წარმართავენ სასწავლო პროცესს. მაგისტრატურისა და დოქტორანტურის პროგრამებით მიმართულებას აძლევენ მაგისტრანტებისა და დოქტორანტების სამეცნიერო მუშაობას, რომლებიც ემზადებიან დისერტაციის დასაცავად. წამყვან პროფესორთა ჯგუფი (დისერტაციის პროფილის შესაბამისად) ანიჭებს მაგისტრისა და ფილოსოფიის დოქტორის (Ph.D) ხარისხს, რომელიც საბოლოოა და

¹²³ В. Е. Шукшунюв, А. И. Галаган, Опыт работы ведущих мировых образовательных учреждений по подготовке научных кадров, Известия Международной Академии наук высшей школы, М., 2004, №3(29), стр. 10.

¹²⁴ მაგისტრის ხარისხი აშშ-ში დიპლომის შემდგომი განათლებისა და საერთაშორისო სასტანდარტო კლასიფიკაციის მე-7 დონეს შეესაბამება.

¹²⁵ ფილოსოფიის დოქტორი (Ph.D) – ესაა აშშ-სა და ინგლისურენოვან ქვეყნებში (იაპონიასა და კორეაში) უმაღლესი სამეცნიერო ხარისხი. იგი დსთ-ის ქვეყნების მეცნიერების კანდიდატის ხარისხს უტოლდება.

¹²⁶ სტატისტიკური მასალა (მონაცემები) მოგვყავს 2000 წელს კარნეგის ფონდის მიერ ჩატარებული კლასიფიკაციის მიხედვით.

აღარ საქიროებს რომელიმე სახელმწიფო ორგანოს დამტკიცება (დასტურს).

ეროვნული
საბიუჯეტო

ამერიკის შეერთებული შტატების უნივერსიტეტების ბა-საქმიანობაში განსაკუთრებულადაა ყურადსაღები: კვლევითი უნივერსიტეტების პოლიფუნქციონალურობა, ე. ი. უნარი, როგორც თანამედროვე ცოდნის გენერირებისა, ისე მისი სტუდენტამდე მიტანისა (გადაცემისა); ძირითადი ორიენტაცია ფუნდამენტურ კვლევებზე (2000 წელს უნივერსიტეტებმა 30 მილიარდ 154 მილიონი დოლარის კვლევები შეასრულეს. აქედან, ფუნდამენტურ კვლევებზე დაიხარჯა 20 მილიარდ 666 მილიონი დოლარი); ორიენტაცია მეცნიერების თანამედროვე მიმართულებებზე, ტექნოლოგიებსა და ეკონომიკის ინოვაციურ სექტორებზე; ინფორმაციული გახსნილობის უმაღლესი ხარისხი და მეცნიერებისა და განათლების მსოფლიო სისტემასთან ინტეგრაცია; სწრაფვა რეგიონში ლიდერობისათვის, მზადყოფნა მის საქიროებებზე რეაგირებისა, ასევე ქვეყნის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება შესაძლებლობის ფარგლებში; მაღალი კონკურენტუნარიანობა საგანმანათლებლო მომსახურების საერთაშორისო ბაზარზე და სხვ.

ამერიკულ საგანმანათლებლო სისტემასთან ახლო დგას იაპონური. რეფორმები განათლების სისტემაში იაპონიამ ამერიკელების კონტროლის ქვეშ გაატარა. სამეცნიერო კადრების მომზადება იაპონიის ნამყვან უნივერსიტეტებში ხორციელდება. ესაა ძველი საიმპერატორო უნივერსიტეტები (მაგ., ტოკიოს, კიოტოს და სხვ.). აქ სწავლების მაღალი დონეა. სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობა ინტენსიურად მიმდინარეობს და არსებობს დიპლომის შემდგომი სწავლების (მაგისტრატურა, დოქტორანტურა) ფართო ქსელი. ყოველ 8 სტუდენტზე 1 პედაგოგი მოდის. პრესტიჟულ უმაღლეს სასწავლებლებში წლიურად ერთ სტუდენტზე 10 ათასი დოლარი იხარჯება. 2000 წელს იაპონიაში 649 უნივერსიტეტი იყო. აქედან, სახელმწიფო უნივერსიტეტი იყო 99, ადგილობრივი (პრეფექტურის) — 72, კერძო — 478. 133 უნივერსიტეტში სწავლება მხოლოდ სამაგისტრო პროგრამებითაა. 346 უნივერსიტეტი მსურველებს სთავაზობს სადოქტორო პროგრამებს. ნიშანდობლივია, რომ ბევრი სტუდენტი არაიაპონელი, სხვა ეროვნებისაა.

იაპონურ განათლებას ერთი დამახასიათებელი თავისებურება გააჩნია (განსხვავებით სხვა ქვეყნებისაგან). ესაა უნივერსიტეტების მიღმა მაგისტრისა და დოქტორის დიპლომის დაბალი პრესტიჟი. სამრეწველო კომპანიები არჩევენ დაიქირავონ ბაკალავრები თავისივე ცენტრებში, ასწავლონ საგნები სამაგისტრო და სადოქტორო პროგრამების მიხედვით. ამასთან, სადისერტაციო ნაშრომები კომპანიის ინტერესებს ითვალისწინებენ. ამის გამოა, რომ იაპონიაში დიპლომის შემდგომ სწავლებას უნივერსიტეტებში გაცილებით მცირე რაოდენობის ბაკალავრები აგრძელებენ, ვიდრე აშშ-ში. იაპონიის უნივერსიტეტები განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ: საგანმანათლებლო პროგრამების გაფართოებასა და გამდიდრებას; აკადემიური ხარისხების საუნივერსიტეტო პროგრამების სრულყოფას; დიპლომის შემდგომი სწავლების სკოლების სისტემის მოქნილობის ამაღლებას; უმაღლესი განათლების ხარისხობრივ და რაოდენობრივ განვითარებას; უნივერსიტეტის მართვის რაციონალიზაციას; სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის აქტივირებას და სხვ.

ევროპული განათლების სისტემის ნათლად წარმოდგენისათვის სანიმუშოდ შევვებით გერმანიის, დიდი ბრიტანეთისა და საფრანგეთის უნივერსიტეტების საქმიანობას. გერმანიაში 2001/02 სასწავლო წელს 355 უმაღლესი სკოლა იყო. აქედან, 91 უნივერსიტეტი, საერთო უნივერსიტეტი (Comprehensive) – 7, პედაგოგიური კოლეჯი – 50, უმაღლესი პროფესიული სკოლა (Fachhochsulen) – 156, საზოგადოებრივი მართვის კოლეჯი — 29. 2000 წელს გერმანიის სახელმწიფოში უმაღლეს განათლებაზე დაიხარჯა 27,5 მილიარდი ევრო. 1980 წლამდე გერმანიის უნივერსიტეტებში არ იყო არც ასპირანტურა და არც დოქტორანტურა. გერმანიაში მხოლოდ ერთი სამეცნიერო ხარისხია — მეცნიერების დოქტორი. დისერტაცია, როგორც წესი, პროფესორის ხელმძღვანელობით მზადდება. დისერტანტს უნდა გააჩნდეს დამოუკიდებლად სამეცნიერო კვლევის უნარი, სადისერტაციო ნაშრომი უნდა შეიცავდეს ახალ სამეცნიერო შედეგებს (დასკვნებს). გარდა სადისერტაციო ნაშრომისა, დისერტანტმა უნდა ჩააბაროს ზეპირი გამოცდები. დაცვა მიმდინარეობს ღიად, ფართო აუდიტორიის წინაშე დისპუტის სახით. ახალგაზრდა დოქტორებმა, რომლებიც უმაღლეს სკოლაში აგრძელებენ საქმი-

ანობას, უნდა დაიცვან მეორე დისერტაცია, რომელიც მათ უნივერსიტეტებში ლექციის ნაკითხვის უფლებას (habilitation) დაიცვა ხდება უნივერსიტეტში შესაბამისი ფაკულტეტის სხდომაზე. სადისერტაციო შრომა (Habilitation – schrift) შეიძლება რამდენიმე შრომისაგან შედგებოდეს. ამ შრომის განხილვის შემდეგ დისერტანტმა საცდელი ლექცია უნდა ნაკითხოს. გერმანიის უნივერსიტეტებში სწავლებისა და სამეცნიერო კვლევების შეერთება ალექსანდრე ჰუმბოლდტის (1769-1859) სახელთანაა დაკავშირებული. 1998 წლის 20 აგვისტოს, გერმანიის განათლების კანონის შესაბამისად, უმაღლესმა სასწავლებლებმა მიიღეს, გამოეყენებინათ კარგად ცნობილი და მსოფლიო მასშტაბით აღიარებული სასწავლო პროგრამები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ბაკალავრისა და საქმიანი ადმინისტრაციის მაგისტრის ხარისხების მიღებას. ამასთან ერთად უმჯობესდება გერმანული სამეცნიერო ხარისხების საერთაშორისო მასშტაბით აღიარება, მაღლდება უნივერსიტეტების შემოქმედებითი პოტენციალი, სტუდენტთა მობილურობა და იზრდება ადგილების რაოდენობა გერმანიის უნივერსიტეტებში სწავლის მსურველი უცხოელი სტუდენტებისათვის.

დიდი ბრიტანეთის უმაღლესი განათლების სისტემა, რომლის ფარგლებშიაც მიმდინარეობს სამეცნიერო კადრების მომზადება, მოიცავს 90 უნივერსიტეტს, 60 სხვა უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებასა და 105 შემდგომი სწავლების კოლეჯს. დიდ ბრიტანეთში, როგორც ზემოთაც აღინიშნა, XII საუკუნიდან ფუნქციონირებენ კემბრიჯისა და ოქსფორდის, ლონდონის უნივერსიტეტები. აქ მზადდება ელიტარული კადრები და სრულდება დიდი მოცულობის ფუნდამენტური კვლევები. დიდ ბრიტანეთს მეორე ადგილი უკავია ნობელის პრემიის ლაურეატების რაოდენობით.¹⁷ მხოლოდ 1961-1999 წლებში 71 მეცნიერს მიენიჭა ეს მაღალი ჯილდო.

დიდი ბრიტანეთის უნივერსიტეტებში სამაგისტრო და სადოქტორო დისერტაციებისადმი მოთხოვნილებები, მათი დაცვის წესი დაახლოებით ისეთივეა, როგორც მსოფლიო პრაქტიკაშია მიღებული, რომლის საფუძველში ჩადებულია აშშ-ის გამოცდილება. სახელმ-

¹⁷ ნობელიანტების რაოდენობით პირველ ადგილზე აშშ-ია. მხოლოდ სტენფორდის უნივერსიტეტს 12 ნობელის პრემიის ლაურეატი აუკავს.

ნიფო ხარჯები განათლებაზე 1999 წელს გაღებული იყო 40 მილიარდ
888,7 მილიონი ფუნტი სტერლინგი.

ინგლისურენოვანი ქვეყნებისაგან (აშშ, დიდი ბრიტანეთი და სხვ.) მკვეთრად განსხვავდება საფრანგეთის უმაღლესი განათლების სისტემა. აქ ძირითადად უნივერსიტეტები და დიდი სკოლებია (Grand école). საფრანგეთში არ არის უმაღლესი სასწავლებლების განსაზღვრული კლასიფიკაცია, გარდა მათი დაყოფისა დედაქალაქისა (პარიზში 13 უნივერსიტეტია) და პროვინციულ უნივერსიტეტებად. საფრანგეთის უმაღლეს სასწავლებლებში სასწავლო პროცესის ორგანიზაცია სამ ციკლზეა აგებული. პირველი ციკლი, რომლის ხანგრძლივობა 2 წელია, სრულდება ზოგადსაუნივერსიტეტო მომზადების დიპლომის მიღებით. მეორე ციკლი 2-3 წელი გრძელდება და მთავრდება მაგისტრის დიპლომის მიღებით, რაც, თავის მხრივ, ადასტურებს მაღალი დონის პროფესიული მომზადების მიღებას. მესამე ციკლი შეესაბამება ასპირანტურას (დოქტორანტურას) და სწავლების ვადა 5 წელს მოიცავს. სადოქტორო დისერტაციის დასაცავად აუცილებელია სპეციალური გამოცდის (დისერტაციის თემატიკიდან გამომდინარე) ჩაბარება და არანაკლებ სამეცნიერო კვლევების ხელმძღვანელობის უფლების მქონე ორი რეცენზენტის ნებართვა (მონონება). დისერტაციის მინიჭება ხდება სპეციალიზებულ საბჭოზე. საბჭოს უფლება აქვს ხარისხის გარდა დისერტანტს მიანიჭოს სამეცნიერო კვლევების ხელმძღვანელობის უფლება.

ამგვარად, როგორც დავინახეთ, ზემოდასახელებულ ქვეყნებში მაღალგანვითარებული საკადრო კორპუსი და კადრები, რომლებიც განსაზღვრავენ სამეცნიერო-ტექნიკურ პოტენციალს, იქმნება ეროვნული განათლების სისტემის მეშვეობით. საუნივერსიტეტო განათლების პრესტიჟი განისაზღვრება განათლების პროცესში სამეცნიერო-კვლევითი მიღწევების შეტანით, უმაღლესი დონის პროფესიონალების მომზადებით, რომლებიც მზად იქნებიან პრაქტიკულ სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობისათვის. ნიშანდობლივია, რომ სამეცნიერო კვლევები და ახალგაზრდობის სწავლება მჭიდროდაა გადაჯაჭვული და ხორციელდება უმაღლეს სასწავლებლებში — უნივერსიტეტებში.

ახლა ვნახოთ, თუ რა ამოცანებს აყენებს ევროპის კავშირი განათლების სისტემის წინაშე, რა არის საჭირო განათლების, ევროკავშირში არსებული განათლების სისტემის ევროპულ მოხვედრისათვის. გავიხსენოთ, რომ ევროპის საბჭომ 2001 წელს წარმოადგინა პროგრამა, სადაც განსაზღვრული იყო 2010 წლისათვის სამი ძირითადი ამოცანა: განათლებისა და სწავლების ხარისხის ამაღლება ევროპაში; განათლების მისაწვდომობის გაუმჯობესება ყველა სტადიაზე, გადამზადებისა და დამატებითი განათლების ჩათვლით; განათლების მიახლოება რეალურ ეკონომიკურ პირობებთან. ეს სამი მთავარი ამოცანა რამდენიმე ქვეამოცანას შეიცავდა — დანყებული პედაგოგთა განათლების გაუმჯობესებიდან და დასრულებული კადრების გადამზადების მოქნილი სისტემის შექმნით, თანამედროვე ტექნოლოგიებისა და აკადემიური მობილურობის გამოყენებით. ევროპის კომისიამ განსაზღვრა ევროპის საგანმანათლებლო სივრცის განვითარებისათვის საჭირო ინდიკატორების სისტემა. განათლების დარგში და კადრების გადამზადების საქმეში 2010 წლამდე ევროპის ქვეყნების წინსვლისათვის დაისახა ხუთი მიმართულება: **ლისაბონის პროცესი**; სწავლება მთელი ცხოვრების მანძილზე (ახალი შეხედულება კადრების გადამზადების პრობლემაზე); **ბოლონიის პროცესი**; **კოპენჰაგენის პროცესი**; შეცვლილი ევროპის კავშირი ახალი საზღვრებით და ახალი მიდგომებით განათლების დარგში თანამშრომლობისათვის.

ამთავითვე უნდა აღინიშნოს, რომ ევროპაში ერთიანი საგანმანათლებლო სივრცის შექმნისათვის ზრუნვა ადრევე დაიწყო. გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში ბოლონიის უნივერსიტეტის მიერ შემოთავაზებულ „უნივერსიტეტების დიდ ქარტიას“, სადაც ლაპარაკი იყო ერთიანი საგანმანათლებლო სივრცის შექმნაზე, უნივერსიტეტების ავტონომიაზე, პროფესორთა აკადემიურ თავისუფლებასა და სტუდენტთა უფლებებზე, ე. წ. „მაგნა კარტას“ ბევრმა უმაღლესმა სასწავლებელმა დაუჭირა მხარი. 1994 წლის სექტემბერში მ. ლომონოსოვის სახელობის მოსკოვის უნივერსიტეტისა და კაიროს უნივერსიტეტების შემდეგ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტიც შეუერთდა „მაგნა კარტას“. საგანგებო ცერემონიალზე, რომელშიც საქართველოს დელეგაციამაც (პროფ. ნ. ლო-

მოური, მწერალი ლ. თაბუკაშვილი და ამ სტრიქონების (ავტორი) მიიღო მონაწილეობა, ხელი მოვანერეთ ამ ქარტიას.

ევროპაში კონკურენტუნარიანი და მიმზიდველი საგანმანათლებლო სისტემის შექმნის მიზნით 1999 წელს ევროპის უმეტესი სახელმწიფოების მიერ მიღებულ იქნა ბოლონიის დეკლარაცია უმაღლესი განათლების განვითარების შესახებ. დაიწყო ბოლონიის პროცესი, რომლის უმთავრეს ამოცანად განისაზღვრა 2010 წლისთვის უმაღლესი განათლების ერთიანი ევროპული სივრცის შექმნა. ამ ამოცანის რეალიზაციისათვის შემოთავაზებული იყო, ევროპული კომისიის პროგრამების ჩარჩოებში ხელი შეწყობოდა კრედიტების ევროპული სისტემის შემოღებას, უმაღლესი განათლების ყველა საფეხურზე შექმნილიყო ხარისხის კონტროლის სისტემა, ფართო გზა მისცემოდა აკადემიურ მობილურობას. ამ დეკლარაციას კავკასიის ქვეყნებიც შეუერთდნენ (მათ შორის რუსეთის ფედერაციაში შემავალი რესპუბლიკებიც).

2000 წლიდან ევროპის კავშირმა მიიღო ევროპული თანამეგობრობის გამოწვევა განათლების თაობაზე — მაღალხარისხოვანი განათლება ნარმოადგენს ცოდნაზე დაფუძნებული კონკურენტუნარიანი საზოგადოების შექმნის საფუძველს. გლობალიზაციის პროცესები, ტექნოლოგიური და დემოგრაფიული ცვლილებები მოითხოვს ცოდნის მუდმივ განახლებას, რაც აუცილებელია კომპეტენტურობის ამაღლებისათვის. **ლისაბონში** ჩატარებულმა ევროპის საბჭოს სხდომამ (2000 წლის მარტი) დასაბამი მისცა განათლებისა და კადრების გადამზადების სფეროს დინამიკურ განვითარებას. ლისაბონის პროცესის მთავარი მიზანია ცოდნაზე დაფუძნებული კონკურენტუნარიანი ეკონომიკის შექმნა დიდი რაოდენობის სამუშაო ადგილებით.

ევროპის საბჭოს ლისაბონისა და ფერის სხდომებზე დაისვა საკითხი — განათლება მთელი ცხოვრების მანძილზე. ეს კონცეფცია გულისხმობს სწავლების ახალი სქემის შემოტანას, რომელიც მოსწავლეს სწავლების პროცესის ცენტრში აყენებს და ხაზს უსვამს განათლების ყველასათვის მისაწვდომობას და დასაქმების თანაბარ პირობებს. ეს განათლების ყველა დონეს შეეხება სკოლამდელიდან უნივერსიტეტის შემდგომ განათლებამდე. უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება მონიფულე (ზრდასრული) ადამიანების სწავლებას, რაც

მიზნულია საზოგადოების განვითარების მნიშვნელოვან უაქტიურად. ადამიანის აღზრდისა და სწავლების პრობლემებს ძირითადად პედაგოგიკა შეისწავლის. მეცხრამეტე საუკუნის შუა წლებში (1750-1800) ცდა, პედაგოგიკიდან გამოეყოთ ზრდასრულთა განათლების პრობლემები.¹²⁸ ზრდასრულთა განათლების პრობლემების შემსწავლელ მეცნიერებას ანდრაგოგიკა ეწოდება.¹²⁹ ამ იდეის განხორციელება (ანდრაგოგიკის დანერგვა) მხოლოდ XX საუკუნის შუახანებში დაიწყო. კვლევებმა აჩვენა, რომ ასაკოვანთა განათლება როგორც მიზნითა და შინაარსით, ისე სწავლების ფორმითა და მეთოდებით განსხვავდება სასკოლო და საუნივერსიტეტო განათლებისაგან. ნამოიჭრა რიგი სპეციფიკური საკითხები, რომლებზეც სასკოლო პედაგოგიკას არ ძალუძს პასუხის გაცემა. საჭირო იყო სპეციალური მეცნიერება, რომელიც ობიექტური სინამდვილის გამონვლილვითი ანალიზის საფუძველზე პასუხს გასცემდა ყველა კითხვას, რომელიც ამ პროცესებს ეხებოდა. დევიზი ასეთი იყო: განათლება არა მთელი ცხოვრებისათვის, არამედ განათლება მთელი ცხოვრების მანძილზე.

ნიმანდობლივია, რომ ზრდასრულთა და ხანდაზმულთა განათლებას განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო იუნესკომ. ჩატარდა რამდენიმე საერთაშორისო კონფერენცია (1985 წელს — პარიზში, 1997 წელს — ჰამბურგში). 2004 წელს, 21-22 მაისს მოსკოვში ჩატარდა კონფერენცია „ზრდასრულთა განათლება ახალი რუსეთისათვის“. პედაგოგიკურ და ანდრაგოგიკურ მოდელებს შორის განსხვავება შეიმჩნევა უპირატესად სწავლების ტექნოლოგიაში. განსხვავებით პედაგოგიკისაგან ანდრაგოგიკური მოდელი განსაზღვრავს, რომ ხანდაზმული (ზრდასრული) მოსწავლე, რომელსაც მოთხოვნილება აქვს დამოუკიდებლობისა, ნამყვან როლს ასრულებს თავისი სწავლების პროცესში. შესაბამისად, სწავლების ტექნოლოგიაში ძირითადად გამოიყენება საქმიანი თამაშები, დისკუსიები, ლაბორატორიული ექსპერიმენტები, კონკრეტული ამოცანების ამოხსნა-გადანყვეტა,

¹²⁸ გერმანელმა ისტორიკოსმა ალექსანდრ კამმა 1833 წელს მოზარდი თაობისა და მონიფულთა და ხანდაზმულთა სწავლება ერთმანეთისაგან გამოიჯნა და ამ უკანასკნელს ანდრაგოგიკა უწოდა (გერმან. ანდრაგოგიკა — ზრდასრული ადამიანის გაძლოლა).
¹²⁹ Андрагогика – наука об образовании взрослых. Известия Международной Академии Наук высшей школы. М., 2005. №3(33), стр. 54-61.

კონკრეტული სიტუაციების განხილვა და სხვ. ხანდაზმულთა განათლების ინსტიტუტი სპეციფიკური ინსტიტუტია. შეფარდებითი განწყვეულობა (თავისუფლება) ამ სფეროში ხელს უწყობს არა მხოლოდ ანდრაგოგიკის შემდგომ განვითარებას, არამედ ახალი პედაგოგიური ცოდნის დაგროვებას, რომელსაც შეუძლია დადებითი გავლენა მოახდინოს სასკოლო-საუნივერსიტეტო სწავლების ორგანიზაციაზეც. ამას ადასტურებს ახალი ტიპის საგანმანათლებლო დაწესებულებების გაჩენა, მრავალპროფილურობა, სასწავლო პროგრამების ვარიანტულობა და სხვ.

ევროპის საბჭომ 2004 წლის გაზაფხულზე მიმართა სახელმწიფოებს (ევროპის საბჭოს წევრებს), 2006 წლისათვის გამოიმუშაონ მთელი ცხოვრების მანძილზე სწავლების თანმიმდევრული და ყოველმხრივი ეროვნული სტრატეგია.

2002 წლის ნოემბერში ევროპის საბჭომ მიიღო გადაწყვეტილება პროფესიული სწავლების სფეროში თანამშრომლობის გაფართოების თაობაზე, კადრების გადამზადებისა და დამატებითი განათლების შესახებ. ყოველივე ამან შექმნა საფუძველი „კოპენჰაგენის დეკლარაციისა“, რომელიც გულისხმობს შეთანხმებას ევროპული ქვეყნების პროფესიულ-ტექნიკური განათლებისა და კადრების გადამზადების საქმეში თანამშრომლობაზე. მიღებული დეკლარაციის ჩარჩოებში განიხილება საკითხები: კვალიფიკაციის გამჭვირვალობა, ხარისხის კონტროლი, კრედიტების სისტემის შემოღება, არაფორმალური და არაოფიციალური განათლებისა და მთელი ცხოვრების მანძილზე განათლების რატიფიკაციის ზოგადი პრინციპები.

ევროპის კავშირის დღემდე არსებული ყველა პროექტი, რომელიც განათლების პრობლემებს ეხება, დამთავრდა 2006 წელს. ევროპის კომისია ახალი პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური პირობების შესაბამისად ამზადებს ახალ პროგრამებსა და საკანონმდებლო წინადადებებს.

იმ მიზნით, რომ გარანტირებული იყოს ეკონომიკური განვითარების სოციალური ერთიანობა და დინამიზმი, ევროპის საბჭო ითვალისწინებს არა მარტო ნვერი ქვეყნების მოქალაქეთა ინტერესებს, არამედ მეზობელი ქვეყნებისასაც. ევროპის საბჭომ განაცხადა, რომ თანამშრომლობა ყველა ქვეყანასთანაა საჭირო. ევროპის კომისია განსაზღვრული ძირითადი პრიორიტეტების შესაბამისად აქტიურად მუშაობს ახალი ევროპის პროგრამების კონცეფციაზე. საკითხი ეხება განათლებისა და კადრების გადამზადების პრობლემებს 2007 წლიდან 2013 წლამდე. 2004 წლის 9 მარტს ევროპული თანასაზოგადოებების კომისიამ (ეთკ) მიიღო კომუნიკე: „ევროპის თანასაზოგადოებათა ახალი თაობის საგანმანათლებლო პროგრამები 2006 წლიდან“. აქ მოცემულია ძირითადი პრიორიტეტები ახალი თაობის პროგრამებისა, ხაზგასმულია საგანმანათლებლო დარგში თანამშრომლობა და მობილურობა. ახალმა პროგრამებმა უნდა შეცვალოს არსებული პროგრამები: „სოკრატოსი“, „ლეონარდო და ვინჩი“ და „ტემპუს-3“ (სამივე პროგრამა 2006 წელს დასრულდა).

შემოთავაზებულია წინადადება, ახალი თაობის პროგრამები, რომელთა ბაზა იქნება ერთიანი პროგრამა მობილურობისა და სწავლების (მთელი ცხოვრების მანძილზე) დარგში თანამშრომლობისა ევროპის კავშირის, ევროპის ეკონომიკური ასოციაციის და კანდიდატი ქვეყნებისათვის. შემოვა ახალი პროგრამა „ტემპუს-პლიუსი“, რომელიც ითვალისწინებს თანამშრომლობას განათლების ყველა საკითხთან დაკავშირებით ევროპის საბჭოში შემავალ და მათ მეზობელ ქვეყნებთან და ქვეყნებთან, სადაც უკვე მიმდინარეობს „ტემპუს“ პროგრამის რეალიზაცია. ფაქტობრივად, ევროპის კომისიის მიერ მიღებული საგანმანათლებლო პროგრამები მიმართული იქნება ბოლონიისა და კოპენჰაგენის დეკლარაციებში დასახული პროცესების მხარდასაჭერად.

ახალი თაობის პროგრამები განათლებასა და სწავლებაში თანამშრომლობის მზარდი მნიშვნელობის შესაბამისად, ეკონომიკის მოთხოვნების გათვალისწინებით განსაზღვრულია პრაქტიკული მიზნების მისაღწევად. ეს მიზნები კი ასეთია: მოსწავლეთა

და მასწავლებელთა, სულ ცოტა, 10% უნდა იყოს ჩართული პროგრამა „კომენიუსში“, 2007-2013 წწ.; 2010 წლისთვის 3-მა სტუდენტმა მაინც უნდა მიიღოს მონაწილეობა პროგრამა „ერაზმუსში“; 2013 წლამდე „ლეონარდო და ვინჩის“ პროგრამით სულ ცოტა 150 000 სტაჟიორმა უნდა გაიაროს ყოველწლიური სწავლება. 2013 წლისათვის 50 000-მა დიპლომირებულმა სპეციალისტმა ყოველწლიურად უნდა გაიაროს სასწავლო კურსი საზღვარგარეთ; ერთიანი საგანმანათლებლო პროგრამის დასრულების მომენტისათვის უზრუნველყოფილი უნდა იყოს ევროპულ თანამშრომლობაში სულ ცოტა, ხუთიდან ერთი ინსტიტუციონალური ხანდაზმულთა განათლების პროვაიდერის (გადამზადებისა და დამატებითი განათლების პროგრამა) მონაწილეობა. განათლებასა და სწავლებას შორის ურთიერთკავშირის განმტკიცებისა და ევროპის კომისიის პრიორიტეტებთან მათი შესაბამისობის უზრუნველყოფისათვის ერთიან პროგრამაში შევა ტრანსვერსალური პროგრამა, რომელიც აქცენტირებული იქნება პოლიტიკის განვითარებაზე (მონაცემების შეკრებისა და ანალიზის ჩათვლით), ყურადღება მიექცევა ენების შესწავლას, ახალ საინფორმაციო-კომუნიკაციურ ტექნოლოგიებს და სექტორალური პროგრამების რეალიზაციის დადებითი შედეგების გავრცელებას. ერთიან პროგრამაში შედის ახალი პროგრამა „ჯინა მონეტი“, რომელიც მიმართულია სწავლებისა და გადამზადების ევროპული ინტეგრაციის უზრუნველყოფისაკენ.

არსებითი განსხვავება მიმდინარე და ერთიან პროგრამებს შორის მათი გავრცელების მასშტაბია. ევროპის საბჭოს კომისია ვარაუდობს, რომ არსებითად უნდა გაიზარდოს დეცენტრალიზებული ქმედებები, განსაკუთრებით — მობილურობის უზრუნველყოფისათვის. ეს, თავის მხრივ, მოითხოვს განათლების, სწავლებისა და კადრების გადამზადების სფეროში ეროვნული სააგენტოების ქსელის გაძლიერებას.

კადრების გადამზადების პროგრამაში („გრუნდტვიგი“) იგულისხმება სპეციალისტთა მობილურობის მზარდაჭერის ახალი პრინციპების დამუშავება. გათვალისწინებულია რა მომავალ ათწლეულში დემოგრაფიული ცვლილებების პროგნოზი, შემოთავაზებულია პროგრამის მონაწილეთა ასაკობრივი ჩარჩოების გაზრდა. ეს კი

აუცილებელია მთელი ცხოვრების მანძილზე განათლების უზრუნველყოფისათვის. ერთიანი პროგრამის მნიშვნელოვანი ეტაპად ტრანსვერსალური პროგრამის შემოტანა, რომელიც მუშაობს პრობლემებზე მხარდაჭერის უზრუნველყოფისათვის, რომლებიც არ შეესაბამებიან არც ერთ სექტორულ პროგრამას ან კიდევ გააჩნიათ პოტენციალური ინტერესი და ზემოქმედება მთელ პროგრამაზე. მთავარი საქმიანობა იქითაა მიმართული, რომ უზრუნველყოფილი იქნეს მდგრადი და ყოველმხრივი მხარდაჭერა ევროპის დონეზე განათლებისა და კადრების გადამზადების ძირითადი პრიორიტეტებისა. ამგვარმა მოღვაწეობამ საშუალება უნდა მისცეს ევროპის საბჭოს, აქტიურად გაატაროს თავისი საგანმანათლებლო სტრატეგია, ჩადოს სახსრები იმ პროექტებში (სტატისტიკური მასალისა და ინდიკატორების შეკრება-ანალიზი, ანალიტიკური სტრუქტურების შემოწმება და სხვ.), რომლებიც ამაგრებენ პროგრამის მოქმედებას ევროპის დონეზე.

ნიშანდობლივია, რომ ევროპის საბჭოს მიერ დეკლარირებული პროგრამების („ტემპუს პლიუსი“ და სხვ.) ფართო სპექტრი ითვალისწინებს მასში დსთ-ის ქვეყნების მონაწილეობასაც. ამიტომ კავკასიის ქვეყნებმა, კერძოდ საქართველომ, მკვეთრად უნდა განსაზღვრონ ევროპის კავშირთან განათლების სფეროში თანამშრომლობის პრიორიტეტები, რაც პრაქტიკულად განსაზღვრავს პროგრამაში მონაწილეობის ეფექტურობას.

ჩვენ სრულიად შეგნებულად მიმოვიხილეთ ვრცლად განათლების სისტემის მდგომარეობა, სახელმწიფოთა და მსოფლიო ორგანიზაციითა მცდელობა ამ სისტემის მოდერნიზებისა და რეფორმირებისათვის, რადგან სწორი საგანმანათლებლო პოლიტიკა უზრუნველყოფს გლობალიზაციის პროცესის პარამონიულობას. სწორედ გლობალიზაციის ფონზე იძენს განათლება და კულტურა ინტეგრაციულ ხასიათს, ხდება ერთიანი, მოიცავს სახელმწიფოებსა და კონტინენტებს. გადალახავს რა დროსა და სივრცეს, ეს ფენომენი (განათლება, კულტურა) ხდება საფუძველი და ძლიერი საშუალება დემოკრატიზაციისა, სტანდარტიზაციისა და უნიფიცირებისა.

გასათვალისწინებელია, რომ საბჭოთა კავშირში (შესაბამისად კავკასიის ქვეყნებში) ჩამოყალიბებული იყო განსაკუთრებული, თვით-

მყოფადი საგანმანათლებლო სივრცე, რომლის დანგრევაც საფუძვლელს აცლის იმდროინდელ ადამიანთა მენტალობას. ეს თავისთავად კანონზომიერი მოვლენაა, მაგრამ საჭიროა გარდაქმნის საფუძვლად იყოს შინაარსობრივი მხარე და არა ფორმა. თანაც ევროპულ სტრუქტურებთან მისადაგება უნდა მოხდეს არსებული სისტემის დადებითი და უარყოფითი მოვლენების გათვალისწინებით.¹⁴⁰

ჩვენში (ზოგადად პოსტსაბჭოთა სივრცეში და კერძოდ, კავკასიაში) განათლება ეროვნულ კულტურულ და პედაგოგიკურ ტრადიციებსა და პრიორიტეტებზეა დაფუძნებული. მას ღრმა ისტორიული ფესვები აქვს და კავკასიური მენტალიტეტის გათვალისწინებით უნდა იქნეს რეფორმირებული. ყოველი ინოვაცია განათლებაში უნდა გატარდეს გამოწვლილვითი მეთოდური, ტექნოლოგიური, მარკეტინგული გააზრებით და თუ საზოგადოება მზადაა ამ სიახლეების მისაღებად, მას უნდა ჰქონდეს ნორმატიული სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერა. განათლების სფეროს მაღალი სოციალური დანიშნულება არ იძლევა საშუალებას, გადაიქცეს იგი გაუაზრებელი ექსპერიმენტების საცდელ მოედნად. გამომდინარე აქედან, პედაგოგიკური გამოკვლევები იქით უნდა იყოს მიმართული, რომ დაეხმარონ ხელისუფლებასა და განათლების ორგანოებს ღრმად გააზრებული საგანმანათლებლო სისტემის პროგრესული განვითარების უზრუნველმყოფი გადანყვეტილებების მიღებაში, გადანყვეტილებებისა, რომლებიც არ დაანგრევენ განათლების ისტორიულ, სოციალურ-კულტურულ და სამეცნიერო ტრადიციებს.

ჩვენ განსაკუთრებულად იმიტომ შევჩერდით განათლებისა და კულტურის პრობლემებზე, რომ რეალურად გვეჩვენება ამ ფენომენის პრიმატი საზოგადოების განვითარებაში. ამერიკელი პოლიტილოგის, სამუელ პანთინგტონის, მიერ წამოყენებული დებულება ცივილიზაციათა შეჯახებისა და ძირითადი კონფლიქტების კულტურის ხაზით წარმართვის შესახებ რეალურად ხორციელდება ბუნებაში.

¹⁴⁰ В. И. Вернадский, Научная мысль как планетное явление, М., 1991, стр. 107; Э. Боно, Латеральное мышление, СПб., 1997, стр. 15; Л. А. Араева, Научная и образовательная парадигма XXI века, Известия Международной Академии наук высшей школы, М., 2005, №3(33), стр. 109-118.

დღეს უკვე მიღებულად ითვლება და ფართოდაა აღიარებული, რომ XX საუკუნის მეორე ნახევარში ამერიკის შეერთებული შტატები და სხვა ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნები სტადიალურად იქცნენ „ინფორმაციულ საზოგადოებად“. ეს ე. წ. „პოსტინდუსტრი-ალური ერაა“. ამ გადასვლას და მის შედეგს მეცნიერები „მესამე ტალღას“ უწოდებენ.¹⁴¹ ამასთან მიჩნულია, რომ ეს პროცესი არის კანონზომიერი და თანმიმდევრული (როგორც, მაგალითად, მონა-დირეობიდან მინათმოქმედებაზე და მინათმოქმედებიდან სამრეწვე-ლო წარმოებაზე გადასვლა). კავკასიური სამყარო შესაძლოა მზარს ვერ უბამდა ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნების წინსულა-გარდაქმნებს, თუმცა იქ მიმდინარე პროცესების შედეგები აქამდეც აღწევდა და იგივე მოვლენები post factum კავკასიის ქვეყნებშიც განვითარდა. დასავლეთმა გზა გაუკვალა ცივილიზაციის მოდერნი-ზაციას და თანამედროვე კულტურის ფორმირებას, კულტურისა, რომელიც, როგორც ვარაუდობენ, მსოფლიოს უნივერსალური კულ-ტურა გახდება. არ უნდა ვიფიქროთ, რომ მოდერნიზაციას მსოფლიო ცივილიზაციის განმასახიერებელ ისტორიულ კულტურათა სიმრავ-ლის გაჭრობისაკენ მიყვავართ. პირიქით, მოდერნიზაცია აძლიერებს ლოკალურ კულტურებს და ამცირებს დასავლეთის გავლენას. სა-მყარო თანადროულდება და ნაკლებად დასავლური ხდება.¹⁴²

გლობალიზაციის პროცესების დაქარებისა და ზრდის პე-რიოდში განსაკუთრებული აქტუალობა შეიძინა კულტურებისა და ცივილიზაციების დიალოგის პრობლემამ. თვით ტერმინმა „დია-ლოგი“ უკანასკნელ ხანს გარკვეული ტრანსფორმაცია განიცადა. თუ კი ადრე „დიალოგი“ განიხილებოდა როგორც ინფორმაციის გაცვლა, დღესდღეობით იგი მიჩნულია როგორც რთული შემოქმედებითი პროცესი ორი სხვადასხვა შეგნების, ღირებულებათა სხვადასხვა სისტემის, სხვადასხვა იდეური პოზიციების მქონე ურთიერთობისა, რომლის შედეგადაც, შესაძლოა, პრინციპულად ახალი კულტურული

¹⁴¹ J. Тоффлер, Третья волна, М., 1999.

¹⁴² Н. В. Галик, Проблемы модернизации России в мире "разных цивилизаций", сб. Чело- век, государство, глобализация, СПб.-Тб., 2005, стр. 75.

ფენომენის აღმოცენება. დიალოგის სუბიექტებად გამოდიან არა მხოლოდ ინდივიდები, არამედ თაობები, ეთნოსები, კონფესიები, სახელმწიფოები, კულტურები და ცივილიზაციები. დიალოგი განიხილება როგორც კულტურული მრავალფეროვნების დაცვის საშუალება.¹⁴³

XX საუკუნის ბოლო მეოთხედიდან ტერმინი „დიალოგი“ მოდური სიტყვაა, რომლითაც გამოიხატება სხვადასხვა ერთმანეთისაგან განსხვავებული მოვლენა, სიტუაცია თუ „განზოგადება“.¹⁴⁴ დიალოგი ინარჩუნებს თავის სპეციფიკას, რომელიც განაპირობებს მის განსაკუთრებულ როლს ადამიანთა სიცოცხლისუნარიანობის ორგანიზაციასა და მათ ურთიერთობებს ფართო სივრცეში. „... Диалогические отношения – явление гораздо более широкое, чем отношения между репликами композиционно выраженного диалога, это почти универсальное явление, принижающее всю человеческую речь и все отношения и проявления человеческой жизни, вообще все, что имеет смысл и значение... Чужие сознания нельзя созерцать, анализировать, определять как объекты, вещи – с ними можно только диалогизировать, общаться...“¹⁴⁵

დღესდღეობით აქტუალურია კულტურათმორისი და ცივილიზაციათმორისი დიალოგის პრობლემა. ამასთან, წინა პლანზეა წამოწეული დიალოგი, რომელიც არსებითად განსხვავდება სუბიექტების დონითა (კულტურათა დონეა მხედველობაში) და განვითარების მიმართულებით. ეს სუბიექტები (კულტურები თუ ცივილიზაციები) ერთ დროით განზომილებაში იმყოფებიან. თავის დროზე არნ. ტონბიმ ყურადღება მიაქცია წარსულის კულტურისა და კულტურული მემკვიდრეობის თეორიულ გააზრებას და მასთან დიალოგის შესწავლის აუცილებლობას.¹⁴⁶ თუმცა აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ინგლისელი მეცნიერი კრიტიკულად უყურებდა არქაიზმს, უნაყოფოდ ეჩვენებოდა და ცხოვრების მდინარების

¹⁴³ იხ. აგრეთვე Э. В. Сайко, Проблемное поле диалога, как феномена социального мира, Цивилизации, вып. 7, М., 2006, стр. 9-38.

¹⁴⁴ В. С. Биллер, От наукаучения к логике культур. Два философских введения в двадцать первый век, М., 1991, стр. 55.

¹⁴⁵ М. М. Бахтин, Проблема поэтики Достоевского, М., 1972, стр. 71.

¹⁴⁶ იხ. Арн. Тойнби, Постивление истории, М., 2004, стр. 428-439.

წინააღმდეგ ცურვად მიაჩნდა; თვლიდა, რომ შეუძლებელია შეარჩევნოს
წარსული და აწმყო მომავალთან.¹⁴⁷

თანამედროვე ცივილიზაციური და კულტუროლოგიური მიდ-
გომები ფართო შესაძლებლობებს იძლევიან „არქაიზმის“ ფენომენის
შესწავლისათვის. ამჯერად განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება
ცივილიზაციის ინტეგრაციულ ფუნქციებს, რომლებიც წარმოადგენს
რა ურთულეს სუპერსისტემას, აერთიანებს არა მარტო კულტურის
სხვადასხვა ქვესისტემას, არამედ წარსულისა და აწმყოს
კულტურულ შტრიხებსაც. იდენტურობის შენარჩუნების მიზნით
მხარს უჭერს რა ისტორიულ მემკვიდრეობითობას, ცივილიზაცია
ქმნის ხანგრძლივი მემსიერების ფარულ, მაგრამ ქმედით მექანიზმს.
ეს, ფაქტობრივად, არის ფიქსაცია და მონესრიგება საზოგადოების
მთელი ცხოვრების გზის შესახებ არსებული ინფორმაციისა.¹⁴⁸

გლობალიზაციის პროცესის თანდათან ზრდა ნოყიერ ნიადაგს
უქმნის არქაული შტრიხების აქტივიზაციას, რის წყალობითაც
სხვადასხვა დონის ტრადიციული არქაული კულტურები ერთმან-
ეთთან მჭიდრო კონტაქტში შედიან. შედეგი ისაა, რომ კულ-
ტურული იდენტურობის მკვეთრი საზღვრები ქრება. აქედან
გამომდინარე, ზოგიერთი მეცნიერი უშვებს ახალი მრავალ-
განზომილებიანი, მოქნილი კულტურული იდენტურობის შესაძლებ-
ლობას, რომელიც თითქოსდა საშუალებას მისცემს ადამიანს,
სხვადასხვა კულტურული სამყარო „საკუთრად“ აღიქვას.¹⁴⁹

ერთი რამ უდავოდ გვეჩვენება, რომ ამ შეუჩერებელი
გლობალიზაციური პროცესების მიმდინარეობისას აუცილებელია
თითოეული ერის საუკუნეებგამოვლილი ტრადიციების შენარჩუნება;
შენარჩუნება იმ ყოველივე ფასეულისა, რაც ადამიანებს სხვადასხვა
ფენომენის (ენა, სარწმუნოება, ფოლკლორი, კულტურის სხვა-
დასხვა ორიგინალური კომპონენტი) სახით შეუქმნიათ. დღეს
საქვეყნოდ აცხადებენ იუნესკოს ექსპერტების დასკვნას, რომ
XXI საუკუნის ბოლოს ამჟამად არსებული 2000 ენიდან მხოლოდ
10% დარჩება. ეს მეტად მძიმე დასკვნაა, რაზეც სერიოზული

¹⁴⁷ იქვე.

¹⁴⁸ Б. С. Ерасов, Цивилизации. Универсалии и самобытность, М., 2002, стр. 106-107.

¹⁴⁹ M. Featherstone, Undoing Culture. Globalisation, Postmodernism and Identity. L., New Delhi, 1995, p. 3-9.

ფიქრია საჭირო. ყოველი გადანყვეტილება ღრმად უნდა იქნეს/გააზრებული, გათვალისწინებული უნდა იქნეს ყველა მხარე და ისე უნდა იყოს მიღებული. დიდი სახელმწიფოების ყოველი გააზრებული გადანყვეტილება დაპირისპირების საფუძველს იძლევა. კონფლიქტები ისედაც ბევრია დღევანდელ მსოფლიოში, რომელთა გადაჭრაა საჭირო.¹⁵⁰ ეს კავკასიის რეგიონზეც ითქმის. კავკასიურ ცივილიზაციას გლობალიზაციის პირობებში გადარჩენა-შენარჩუნება და შემდგომი განვითარება საჭიროდება.

თანამედროვე კავკასიაში მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკური პროცესები¹⁵¹ აშკარად გვიჩვენებს, რომ რეგიონი არც გეოპოლიტიკურად და არც სოციალურ-ეკონომიკურად ერთგვაროვანი არ არის. მას შემდეგ, რაც აზერბაიჯანმა, სომხეთმა და საქართველომ დამოუკიდებლობა მოიპოვეს, საშუალება მიეცათ ჩაბმულიყვნენ საერთოკავკასიურ ინტეგრაციულ პროცესებში. ამასთან, მოპოვებულმა სუვერენიტეტმა უზრუნველყო მათი უფლებები, დამოუკიდებლად გადანყვიტონ გეოსტრატეგიული პრობლემები. საქართველომ და აზერბაიჯანმა პოლიტიკის პრიორიტეტულ მიმართულებად დასაველეთის ქვეყნებთან დაახლოება და თურქეთთან მჭიდრო ურთიერთობა გახადეს. არ შეიძლება მხედველობაში არ იქნეს მიღებული, რომ კავკასიისადმი, როგორც ერთიანი სოციალურ-ეკონომიკური ერთეულისადმი, ყოველთვის იჩენდნენ ინტერესს რუსეთი, ირანი და თურქეთი. თითოეულ ამ სახელმწიფოს ისტორიულადაც და დღესდღეობითაც თავისი დამოკიდებულება ჰქონდა და აქვს კავკასიის რეგიონისადმი და თავისებურად ესმის კავკასიაში შემავალ სახელმწიფოთა მთლიანობა. ნიშანდობლივია, რომ თვით კავკასიის სახელმწიფოთა შორის შეინიშნება გეოსტრატეგიული პოლიტიკის სხვადასხვა მიმართულება (საქართველო და აზერბაიჯანის პრიორიტეტია დაახლოება დასაველეთთან და თურქეთთან, სომხეთისა კი ირანთან და

¹⁵⁰ იხ. რ. შეტრველი, გლობალიზაციის პერსპექტივა და ისტორიოგრაფიის პრობლემები, თბ., 2006.

¹⁵¹ Э. Копалиани, Дж. Квициани, Кавказ в XX веке, Тб., 2001; З. Папаяскири, О национально-государственном облике Абхазии/Грузия, Тб., 2003; А. Тоталзе, Осетины в Грузии: Миф и реальность, Тб., 2006; Г. Жоржовани, Исторические и политические корни конфликта в Абхазии/Грузия, Тб., 2002.

რუსეთთან), რაც, თავის მხრივ, ხელს უწყობს ეთნოკონფლიქტების სიმრავლესა და სიმწვავეს ცენტრალურ კავკასიაში. იქ უნდა იქნებოდეს ფაქტი, რომ სომხეთი და აზერბაიჯანი, ფაქტობრივად, საზღვრების მდგომარეობაში იმყოფებიან, საქართველოში კი სეპარატისტული მოძრაობა მწვერვალს აღწევს (აფხაზეთი, სამაჩაბლო), თავისთავად მეტყველებს იმ დაბრკოლებებზე, რომლებიც კავკასიაში ინტეგრაციულ პროცესებს ხვდება.

ცენტრალური კავკასიისაგან სრულიად განსხვავებულ მდგომარეობაშია ჩრდილოეთი და სამხრეთი კავკასია. იქ არსებული სოციალურ-პოლიტიკური პირობების გამო მათი მონაწილეობა საერთო-რეგიონალურ ინტეგრაციულ პროცესებში გართულებულია. იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ ჩრდილოეთი და სამხრეთი კავკასია რუსეთის, თურქეთისა და ირანის შემადგენლობაში შედიან, მათ დამოუკიდებლად არ შეუძლიათ კავკასიურ პროცესებში მონაწილეობა. ცხადია, ისინი მოქმედებენ თავიანთი სახელმწიფოების მიერ განსაზღვრული კანონმდებლობისა და პოლიტიკის ჩარჩოებში.¹⁵² აქვე აღსანიშნავია, რომ ჩრდილო კავკასიის სახელმწიფოები რუსეთის ფედერაციაში ავტონომიების სახით არიან წარმოდგენილი, მაშინ როცა სამხრეთ კავკასიის მხარეები ირანისა და თურქეთის უნიტარული სახელმწიფოების შემადგენლობაში არიან. ამდენად, ჩრდილო და ცენტრალური კავკასიის ქვეყნებს ინტეგრირების მიმართულებით უფრო მეტი შესაძლებლობები გააჩნიათ (არ უნდა დაგვაიწყდეს ისიც, რომ ეს ქვეყნები საბჭოთა კავშირის ერთიან სახალხო-სამეურნეო კომპლექსში შედიოდნენ). უნდა შევნიშნოთ ისიც, რომ სამხრეთი კავკასია ერთმანეთის მონინალმდევე ქვეყნების (თურქეთი, ირანი) სახელმწიფო საზღვრებში არის მოქცეული და ამ მხარის აღმოსავლეთი და დასავლეთი ნაწილის ინტეგრირება გართულებულია.

ამგვარად, კავკასიის სივრცეში შექმნილი ვითარება ართულებს რეგიონის ინტეგრაციის პროცესს. აქვე უნდა ვაღიაროთ, რომ

¹⁵² Э. Исмаилов, В. Папава, Центральный Кавказ: от геополитики к геоэкономике, Стокгольм, 2006, стр. 23.

¹⁵³ იქვე, გვ. 24.

კავკასია ისტორიულად ერთიანი რეგიონი იყო. კავკასიის ხალხების სოციალურ-ეკონომიკური კავშირები ქმნიდნენ ერთიან და კავშირებულ ერთიან რეგიონალურ ეკონომიკას და საერთო ღირებულებებს. ამ უკანასკნელში ჩვენ უპირატესად კავკასიის ხალხების კულტურას ვგულისხმობთ, უაღრესად ფასეულს, მნიშვნელოვანს. პოლიტიკური ვითარება, შესაძლოა, ძველადაც რთული იყო, მაგრამ კულტურული სივრცე ურთიერთმისანვდომი და ერთმანეთთან დაახლოებული იყო. შესაბამისად, მენტალობაშიც გარკვეული სიახლოვე იყო.

ერთი სიტყვით, ამ საკმაოდ რთულსა და უაღრესად საინტერესო რეგიონს ევრაზიულ სივრცეში თავისი განსაკუთრებული ადგილი უკავია. ამოცანა ერთია – საერთო გლობალიზაციურ პროცესებში არ უნდა დაიკარგოს კავკასიური ცივილიზაცია. გლობალიზაცია არ არის საფრთხე კულტურისათვის – იუნესკოში გაცხადებული ეს დებულება უნდა გავამართლოთ ჩვენ (საზოგადოებამ, ხელისუფლებამ) და ინტეგრაცია-გლობალიზაციის პროცესი კულტურული საუნჯეების გადარჩენისა და მათი მსოფლიო საგანძურში შეტანის ნიშნით წარიმართოს.

შინაარსი

კავკასია - ცივილიზაციის უძველესი ქვეყანა	4
ოშკი კავკასიაში	10
ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე, ოსეთიდან არაგანამდე	15
კავკასიური ცივილიზაციის თავისებურებანი	31
ბლუგალიზაციური პრობლემები	37
მიწანი - მხვიდრობიანი კავკასია	47
გზა პოლითენიკური ერთობისა და მულტიკულტურული სივრცისაკენ	54
მეცნიერება და განათლება ბლუგალიზაციის პროცესში	60
ფიქრი კავკასიური ცივილიზაციის მრავალზე	79

№ 21/10

ROIN METREVELI

CAUCASIAN CIVILIZATION IN THE CONTEXT
OF WORLD GLOBALIZATION PROCESSES

ARTANUJI PUBLISHERS
TBILISI 2007

გარეკანზე: დალესტანი.
ფოტო ალბომიდან ალექსანდრე როინაშვილი.
ავტორი ლიკა მამაცაშვილი. თბილისის ისტორიის სახელმწიფო მუზეუმი.

საგამომცემლო ჯგუფი

ეთურ ბაიდოშვილი
მარგო ინასარიძე
მზია წიხიძე
არიანე ქანტურია
ილია ხელია

გამომცემლობა არტანუჯი

ილია ქაეჭავაძის გამზირი 17ბ
25-05-22, 91-22-83

www.artanuji.ge artanuji@artanuji.ge

K 257.229
31

3693920
302-091030

